

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 22 września 2023 r.

Poz. 5269

UCHWAŁA NR 74/23 RADY MIEJSKIEJ W STRZEGOMIU

z dnia 11 września 2023 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Strzegom na lata 2023 – 2026”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 z późn. zm.) i art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Strzegom na lata 2023 – 2026”, pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, Delegatura w Wałbrzychu.

§ 2. Gminny Program Opieki nad Zabytkami, o którym mowa w § 1, stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

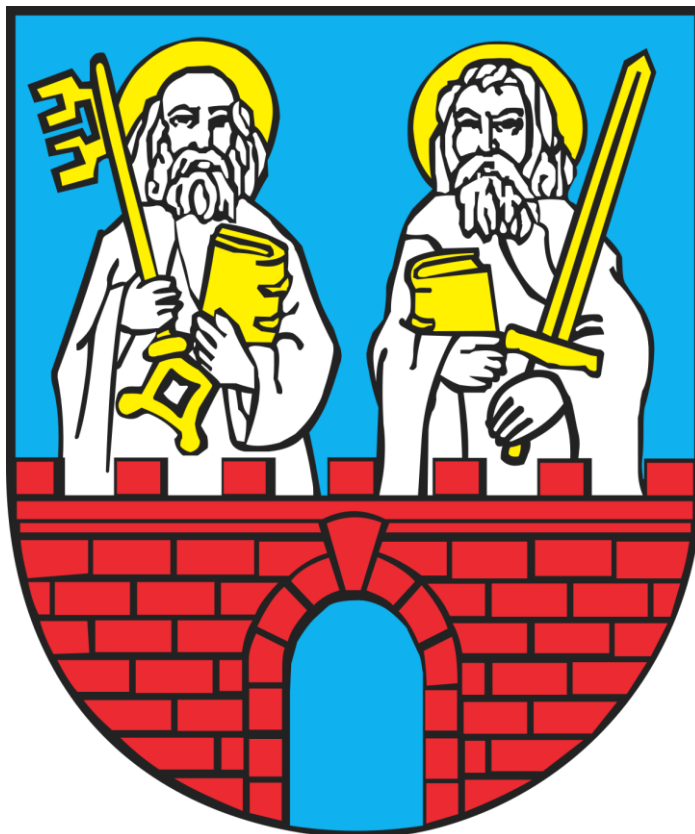
§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Strzegomia.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Strzegomiu:
Piotr Szmidt

Załącznik do uchwały nr 74/23 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 11 września 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY STRZEGOM NA LATA 2023-2026

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez2.wroclaw@gmail.com

KWIECIEŃ 2023

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	19
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Strzegom ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	22
5.2.1. Charakterystyka gminy	22
5.2.2. Historia obszaru Gminy Strzegom.....	24
5.3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego	25
5.3.1. Układy urbanistyczne i ruralistyczne.....	26
5.3.2. Zabudowa wiejska	27
5.3.3. Zabudowa miejska	29
5.3.4. Obiekty sakralne	31
5.3.5. Architektura rezydencjonalna	35
5.3.6. Zabytki przemysłu i techniki oraz architektura obronna	38
5.3.7. Parki	40
5.3.8. Cmentarze	41
5.3.9. Pomniki	41
5.3.10. Miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne	42
5.4. Zabytki ruchome	42
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	43
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	43
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	46
5.5.3. Pomnik historii	48
5.5.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	48
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	50
5.5.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	52
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	55
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	57
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	60
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	61
9.1. Dotacje	62

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	64
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	66
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	67
10. Bibliografia.....	69
11. Spis tabel	69
12. Załączniki	69

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Strzegom na lata 2023-2026 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Strzegom na lata 2014-2017 oraz na lata 2019-2022. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji

linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

- f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (t. j. Dz.U. 2021 poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też jest budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorząd.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych

obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.

- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Strzegom wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024;
- powiatowym: Strategia Rozwoju Powiatu Świdnickiego w perspektywie do 2030 roku.

Ponadto opracowano dokumenty na poziomie lokalnym: Strategię Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2023 r.), Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Szlakiem Granitu”, Strategię Aglomeracji Wałbrzyskiej z perspektywą do 2030 r. oraz Strategię Rozwoju Sudety 2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030 została przyjęta uchwałą nr L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. Dokument wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Jako cele strategiczne wyznaczono między innymi:

Cel strategiczny: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Konkretyzacją tych celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych.

Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych:

- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.

- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

Wyróżniono obiekty z terenu województwa o wybitnych wartościach artystycznych i historycznych, posiadających szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego kraju, które objęte są ochroną prawną w formie wpisu na krajową listę Pomników Historii, w tym kościół pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Strzegomiu.

• Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego

Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego została przyjęta uchwałą nr 2696/III/09 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 28 kwietnia 2009 r. W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych, o charakterze kulturowym, zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa. Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami archeologicznymi jest ich odpowiednie wyeksponowanie w terenie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających. Dotyczy to przede wszystkim stanowisk archeologicznych o własnej, czytelnej formie krajobrazowej.

Analiza grup walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że:

- liczne tereny i obiekty zabytkowe, dają możliwość tworzenia i eksploataowania szlaków krajoznawczych,
- istnieje możliwość tworzenia szlaków historycznych, edukacyjnych, wykorzystujących lokalizację rzadkich miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej. Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się m.in. poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez. Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą między innymi: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

W Programie nie wskazano obiektów z terenu Gminy Strzegom.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty uchwałą nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r.

Wśród wyznaczonych czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa jeden związany jest z dziedzictwem kulturowym: Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych, prowadzony jest w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne:

- przeciwdziałanie skutkom degradacji krajobrazu jest skuteczne, zasoby krajobrazowe są uwzględniane w zagospodarowaniu przestrzennym a obszary wyróżniające się pod względem krajobrazu zachowują swoją wizualną odrębność;
- obszary cenne przyrodniczo stanowią system odporny na zagrożenia;
- najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego;
- cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie;
- zasoby rolniczej przestrzeni produkcyjnej są wykorzystywane z uwzględnieniem naturalnych uwarunkowań;
- zasoby kopalin użytecznych są chronione i racjonalnie użytkowane;
- zintegrowany system magistralnych szlaków turystycznych wzmacnia gospodarczo udostępniane ośrodki i obszary.

W Planie wyznaczono cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania województwa dolnośląskiego. Poniżej przedstawione te, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. W Planie nie wskazano konkretnych obiektów.

Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy.

Postulaty kierowane do gmin:

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.
2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).
3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.
4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu poprzez:
 - 1) realizację transportu zbiorowego w obszarach i ośrodkach o atrakcyjnych turystycznie zasobach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, jako standardu ich komunikacyjnej obsługi,
 - 2) wykluczenie z realizacji infrastruktury sportów zimowych obszarów o niewystarczających zasobach wód, których eksploatacja dla wytwarzania sztucznego śniegu zagraża lokalnemu środowisku naturalnemu.
6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

• Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 został przyjęty przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XXXIV/686/21 z dnia 24 czerwca 2021 r.

Jest to podstawowy dokument służący inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym celem Programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych dla realizacji zadań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z kompetencjami Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Za cel strategiczny uznano zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości Dolnego Śląska. Zgodnie z tym, dziedzictwo to jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu. Stanowi zarówno przedmiot ochrony, jak i znaczące potencjał, który może i powinien być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa.

Wyznaczone cele operacyjne, podporządkowane celowi strategicznemu, dotyczą dwóch obszarów działań:

Cel operacyjny 1: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim.

2. Wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków.
 3. Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.
- Cel operacyjny 2: Wzmocnienie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne.
2. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

• Strategia Rozwoju Powiatu Świdnickiego w perspektywie do 2030 roku

Strategia Rozwoju Powiatu Świdnickiego została opracowana w 2020 r. Określa ona długookresowe cele rozwoju i niezbędne kierunki działania, których skuteczna realizacja przyczyniać się będzie do poprawy warunków życia naszych mieszkańców i funkcjonowania różnych podmiotów.

Powiat Świdnicki posiada potencjał do rozwoju turystyki. Poszczególne gminy mogą rozwijać ofertę skierowaną zarówno do masowego odbiorcy, jak i wybranych grup. Na terenie Powiatu Świdnickiego rozwijać należy produkt krajoznawczy. Związany on jest ze zwiedzaniem, dlatego też największe możliwości posiadają gminy, na obszarach których znajdują się obiekty dziedzictwa materialnego lub atrakcje przyrodnicze. Z terenu gminy Żarów wymieniono działający do dziś zabytkowy młyn z 1486 r. w Siedlimowicach.

Poniżej wskazano wyznaczone cele, które związane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel 1. Modernizacja infrastruktury technicznej i komunikacyjnej połączona z poszanowaniem środowiska naturalnego zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego.

W ramach niniejszego celu strategicznego podejmowane będą również wszechstronne działania zmierzające do ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Inwestycje dotyczyć będą zarówno obiektów dziedzictwa materialnego, jak i zasobów środowiska naturalnego.

1.3 Ochrona zasobów dziedzictwa naturalnego oraz kulturowego.

Powiat Świdnicki dysponuje znacznym bogactwem zasobów środowiska naturalnego oraz obiektów historycznych. Ochrona tych zasobów wymaga nie tylko „twardych inwestycji” np. infrastrukturalnych, ale również podejmowania działań zmierzających do zwiększenia świadomości mieszkańców w zakresie ochrony środowiska i ochrony dóbr kultury.

W ramach niniejszego priorytetu podejmowane będą działania zmierzające do ochrony zasobów krajobrazowych i przyrodniczych, w tym poprzez nadzór na stanem zasobów leśnych. Główne kierunki działania w obszarze niniejszego priorytetu powinny obejmować przeprowadzenie przeglądu miejsc cennych przyrodniczo i ich odpowiedniego oznaczenia. Zadanie to powinno zmierzać wprost do utworzenia produktów turystycznych w postaci szlaków, ścieżek dydaktycznych, czy programów zwiedzania. Równie istotne co ochrona środowiska jest dbałość o posiadane dziedzictwo kulturowe. Obecność na danym obszarze obiektów zabytkowych jest bowiem jednym z czynników rozwoju turystyki na tym terenie. Zadbane i wyeksponowane zabytki przyciągają turystów.

Na terenie Powiatu Świdnickiego znajduje się wiele tego typu miejsc, ale nadal część z nich pozostaje zaniedbana i niedostosowana do obsługi ruchu turystycznego. Utrudnia to odpowiednie planowanie działań podmiotów publicznych lub znalezienie dla nich odpowiedniego mecenatu w sektorze prywatnym. Aby wykorzystać potencjał tkwiący w licznych zabytkach na terenie Powiatu, należy podjąć działania zmierzające do inwentaryzacji samych obiektów, a także potrzebnych w nich prac inwestycyjnych i konserwatorskich. Konsekwentnie należy dążyć do ich odbudowy i przywrócenia im funkcji turystycznych poprzez renowację i odpowiednie zabezpieczenie. Istotna w tym zakresie będzie ścisła współpraca z różnymi instytucjami, w tym z organizacjami pozarządowymi.

Cel 2. Poprawa atrakcyjności Powiatu Świdnickiego poprzez jego wielokierunkowy i trwały rozwój gospodarczy.

2.3. Wielokierunkowy rozwój turystyki.

Powiat Świdnicki posiada potencjał do rozwoju turystyki, która powinna stanowić jeden z filarów jego trwałego rozwoju. Nagromadzenie na obszarze powiatu obiektów dziedzictwa materialnego sprawia, że działania w tym zakresie powinny być podejmowane kompleksowo. Renowacją należy objąć zarówno całe

układy urbanistyczne, jak i pojedyncze zabytki, w tym również zabytki techniki. Inwestycjom tym towarzyszyć powinny działania zmierzające do rozbudowy infrastruktury komplementarnej podnoszącej atrakcyjność obiektów zabytkowych oraz umożliwiającej pełne wykorzystanie ich potencjału. Jednocześnie należy prowadzić działania zmierzające do rozbudowy i modernizacji ciągów pieszych, tras rowerowych i konnych, łączących obiekty dziedzictwa materialnego i przyrodniczego. Powinny także powstać obiekty małej infrastruktury sprzyjające wypoczynkowi i rekreacji. Rozbudowie musi ulec także infrastruktura umożliwiająca rozwój turystyki aktywnej. Rozbudowana infrastruktura turystyczno-rekreacyjna powinna stanowić impuls do wzrostu liczby i rozwoju podmiotów świadczących usługi turystyczne i rekreacyjne. Równolegle na obszarze Powiatu należy również podjąć działania promujące rozwój usług agroturystycznych i ekoturystycznych. Niniejsza oferta powinna zostać skierowana przede wszystkim do ludzi preferujących wypoczynek z dala od głównych szlaków turystycznych. Jednocześnie należy podejmować działania zmierzające do wzmocnienia życia kulturalnego na obszarze Powiatu. W tym celu powinno się wspierać instytucje kultury. Należy dążyć do stworzenia wspólnej oferty wydarzeń kulturalnych. Oferta ta powinna obejmować zarówno posiadające już ugruntowaną pozycję wydarzenia, jak i wydarzenia nowe wymagające promocji. Ważne jest, aby podejmowane działania miały charakter wielokierunkowy prowadziły do stworzenia kompleksowych produktów turystycznych.

• Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2023 r.) Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Szlakiem Granitu”

Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2023 r.) Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Szlakiem Granitu” opracowana w 2015 r. Ostatnia aktualizacja z dnia 02.09.2020 r.

Szeroki wachlarz opracowanych działań i zadań jest realizowane przez powołane w tym celu Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Szlakiem Granitu”.

Obszar działania LGD „Szlakiem Granitu”, dla którego opracowano Lokalną Strategię Rozwoju rozciąga się w centralno-południowej części województwa dolnośląskiego. Gminy wchodzące w skład Stowarzyszenia należą administracyjnie do powiatu świdnickiego (Dobromierz, Jaworzyna Śląska, Strzegom, Świdnica, Żarów,) oraz średzkiego (Kostomłoty, Udanin).

Strategia zbudowana jest wokół dwóch celów wiodących, dla których wyznaczono cele szczegółowe wraz z przedsięwzięciem oraz projektami. Poniżej przedstawione te, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel ogólny: 1. Zwiększenie poziomu przedsiębiorczości, w tym rozwój oferty turystycznej na obszarze LGD „Szlakiem Granitu”.

Cel szczegółowy 1.1. Stworzenie na bazie walorów przyrodniczych i kulturowych ciekawej oferty dla turystów oraz możliwości spędzania czasu wolnego przez mieszkańców.

Przedsięwzięcie: „Szlakiem Granitu” – turystycznie i rekreacyjnie.

Preferowany zakres projektów w ramach Przedsięwzięć:

1. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, w tym ścieżek rowerowych
2. Rozwój działań promujących region i jego ofertę;
3. Oznakowanie, zabezpieczenie i udostępnienie dla turystów lokalnych zabytków i dziedzictwa przyrodniczego.
4. Rozwój systemu szlaków turystycznych oraz ścieżek rekreacyjno-wypoczynkowych, w tym opartych na kamieniu naturalnym (granicie);
5. Rozwój oferty agroturystycznej oraz noclegowej;
6. Rozwijanie działań w ramach klastra turystycznego;
7. Wsparcie dla imprez promujących region i jego ofertę, w tym dla międzynarodowych imprez konnych.

Cel ogólny 2. Aktywizacja społeczna i obywatelska społeczności lokalnej oraz wzmocnienie kapitału społecznego w oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe.

Cel szczegółowy 2.1. Prowadzenie działań zachęcających mieszkańców do poznania walorów przyrodniczych i kulturowych regionu.

Przedsięwzięcie: Na „Granitowym Szlaku” dziedzictwa i kultury.

Preferowany zakres projektów w ramach Przedsięwzięć:

1. Rozwój bazy kulturalnej, w tym muzeów, izb pamięci etc., w tym dotyczących historii jeździectwa na terenie LGD.
2. Wsparcie dla lokalnych inicjatyw odkrywających historię obszaru sprzed II wojny światowej, w tym wydawnictwa drukowane i wizyty studyjne;
3. Stworzenie klastra kulturalnego, wspólnej oferty ośrodków kultury dla mieszkańców obszaru, szczególnie dla młodzieży i seniorów w tym budujących tożsamość lokalną;

W Strategii opisano walory kulturowe, historię oraz różnorodność dorobku materialnego obszaru LGD „Szlakiem Granitu”, który jest świadectwem obecności i pracy wielu generacji Polaków, Czechów, Austriaków i Niemców. Obszar z racji swoich losów, posiada znaczące dziedzictwo historyczne i kulturowe. Jego materialnym świadectwem są liczne na tym terenie obiekty kultury materialnej w postaci zamków i pałaców. Te pierwsze budowane były jeszcze w okresie piastowskim jako element obrony granic księstwa Świdnicko-Jaworskiego. Te drugie powstawały później, gdy właściciele ziemscy, bogate mieszczaństwo i fabrykanci rozwijali swoje majątki, bazując na rolnictwie i wysokim poziomie cywilizacyjnego i przemysłowego dorobku regionu. Spora ich część, w wyniku zawirowań historycznych XIX i XX w., jest dziś zrujnowana i oczekuje na nowych właścicieli. Wszystkie są pięknie położone i posiadają dużą wartość zabytkową. Wpływy różnorodnych tradycji kulturalnych, nurtów ideowych i stylów artystycznych odcisnęły się trwałym piętnem na krajobrazie tego regionu. Występują tu zarówno zabytki wyjątkowej rangi, uznawane za perły architektury jak i takie, których walory są znacznie skromniejsze. Nie wskazano konkretnych obiektów z poszczególnych gmin.

• Strategia Aglomeracji Wałbrzyskiej z perspektywą do 2030 r.

Aglomerację Wałbrzyską tworzą 22 gminy, w tym Strzegom, zlokalizowane w południowej części województwa dolnośląskiego. Pośród najważniejszych atrakcji turystycznych aglomeracji dokument wymienia bazylikę mniejsza pw. św. ap. Piotra i Pawła uznaną na podstawie rozporządzenia Prezydenta RP za pomnik historii, oraz strzegomskie kamieniołomy. Chociaż gminy zlokalizowane na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej posiadają duży potencjał do rozwoju turystyki, to jednak nie jest on w pełni wykorzystany. Na tym obszarze jest wiele zdekapitalizowanych obiektów o znacznej wartości historycznej, np. zabytków techniki. Wynika to m.in. z braku kompleksowego podejścia do ich ochrony, mimo że ich potencjał sprawia, iż mogą stać się ważnym „motorem” rozwoju turystyki.

W dokumencie pośród najważniejszych imprez kulturalnych aglomeracji wymieniane są:

- Międzynarodowy Festiwal Folkloru w Strzegomiu,
- Międzynarodowe Biennale Rzeźby w Granicie w Strzegomiu.

Jako pierwszy cel strategiczny w dokumencie wyznaczony został trwały i odpowiedzialny rozwój gospodarczy, a drugim priorytetem jest atrakcyjna i konkurencyjna oferta turystyczna. Służy jej Działanie 1.2.1. Poprawa atrakcyjności i stanu technicznego zabytków.

Dokument zaleca aby renowacją objąć zarówno całe układy urbanistyczne, jak i pojedyncze zabytki, w tym również cenne zabytki techniki. Inwestycjom tym towarzyszyć powinny działania zmierzające do rozbudowy infrastruktury komplementarnej podnoszącej atrakcyjność obiektów zabytkowych oraz umożliwiającej pełne wykorzystanie ich potencjału. Jednocześnie należy prowadzić działania zmierzające do rozbudowy i modernizacji ciągów pieszych, tras rowerowych i konnych, łączących obiekty dziedzictwa materialnego i przyrodniczego.

• Strategia Rozwoju Sudety 2030

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020-2030, obejmująca swoim zasięgiem subregiony Wałbrzyski i Jeleniogórski składa się z dwóch podstawowych części: diagnozy i założeń strategicznych. Dokument w części diagnostycznej wskazuje na wybitne walory dziedzictwa kulturowego, w tym wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz listę Pomników Historii (zespoły urbanistyczne, obiekty sakralne, zamki, pałace, parki kulturowe, zabytki techniki). Jednakże wskazuje również na wysoki odsetek zdekapitalizowanych zasobów komunalnych (w tym zabytkowych), niska dynamika zasobów mieszkaniowych.

W części założeń strategicznych proponowane są następujące działania zmierzające do zmiany tego stanu rzeczy:

- Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych (pkt 4.1.2.);
- Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (pkt 4.1.4.);
- Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych (pkt 4.2.2.);
- Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego: duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp. (pkt 4.3.1.).

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• Strategia Rozwoju Gminy Strzegom 2030

Strategia Rozwoju Gminy Strzegom 2030 została przyjęta uchwałą nr 65/18 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 27 września 2018 r.

W Strategii wskazano na problem niezadowalającego stanu technicznego zabytków, co z jednej strony negatywnie wpływa na estetykę miejsc, a z drugiej strony nie pozwala w pełni wyzwolić potencjał turystyczny gminy. Dla celów rozwoju turystyki należy wykorzystywać i promować szeroko pojęte dziedzictwo kulturowe związane z kamieniem naturalnym – zarówno w aspekcie artystycznym, naukowym jak i przemysłowym. W celu strategicznym 1, priorytet 2 opisany został rozwój funkcji turystycznej: Zadania gminy powinny koncentrować się przede wszystkim na rozwoju publicznych urządzeń infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej. Działania te powinny zmierzać do poszerzenia zakresu funkcjonalnego oraz dostępności i jakości już istniejącej infrastruktury oraz skoordynowanej budowie nowych urządzeń. Wskazane są dalsze inwestycje w rozbudowę i oznakowanie szlaków turystycznych przystosowanych do wędrówek pieszych i rowerowych łączących zabytki kultury materialnej zlokalizowane na obszarze gminy. Wzdłuż szlaków winny powstać obiekty małej architektury dające możliwość wypoczynku i schronienia. W celu rozbudowy systemu szlaków turystycznych wykorzystać można drogi gruntowe obecnie eksploatowane przede wszystkim przez rolników.

Działanie 1. Renowacja zabytków i poprawa estetyki przestrzeni publicznej. Zadania:

- Uporządkowanie i poprawa estetyki przestrzeni publicznej.
- Wsparcie dla renowacji obiektów dziedzictwa materialnego.

Działanie 2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Zadania:

- Umieszczenie informacyjnych tablic turystycznych (w tym interaktywnych) w poszczególnych miejscowościach i na trasach turystycznych zawierających informacje o historii miejsca i jego walorach przyrodniczych.
- Opracowanie aplikacji na urządzenia mobilne zawierającej informacje o trasach turystycznych i zabytkach w gminie.

- Budowa punktów widokowych.
- Utworzenie pilotażowej wioski tematycznej w oparciu o tradycje i produkty lokalne.
- Inwestycje związane z promowaniem dziedzictwa kulturowego związanego z kamieniem naturalnym jako atrakcji turystycznej.

Realizacja tego priorytetu jest wskazywana na okres od 2030 r.

• **Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Strzegom na lata 2015-2025**

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Strzegom na lata 2015-2025 został przyjęty uchwałą nr 103/16 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 8 listopada 2016 r.

Pojęcie rewitalizacji w tym dokumencie rozumie się jako „kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji”.

Jednym z podnoszonych w programie problemów jest niski stan techniczny budynków- udział mieszkań w budynkach powstałych przed 1945 rokiem wynosi na terenach wiejskich gminy Strzegom aż 76,3%, co znacząco przewyższa średnią dla województwa dolnośląskiego wynoszącą 47,3%. W odniesieniu do omawianego tematu wyznaczono następujące cele strategiczne:

1. Poprawa ładu i funkcjonalności przestrzeni publicznych oraz stanu środowiska naturalnego.
 - 1.1 Tworzenie i modernizacja przestrzeni publicznych służących mieszkańcom.
 - 1.2 Modernizacja tkanki mieszkaniowej obiektów zabytkowych (w tym odnowa tkanki architektonicznej oraz zagospodarowanie przestrzenne podwórek).

W ramach tych obszarów zaplanowano rewitalizację Parku Miejskiego w Strzegomiu przy ul. Dolnej oraz renowację zabytkowych murów miejskich i zabytkowej bastei w rejonie ulic Dolnej i Kasztelańskiej. Oba działania przeprowadzone będą w bezpośrednim sąsiedztwie Pomnika Historii- Bazyliki Mniejszej w Strzegomiu. Prace zakończyły się w 2019 r. Na obszarze Starego Miasta powstaną fontanny, park kalisteniczny, mały ogród botaniczny, pergola z huśtawkami, warzywnik miejski i górka saneczkowa. Od roku 2008 sukcesywnie w poszczególnych miejscowościach z inicjatywy mieszkańców i przy aktywnym ich udziale opracowywane są tzw. plany odnowy miejscowości.

• **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Strzegom**

Obowiązujące Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Strzegom zostało przyjęte uchwałą nr 62/20 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 28 sierpnia 2020 r.

Studium jest aktem kierownictwa wewnętrznego, określającym politykę przestrzenną gminy, zaś ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, sporządzanych po uchwaleniu studium oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu powinny być spójne z polityką przestrzenną gminy określoną w Studium.

W celu prowadzenia skutecznej ochrony wartości kulturowych, wyznaczono chronione historyczne obszary oraz strefy ochrony i obserwacji archeologicznej, a także określono zasady ochrony w tych obszarach.

Działania konserwatorskie w obszarze historycznego układu urbanistycznego miasta Strzegom, wpisanego do rejestru zabytków, zmierzają do:

- zachowania historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowania dróg, linii zabudowy i kompozycji zieleni,
- restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów,
- konserwacji zachowanych głównych elementów układu przestrzennego, szczególnie nawierzchni,
- zachowania sposobu użytkowania gruntów,
- zachowania historycznych wnętrzy urbanistycznych,

- dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali, bryły, podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni muru i otworów oraz nawiązanie formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej,
- uwzględniania istniejących już związków przestrzennych i planistycznych przy działalności inwestycyjnej,
- sukcesywnego usuwania lub przebudowy obiektów dysharmonizujących.

Działania konserwatorskie w obszarze historycznego układu urbanistycznego – zabudowa poza średniowiecznymi murami miejskimi, w większości przedmieścia XVIII, XIX w. i początków XX w. wraz z zabudową pofabryczną, zmierzają do:

- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania i kompozycji zieleni, w tym przede wszystkim układu dróg, linii zabudowy, podziału działek i sposobu zagospodarowania działek,
- restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów,
- dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i ukształtowania brył budynków, przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- uwzględniania istniejących już związków przestrzennych i planistycznych przy działalności inwestycyjnej,
- przyznania pierwszeństwa działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,
- preferowania inwestycji, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu,
- ukierunkowania form zainwestowania na harmonijne wpisanie ich w otaczający krajobraz, wyłączając możliwość realizacji inwestycji dużych, wielkopowierzchniowych oraz wymagających znacznych przeobrażeń krajobrazu,
- utrzymania krajobrazu przyrodniczego związanego przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym, uwolnienia jego obszaru od elementów dysharmonizujących, rekultywowania terenów zniszczonych, a w przypadku wprowadzenia nowych elementów podnoszenia estetycznych wartości tych terenów i podkreślenia ich związku przestrzennego z historycznym założeniem urbanistycznym.

Działania konserwatorskie w obszarze historycznego układu ruralistycznego zmierzają do:

- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania i kompozycji zieleni, w tym przede wszystkim układu dróg, linii zabudowy, podziału działek i sposobu zagospodarowania działek,
- restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów,
- dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i ukształtowania brył budynków, przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej.

Rejestr zabytków architektury i budownictwa – obiekty, zespoły i obszary wpisane do rejestru zabytków, objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Oдноśnie obiektów zabytkowych obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej.

Ewidencja zabytków architektury – dla obiektów budowlanych ujętych w ewidencji zabytków architektury obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane,
- utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć, historyczny detal architektoniczny,
- zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku, należy utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi,

- w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych; zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding”,
- należy stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna w kolorze ceglanym),
- elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów,
- prowadzenie prac budowlanych przy obiektach zabytkowych należy poprzedzić uzyskaniem wytycznych konserwatorskich.

Dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków a znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej dodatkowo obowiązują ustalenia sformułowane dla poszczególnych stref.

Stanowiska archeologiczne – w obrębie chronionych stanowisk archeologicznych, znajdujących się na terenie gminy, oraz ich bezpośrednim sąsiedztwie wszelkie zamierzenia inwestycyjne wymagają przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych. Obszary stanowisk należy wyłączyć spod ewentualnego zalesienia.

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Strzegom

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Strzegom został opracowany w 2022 r.

Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Strzegom ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Strzegom jest gminą miejsko-wiejską położoną w województwie dolnośląskim, w powiecie świdnickim. Gmina sąsiaduje z gminami Jaworzyna Śląska i Żarów od wschodu, miastem Świebodzice od południa, gminą Dobromierz od zachodu oraz gminami Mściwojów i Udanin od północy.

Powierzchnia Gminy wynosi 144,6 km². W skład gminy wchodzi: miasto Strzegom oraz 22 wsie (Bartoszków, Goczałków, Goczałków Górny, Godzieszówek, Granica, Graniczna, Grochotów, Jarosłów, Kostrza, Modłecin, Międzyrzecze, Morawa, Olszany, Rogoźnica, Rusko, Skarżyce, Stanowice, Stawiska, Tomkowice, Wieśnica, Żelazów, Żółkiewka).

Strzegom położony jest w pobliżu węzła kolejowego w Jaworzynie Śląskiej, skąd jest połączenie w kierunku: Wrocławia, Warszawy, Białegostoku, Krakowa, Poznania, Jeleniej Góry oraz innych miast. Bezpośrednie połączenie kolejowe posiada Strzegom z Jaworzyną Śląską, Legnicą, Dzierżoniowem, Kamieńcem Ząbkowickim, Kłodzkiem i Kudową Zdrój.

Charakterystyczny dla gminy Strzegom krajobraz kształtują czynne wyrobiska kamieniołomów, usytuowane na zachód od Strzegomia oraz nieczynne wyrobiska wypełnione wodą i porośnięte roślinnością, stanowiące z jednej strony swego rodzaju atrakcję turystyczną, a z drugiej wymagają podjęcia rekultywacji. Większą część powierzchni gminy Strzegom zajmują utwory czwartorzędowe występujące w południowej i wschodniej części obszaru.

Wzgórza Strzegomskie zbudowane są ze skał krystalicznych i metamorficznych oraz młodopaleozoicznej intruzji granitowej. Największe powierzchnie, zwłaszcza w północnej części gminy stanowią granity strzegomskie. Strzegom jest ważnym ośrodkiem przemysłu kamieniarskiego. W mieście istnieje kilkadziesiąt firm zajmujących się wyrobami z granitu i bazaltu. Wiele obiektów w Europie i na świecie jest wykonanych ze strzegomskiego granitu. W mieście również obecny jest przemysł maszynowy, spożywczy, papierniczy, odzieżowy.

Ze względu na specyficzne podłoże geologiczne (skały bazaltowe) okolice Strzegomia znajdują się w obszarze najniższej gęstości sieci rzecznej na Dolnym Śląsku, co ma swoje konsekwencje w dostępie do wody. Samo miasto usytuowane jest na lewym brzegu Strzegomki, jednej z rzek Przedgórza Sudeckiego, stanowiącej lewobrzeżny dopływ Bystrzycy. Jej źródła znajdują się w Górach Wałbrzyskich w pobliżu wsi Nowe Bogaczowice, na wysokości około 600 m n.p.m., stąd jest to rzeka o wybitnie górskim i niespokojnym charakterze. Na terenie gminy Strzegom występują obszary prawnie chronione, które jednak zajmują relatywnie małą powierzchnię. Z danych GUS wynika, że jest to 150 ha. Jednocześnie na obszarze gminy znajdują się 23 pomniki przyrody.

• Kultura

W Strzegomiu życie kulturalne skupia się wokół Strzegomskiego Centrum Kultury, które dysponujące salą widowiskową, z nowoczesnym kinem 3D, salą balową oraz 17 świetlicami na terenie całej Gminy Strzegom. Aktywnie działa także biblioteka publiczna wraz ze swoją filią w mieście i 5 filii we wsiach: Jarosów, Goczałków, Żelazów, Stanowice, Kostrza.

Ważną jednostką jest Centrum Aktywności Społecznej „Karmel” zlokalizowane jest w starym, pochodzącym z 1720 r. budynku poklasztornym przy ulicy T. Kościuszki 2 w Strzegomiu. Uroczyste otwarcie miało miejsce 23 września 2011 r. i stało się zaczątkiem organizowanego corocznie Tygodnia Aktywności Mieszkańca Strzegomia. Obecnym administratorem Centrum jest Strzegomskie Centrum Kultury. „Karmel” stanowi siedzibę dla około 30 organizacji pozarządowych działających na terenie gminy Strzegom. W CAS „Karmel” organizowanych jest wiele wydarzeń kulturalnych jak np.: koncerty okolicznościowe na dziedzińcu i wewnątrz budynku, są również prezentowane wystawy fotografii i malarstwa, organizowane spotkania z artystami, naukowcami, pisarzami i ważnymi postaciami życia społecznego. Od 2018 r. w Centrum udostępnione zostało multimedialne centrum informacji o „Szlaku Kamienia” i jego atrakcjach.

W Centrum Aktywności Społecznej „Karmel” działa Izba Tradycji Ziemi Strzegomskiej, która stanowi swego rodzaju muzeum regionalne. W Izbie znajduje się największy w Polsce zbiór egzemplarzy wydawnictwa „Dla wszystkich”, będącego chlubą Strzegomia. Najstarszym eksponowanym dokumentem, uratowanym przez kronikarza Walentego Wyrwę, jest XVI-wieczny antyfonarz, który po kilku wiekach wrócił na swoje miejsce. Pochodził ze zbiorów starodruków klasztoru karmelitów. Obecnie w Izbie prezentowane są również wystawy fotografii i malarstwa, organizowane spotkania z artystami, naukowcami, pisarzami i ważnymi postaciami życia społecznego.

W 2021 r. powstała Izba Tradycji w Kostrzy. Tematem wiodącym jest ekspozycja dziewięciu polskich strojów ludowych wykorzystywanych przez Kostrzan podczas prezentacji festiwalowych oraz prezentacja zdobytych odznaczeń, pucharów, dyplomów i pamiątek – Kostrzan, Olszan i Goczałkowian. A także prezentację historii Międzynarodowego Festiwalu Folkloru, który odbywa się cyklicznie w Strzegomiu od 29 lat. Równocześnie w nowo powstałych salach odbywać się będą spotkania i prelekcje audiowizualne.

Krzewieniem kultury zajmuje się także Gminne Centrum Sztuk Wizualnych w Modłenicu, gdzie prowadzonych będzie szereg warsztatów artystycznych.

Organizowane są różnego rodzaju wydarzenia kulturalne, m.in.: Międzynarodowy Festiwal Folkloru co roku w sierpniu skupia liczną publiczność. Podczas trwania imprezy Strzegom staje się miastem kosmopolitycznym, bowiem goszczą na nim zespoły z najdalszych zakątków świata. Jest to doskonała okazja do poznania różnych kultur lub zasmakowania egzotycznych potraw na Rynku Świata – imprezie towarzyszącej festiwalowi. Miłośnicy folkloru mają okazję zobaczyć i usłyszeć unikalne, regionalne tańce i muzykę na tradycyjnych, ludowych instrumentach.

Już od kilkunastu lat organizowane jest także Święto Granitu Strzegomskiego, które ma na celu integrację środowisk związanych z wydobywaniem i obróbką strzegomskiego granitu z lokalną społecznością, a także promocję miasta i wiodącej branży przemysłowej. To właśnie Strzegom nazywany jest Granitowym Sercem Polski. W 2018 r. powstała unikalna w skali kraju „Aleja Rzeźb” – galeria rzeźby kamiennej w otwartej przestrzeni publicznej, realizowana w ramach polsko-czeskiego projektu Szlak Kamienia.

5.2.2. Historia obszaru Gminy Strzegom¹

Gmina Strzegom, nazywana również Ziemią Strzegomską, położona jest na Dolnym Śląsku na płycie granitowej będącej częścią masywu geologicznego rozciągającego się od Strzegomia do Sobótki. Obszar ten był zasiedlony już w paleolicie, zaś na Górze Bazaltowej odkryto grodziska kultury łużyckiej, a także wczesnośredniowieczne. Od początku naszej ery ziemie te stanowiły ważny punkt na bursztynowym szlaku handlowym, o czym świadczą liczne znaleziska archeologiczne. Wraz z podbiciem tych ziem i ich wejściem w skład państwa Piastów, poczęto wznosić grody kasztelańskie. Jeden z nich, o rosnącym znaczeniu, powstał na terenie dzisiejszego Strzegomia (okolice ul. Szarych Szeregów).

Pierwsza wzmianka o grodzie strzegomskim znajduje się w bulli papieskiej Hadriana IV z roku 1155. Wspomniane w niej zostały posiadłości biskupa wrocławskiego, w tym „gradice Ztrigom”. Już ok. 1203 r. sprowadzono do Strzegomia pierwszych rycerzy z zakonu joannitów i nadano im jako jedną z pierwszych fundacji: ówczesny kościół św. Piotra i Pawła. To oni na polecenie księcia Bolesława Surowego nadzorowali budowę murów obronnych Strzegomia, a także wznoszenie monumentalnej bazyliki św. Piotra i Pawła już po lokacji miasta na prawie niemieckim w 2 poł. XIII w.

W 1290 r. w wyniku zapisów testamentowych książąt piastowskich zostało utworzone księstwo świdnickojaworskie, w obrębie którego znalazł się Strzegom. Pod koniec XIV w. sprowadzono do Strzegomia zakon karmelitów. W 1392 r. na mocy traktatu o dziedziczeniu Strzegom wraz z księstwem świdnickojaworskim przeszedł pod panowanie czeskie. Od wieku XIII do XV Strzegom jako miasto z samorządem, cechami rzemieślniczymi, licznymi przywilejami był liczącym się ośrodkiem na Dolnym Śląsku.

W wyniku układów dynastycznych na początku XVI w. Śląsk wszedł jako prowincja dziedziczna pod panowanie Habsburgów. Zmiana władzy nie miała negatywnego wpływu na rozwój miasta. Bogate cechy, w tym browarników strzegomskich i sukienników pozwoliły na rozbudowę miasta w XVI w. W okresie tym wzniesiono wiele obiektów murowanych. Ta dobra passa w rozwoju miasta zakończona została pożogą wojny 30-letniej. Liczne najazdy, kontrybucje, zarazy, pożary i oblężenia miasta doprowadziły do dużych zniszczeń i zubożenia mieszkańców.

W kolejnym wieku ziemie te były świadkami wojen śląskich i wojny siedmioletniej. W czerwcu 1745 r. na polach pod Strzegomiem spotkały się armie Prus, Austrii i Saksonii, w ilości ok 120 tys. żołnierzy. Bitwa pod Dobromierzem doprowadziła do zwycięstwa Prus i klęski wojsk sprzymierzonych, umacniając władzę Hohenzollernów na Śląsku. Wojna siedmioletnia ostatecznie przypieczętowała w 1763 r. przynależność regionu do Prus, a następnie do państwa niemieckiego.

Szybki i widoczny rozwój industrializacji Dolnego Śląska w połowie XIX w. dotarł do Strzegomia – otwarto pierwsze połączenie kolejowe w 1856 r. powstały fabryki słodu, lnu i wielu innych, a przede wszystkim wzmociono eksploatację i przeróbkę granitu na skalę przemysłową, co doprowadziło do znacznego wzrostu zamożności miasta i powiatu (powstałego w ramach reorganizacji po wojnach napoleońskich w roku 1816 i funkcjonującego do 1932 r.), którego stolicą był podówczas Strzegom. Rozwój miasta trwał nieprzerwanie do I wojny światowej. Kryzys finansowy okresu międzywojennego zahamował jednak wzrost gospodarczy, który wraz z likwidacją powiatu przyczynił się do spadku znaczenia miasta i zamożności mieszkańców.

¹ Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

W okresie II wojny światowej na terenie gminy działała fabryka amunicji oraz obóz koncentracyjny w Gross – Rosen. Miasto znacznie ucierpiało w toku działań roku 1945 r., kiedy to dwukrotnie w lutym i marcu przechodziło z rąk do rąk. Wynikiem ofensyw było zniszczenie 70% zabudowy śródmieścia. W okresie powojennym, po odgruzowaniu parceli (czyli po latach 50. XX w.), zapełniono je niejednokrotnie nową, nienawiązującą do historycznej zabudową.

5.3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego²

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Ochrony wymaga również dziedzictwo niematerialne – przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom.

Krajobraz kulturowy Gminy Strzegom jest silnie zróżnicowany za sprawą zarówno ukształtowania terenu (część gminy znajduje się na równinie, część u podnóży Wzgórz Strzegomskich), jak też odmiennej zabudowy osad wiejskich i miasta – Strzegomia. Obszar charakteryzuje najniższa gęstość sieci rzecznej na Dolnym Śląsku, co związane jest z sytuacją geologiczną regionu, osadzonego na skałach bazaltowych. Bazalt z kolei implikował ingerencję człowieka w krajobraz naturalny – szczególnie od 2 poł. XIX w. powstawały tu liczne kamieniołomy.

W krajobrazie kulturowym gminy dominują założenia ruralistyczne i pałacowe lub folwarczne o przeważającej zabudowie murowanej z 2 poł. XIX w. i 1 ćw. XX w, posiadające metrykę średniowieczną. Jedynym ośrodkiem miejskim pozostaje Strzegom, znajdujący się w sercu omawianego terenu. Przeważają budynki z okresu przedwojennego, uzupełnione nową, współczesną zabudową. Wyjątkiem od tej reguły jest miasto Strzegom, którego centrum po 1945 r. zostało odbudowane, często w oparciu o nowe projekty. Nie dotrwała do naszych czasów drewniana zabudowa dominująca jeszcze w XIX w. Wiele murowanych gospodarstw zachowało się w stanie kompletnym – w pełnych układach z budynkami gospodarczymi. Obecne w krajobrazie są też kamienice, występujące również poza miastem, w Stanowicach czy Kostrzy.

Krajobraz kulturowy odznacza się obecnymi na terenie całej gminy osadami o przeważającym układzie ulicówki, niejednokrotnie malowniczo położonymi pomiędzy polami uprawnymi, pagórkami Wzgórz Strzegomskich. Znamienne dla krajobrazu są również kamieniołomy i wyrobiska granitu, bazaltu, czy iłów, z których region słynął. Jedno z nich stanowi charakterystyczny element krajobrazu wsi Rusko, kolejne – Rogoźnicy. Duża część osad związana jest z relikami lasów i parkami przypałacowymi (np. Morawa) oraz dawnymi nekropoliami.

W niemal co drugiej osadzie wzniesiono kościół lub kaplicę, obecne są też cmentarze, rzadkością są natomiast XIX wieczne kapliczki przydrożne, jednak w regionie znajduje się wiele średniowiecznych krzyży i kapliczek pokutnych. Podobnie, w co drugiej miejscowości znajdują się pozostałości po folwarku, dworze lub zespoły pałacowe. Część z nich nadal jest zamieszkała i użytkowana. W gminie znajdują się różnorodne zabytki przemysłu i techniki, mniej dostrzegalne we wsiach (młyn, wiatrak koźlak, infrastruktura kamieniołomów), silnie wyeksponowane przy ul. Wojska Polskiego w Strzegomiu: remiza, łaźnie miejskie, młyn motorowy, fabryki, słodownia etc. Obrazują one dawne historyczne bogactwo gminy oraz charakterystyczne dla niej gałęzie techniki i przemysłu: kamieniołomy, browarnictwo, energetykę wodną i wiatrową. W terenie wciąż obecna jest infrastruktura dawnych szlaków kolei żelaznej, której reminiscencją są stacje kolejowe. Ocalały fragmenty fortyfikacji.

² Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Dominującym elementem ośrodka miejskiego jest historyczne centrum z bazyliką mniejszą i częściowo przekształconą na skutek działań wojennych urbanistyką. Odnaleźć tu można zarówno zabudowę charakterystyczną dla pobliskich osad wiejskich, jak też historyzujące kamienice śródmieścia.

Integralnymi elementami lokalnego dziedzictwa pozostają liczne stanowiska archeologiczne oraz świadek najnowszej historii regionu – obszar dawnego obozu pracy Gross-Rosen z lat 1940-1945, ściśle powiązany z kamieniołomem k. Rogoźnicy.

5.3.1. Układy urbanistyczne i ruralistyczne

Teren obecnej Gminy Strzegom był na stałe zasiedlony już w epoce brązu. Po najazdach Scytów w VII-IX w. obszar zasiedlili Ślężanie. Grodzisko kasztelańskie w Strzegomiu istniało już w X w. Jednak większość wsi powstała i rozwinęła się pomiędzy XII a XIII wiekiem, gdy obszar ten porastały gęste lasy. Zgodnie ze źródłami pisanymi do pocz. XIV w. powstały wsie: Goczałków Górny, Granica, Grochów, przysiółki Rzędziny i Mały Modlęcin. Ludność zajmowała się rolnictwem, gospodarką leśną i rzemiosłem.

Współczesne układy przestrzenne osad i miasta Strzegomia są wynikiem średniowiecznych lokacji (często w miejscu pierwotnych założeń i grodów) oraz ich bujnego rozrastania się w XIX i na pocz. XX w., gdy na wsiach zabudowa drewniana była wypierana przez murowaną, zaś w mieście rozwijał się przemysł, a wraz z nim urbanistyka zespołów mieszkalnych, przemysłowych i usługowych.

W gminie, wśród układów ruralistycznych dominują ulicówki. Część z nich utrzymała swą regularność (Godzieszówek, Granica, Jaroszków, Olszany, Tomkowice, Żółkiewka), inne zostały z czasem zmodyfikowane (Bartoszków), bądź przerodziły się w wielodrożnicówki (Goczałków, osada rozrosła się na północ). Ich zabudowę rozplanowano wzdłuż traktów komunikacyjnych, linearnie, stanowią one przykład ulicówek, których koncepcja została nieznacznie zaburzona wraz z powstaniem zabudowy po 1800 r. W niektórych osadach obserwować można powtarzalne rozmieszczenie zagród (najczęściej dom z bud. gospodarczym w kształcie czworoboku, z podwórzem wewnętrznym i domem w układzie kalenicowym). Rzadko w centrach tych osad lokalizowano owalny, bądź wrzecionowaty plac, przy którym skupione były budynki użyteczności publicznej i kościół (Międzyrzecze).

Ciekawy przykład stanowi też wielodrożnicowa Rogoźnica, przypuszczalnie także wywodząca się z ulicówki. Można domniemać, że formą wyjściową niektórych osad były owalnice (Rusko, Stanowice). Układ ten miał charakter obronny, zwarty, z zabudową mieszkalno-gospodarczą na okręgu koła, bądź na planie elipsy, ze wspólnym pastwiskiem w środku lub owalnym placem (tzw. nawsie), często z oczkiem wodnym naturalnym, bądź sztucznym. Ostatnią grupę tworzą najmłodsze osady, pochodzące z XVIII i XIX w., a związane integralnie z zespołami pałacowymi, dworami i folwarkami, przy których były wnoszone (Morawa, Skarżyce, Kostrza, Żelazów).

Układ urbanistyczny miasta Strzegomia posiada średniowieczny rodowód. Miasto było lokowane w pobliżu istniejących osad, m.in. grodu na Bazaltowej Górze, częściowo je wchłaniając, przed 1242 r., stąd jego zewnętrzny obwód miał zarys nieregularny, zbliżony do owalu, zaś rynek znajdował się w jego południowo-wschodniej części, poza centrum, prawdopodobnie w miejscu wcześniejszego placu targowego. Przed lokacją na terenie dzisiejszego miasta funkcjonowała osada tzw. Stary Strzegom w okolicach ul. Szarych Szeregów, istniały kościoły św. Piotra i św. Piotra i Pawła oraz dwór joannitów ze spichrzem. Lokacja miasta związana była z wyznaczeniem regularnej siatki ulic oraz prostokątnych parceli pod zabudowę, pomiędzy istniejącymi już punktami, co stanowi widomy do dziś załączek obecnego układu urbanistycznego, ufortyfikowanego pierścieniem murów obronnych w końcu XIII w. Wytoczono też nowe ulice do bram miejskich. W XIV i XV w. powstał szereg budynków handlowych, użyteczności publicznej i świątyń (m.in. wieża targowa, ratusz, synagoga, sukiennice) oraz drugi pierścień murów obronnych.

Kolejnym etapem zmian w obrębie układu przestrzennego był rozwój przedmieść (Jaworskie, Grabińskie, Stary Strzegom) w końcu XVIII w. i ich włączenie do miasta wraz z powolną defortyfikacją miasta ok. 1823 r. wraz z zamianą murów w planty miejskie. Trzecim przyczynkiem do rozwoju pierwotnej siatki

urbanistycznej był rozwój przemysłu i techniki, wraz z kolejno powstającymi na przedmieściach od północnego-wschodu zakładami: m.in. fabryką szczotek, słodownią, zakładami maszynowymi oraz siecią kolei żelaznej w poł. XIX w. Z ich rozwojem pojawiła się zabudowa czynszowa, nowe osiedla mieszkaniowe oraz eklektyczna architektura w centrum miasta. W wyniku opisanych procesów w okresie międzywojennym Strzegom był miastem z historycznym centrum na planie owalnicy (ukształtowanym pomiędzy XIII i XVI w.) oraz rozległymi przedmieściami wypełnionymi zabudową mieszkalną i przemysłową (XVIII-XIX w.).

5.3.2. Zabudowa wiejska

• Układ zagród i domy mieszkalne

W gminie zachowała się spora ilość kompletnych zagród i gospodarstw, gdzie budynek mieszkalny wciąż flankowany jest przez sąsiadujące budynki gospodarcze. Dominują układy oparte na planie prostokąta i kwadratu, tworzące wewnętrzne dziedzińce gospodarcze (Godzieszówek, Jaroszów), jednak w niektórych wsiach układ zagród jest mniej jednorodny (Olszany). Budynki mieszkalne, położone są od strony traktu komunikacyjnego w układzie kalenicowym bądź szczytowym (przeważają te pierwsze). Rzadko budynki mieszkalne znajdują się wewnątrz podwórza, z dala od ulicy.

Formy i detal opracowania budynków mieszkalnych jest na terenie gminy bardzo zróżnicowany. Przeważają domy otynkowane, dwu bądź, częściej, jednokondygnacyjne, podpiwniczone, z poddaszem użytkowym pod dachem dwuspadowym o połaci nachylonej pod kąt od 40 do 50°. Większość, w układzie kalenicowym (szerokofrontowym), posiada lekko wysunięty poza lico fasady dwukondygnacyjny ryzalit na osi, zaakcentowany frontonem bądź tympanonem. Z reguły posiadają one detal odwołujący się do wzorców średniowiecznych: zarówno do estetyki romańskiej jak też gotyckiej (biforyjne okna, neogotyckie opaski w naczółkach; np. dom przy ul. Parkowej 11 w Goczałkowie).

Drugą grupę obiektów stanowią typowe na Śląsku wielkokubaturowe domy bogatych rolników, dwukondygnacyjne z poddaszem użytkowym, na rzucie prostokąta, często z werandą poprzedzającą wejście główne (np. Jaroszów nr 31). Detal tych budynków sprowadza się niejednokrotnie do gzymsów odcinkowych w naczółkach otworów okiennych i drzwiowych, płycin w obszarze podokienników oraz gzymsów międzykondygnacyjnych. Forma ta szczególnie popularna była w pomiędzy 1860 a 1890 r.

Do trzeciej grupy zaliczyć można budynki o obu wyżej wymienionych formach, wyróżniające się jednak ceglanym opracowaniem naroży, opasek wokół otworów okiennych i drzwiowych, naczółków (zamkniętych łukiem odcinkowym) oraz gzymsów i parapetów, odcinających się mocno od tynkowanych elewacji (np. XIX w. domy przy ul. Kopernika 7 i ul. Kościuszki 40 w Kostrzy).

Rzadziej zdarzają się budynki mieszkalne ceglane, nieotynkowane, z doskonale opracowanym, skromnym ceglanym detalem, często zdobione pasami zielonej cegły klinkierówki, tworzącej np. rodzaj opaski międzykondygnacyjnej (Rogoźnica, ul. Ogrodowa 4).

Ostatnią grupę stanowią domy mieszkalne założone na kamiennym fundamencie, położone w Morawie, wyróżniające się murem pruskim zdobiącym pierwszą i drugą kondygnację lub ścianki szczytowe, z dekoracyjnie opracowanymi fragmentami złączeń niektórych krokwi (Morawa 21, Morawa 28; oba budynki z pocz. XX w.).

Charakterystycznym elementem wymienionej zabudowy jest bogaty detal architektoniczny budynków otynkowanych, odwołujący się do różnych form XIX w. historyzmu. Często pojawia się boniowanie w narożach, bądź w partii całego przyziemia, zaś ryzalit wraz ze szczytami dachu zdobią akroteriony, nawiązujące do klasycyzmu (Goczałków, ul. Strzegomska 15). Powszechne są biforia i triforia, zestawiane często z boniami i lizenami, co sprawia, że w obrębie jednego obiektu widocznych jest kilka wzorców stylowych. Pewna grupa obiektów odznacza się lizenami, zdarzają się kanelury (Godzieszówek nr 3). Kilka domów posiada frontony ryzalitów zwieńczone gzymsem arkadkowym i elewacje przyozdobione narożnymi wieżyczkami wykuszowymi (Jaroszów, nr 37). Opracowanie pojedynczych willi zdradza barokowe nawiązania (Rogoźnica, ul. Ofiar Gross Rosen 6). Często pojawiają się okulusy w obrębie ścianek szczytowych,

niezależnie od użytych wzorców stylistycznych. Popularna była również secesja, łączona z innymi detalami (np. Jarosów nr 22 z murem pruskim w zwieńczeniu ryzalitu fasady i festonową dekoracją powyżej otworów okiennych pierwszej kondygnacji).

Odrębną grupę zabudowy stanowią wille. Do najciekawszych spośród nich należą:

- willa nr 6 w Godzieszówku, ceglana, z tynkową dekoracją w narożach i w obrębie otworów okiennych, eklektyczna, z neorenesansowym gankiem i biforiami w ściankach szczytowych,
- willa nr 1 w Międzyrzeczu, z bogatą dekoracją, trójosiowym ryzalitem zwieńczonym tympanonem z okulem pośrodku, kanelurowanymi pilastrami i boniowaniem w partii przyziemia,
- willa nr 112 w Międzyrzeczu z boniowaniem w narożach i drewnianą, dekoracyjną konstrukcją więźby dachowej w partii ścianek szczytowych.

Wśród zabudowy wiejskiej w części miejscowości znajdują się kamienice czynszowe o historyzującym detalu. Są to pojedyncze obiekty w centrum Kostrzy (ul. Kościuszki), Stanowic oraz w Międzyrzeczu (budynek mieszkalny nr 40).

Odrębną grupę stanowią budynki mieszkalne przy ul. Kolonijnej w Rogoźnicy, posiadające szczególne cechy historyczne. Zostały ufundowane w 1852 r. przez Bolka Richthofena (1821-1899) i jego żonę Gertrudę, właścicieli majątku Rogoźnica jako Martinshaus dla opuszczonych dzieci. Ośrodek bliski był koncepcji SOS Wioski Dziecięce. W czterech budynkach mieszkały rodziny zastępcze Baumert, Herold, Goetzky oraz Hänsch, które opiekowały się dziećmi, zaś w piątym budynku mieszkał dyrektor ośrodka.

• Budynki gospodarcze

Budynki gospodarcze w gminie są zachowane licznie. W układzie zagród znajdowały się obory, stodoły i inne murowane budynki gospodarcze, przeważają otynkowane z detalem w postaci ceglanych opasek naczółków otworów okiennych i drzwiowych oraz profilowanym gzymsem wieńczącym (również w obrębie lukarn). Większość posiada poddasze użytkowe, pełniące funkcje spichlerza bądź stodoły, z którą to kondygnacją komunikacja zapewniona była za sprawą rozbudowanych, murowanych lukarn, z falistą linią zadaszenia (powieki). Otwory drewnianych, dwuskrzydłowych wrót sklepiono łukiem odcinkowym.

Rzadkością są budynki gospodarcze pełniące równocześnie rolę przejazdu bądź połączone z murowaną bramą wjazdową na podwórze (Godzieszówek nr 29, Rusko nr 40). Zdarzają się też obory połączone z budynkami mieszkalnymi (w układzie kalenicowym zwrócone ku ulicy), oddzielone od domu jedynie ścianką ogniową.

• Budynki użyteczności publicznej i gospody

W XIX w. pojawiła się zabudowa z funkcją mieszkalną, łącząca również inne programy użytkowe. Mowa o zajazdach i gospodach wiejskich, których pierwotna funkcja została zatarta. Wszystkie pełnią dziś rolę domów mieszkalnych, w niektórych znajdują się sklepy spożywcze. Odznaczały się rozbudowaną bryłą, z reguły były dwukondygnacyjne, bądź posiadały facjatę/ryzalit w obrębie osi głównej. Większość z nich po wojnie uległa przekształceniom, obecnie gros z nich to domy mieszkalne oraz świetlice wiejskie.

Dawne gospody znajdują się w Rogoźnicy i Żółkiewce, obie w budynkach na planie wydłużonego prostokąta. Pierwsza z nich pochodzi z ok. 1830 r. i posiada charakterystyczny pseudoportyk na osi fasady, zdobiony tympanonem (ul. Świdnicka 1). Druga – wzniesiona została w 2 poł. XIX w. wraz z przylegającym budynkiem gospodarczym i posiada dekorację w postaci zdwojonego gzymsu międzykondygnacyjnego. Na elewacji tej ostatniej zachowały się też słabo widoczne napisy w języku niemieckim.

Dawne domy ludowe zachowały się w Rogoźnicy (ul. Świdnicka 7b, ob. Klub Rolnika) i Stanowicach (ul. Strzegomska 25, ob. dom mieszkalny i świetlica wiejska). Posiadają typową dla architektury k. XIX w. i swojej funkcji parterowe bryły, z wysokimi oknami zamkniętymi półkoliście. Regularnie rozmieszczone otwory okienne tworzą rodzaj arkadkowej struktury elewacji. Pierwszy z budynków posiada bogaty, eklektyczny detal. W Stanowicach istnieje budynek poczty (ul. Świebodzka 7a), założony na rzucie nieregularnym, otynkowany, z dekoracją ograniczającą się do odcinkowych gzymsów naczółków i okulusów w trójkątnych ściankach szczytowych. Budynek ten nie wyróżnia się swą bryłą ani detalem od wiejskiej zabudowy mieszkalnej.

Odrębną grupę budynków użyteczności publicznej stanowią szkoły. Większość z nich nadal pełni dawną funkcję (poza szkołą w Modlecinie, która jest obecnie budynkiem mieszkalnym, w Bartoszówku – jest to świetlica wiejska oraz Jaroszowie, gdzie obecnie znajduje się budynek mieszkalny). Wszystkie pochodzą z początku XX w. oraz z lat 20. tego stulecia. Dwie z nich są ceglane, nieotynkowane: szkołę w Goczałkowie (ul. Szkolna 1) z 1905 r. zdobi cegła klinkierowa o odcieniu zielonym, zaś dawną szkołę w Jaroszowie (nr 56) – narożny ryzalit z silnie wyodrębnionym portalem wejścia głównego oraz o skromnej dekoracji ograniczonej do gzymsu międzykondygnacyjnego. Szkoła w Rogoźnicy (ul. Parkowa 1) z ok. 1910 r. odznacza się natomiast otynkowanymi powierzchniami między narożami a gzymsami elewacji oraz ceglanymi trójkątnymi ściankami szczytowymi, pokrytymi pasami tynku. Wszystkie trzy posiadają więcej niż jedną kondygnację. Pozostałe dwa zabytkowe budynki szkolne w Bartoszówku i Modlecinie pochodzą z ok. 1928 r., są otynkowane, prezentują typową dla lat 20. architekturę tej grupy obiektów, na którą składa się człon parterowy oraz dwukondygnacyjny kryty wysokim dachem czterosпадowym lub dwusпадowym z naczółkami.

5.3.3. Zabudowa miejska

• Budynki mieszkalne

Na terenie miasta Strzegom dominuje zabudowa kamienic czynszowych i mieszczańskich w centrum miasta i w śródmieściu z oficynami gospodarczymi w podwórzu, jednak na obrzeżach zdarzają się również przykłady typowej zabudowy zagrodowej, która została opisana już powyżej. Domy w układzie kalenicowym niejednokrotnie posiadają bardzo bogatą dekorację, na którą składa się boniowanie, płyciny, gzymsy odcinkowe i trójkątne naczółki otworów okiennych (ul. Brzegowa 43). Rzadko stylistyka budynków nawiązuje do gotyku i stylu romańskiego (ul. Dolna 68). Rozpowszechniony był też w końcu XIX w. typ kamienic z charakterystycznym ryzalitem na osi (z frontonem bądź tympanonem w zwieńczeniu), obecny w mniejszej skali (kubatura, ilość kondygnacji) również w zabudowie wiejskiej. Typ ten cechuje nawiązanie do wzorców klasycznych, za sprawą zastosowanych lizen, pilastrów, akroterionów i tympanonów ścianek szczytowych ryzalitu (ul. Czerwonego Krzyża 2). Niekiedy występuje w wersji nieotynkowanej w całości lub partiami i połączony jest z konstrukcją szachulcową ryzalitów (ul. Jeleniogórska 12; ul. Dolna 44c, 44d).

Większość śródmiejskich kamienic i domów została pozbawiona pierwotnej dekoracji w trakcie odbudowy powojennej, bądź też posiada jedynie gzymsy międzykondygnacyjne oraz odcinkowe w naczółkach otworów okiennych. Spośród tych obiektów, które zachowały cechy stylowe – dominują kamienice eklektyczne z przełomu XIX i XX w. (ul. Bohaterów Getta 7), z detalem odwołującym się do renesansu i baroku lub kamienice secesyjne. Sporadycznie przyozdabiano budynki konstrukcją szachulcową w ściankach szczytowych fasad (ul. Legnicka 21). Wiele projektów nawiązuje do secesji (ul. Bankowa 7, Kościuszki 26).

Z zabudową miejską związane są także wille i rezydencje bogatych przedsiębiorców, właścicieli fabryk. Wśród nich do ciekawszych należą:

- willa przy ul. Brzegowej 15 z 1902 r. – ceglana z bogatą tynkową dekoracją, wykazująca cechy stylowe renesansu francuskiego,
- willa przy ul. Kościuszki 16 oraz 18 (odpowiednio z 1874 i 1877 r.), klasycyzująca, z ryzalitem na osi i dachem pulpitowym,
- willa przy ul. Wojska Polskiego 4a z elementami konstrukcji szachulcowej, w tym z loggią o drewnianych słupach,
- willa przy ul. Wojska Polskiego 4b, secesyjna o bogatej dekoracji architektonicznej, odwołująca się również do wzorów barokowych,
- willa przy ul. Wojska Polskiego 36a. silnie nawiązująca formą do lokalnej architektury, z konstrukcją szachulcową w partii ścianek szczytowych, z ok. 1910 r.

• Budynki użyteczności publicznej

W obrębie miasta Strzegomia pojawia się większa ilość obiektów użyteczności publicznej: wieża widokowa z k. XIX w. przy ul. Parkowej, ratusz, bank przedwojenny czy klub techniki i racjonalizacji. Ten ostatni przy ul. Wojska Polskiego 46, z ok. 1910 r., odznacza się parterową bryłą z pozornym ryzalitem na osi fasady, zwieńczonym wysoką trójosiową ścianką szczytową i wysokimi, wręcz nieproporcjonalnymi w stosunku do całej bryły – lukarnami. Całość za sprawą użytego materiału (ceglane elewacji, detal otynkowany) nawiązuje do renesansu i baroku francuskiego.

Wieża widokowa położona jest przy ul. Parkowej. Założona na rzucie kwadratu, murowana z cegły, 5-cio kondygnacyjna, posiada wachlarzowe schody okalające bryłę, z metalową balustradą. Obiekt znajduje się w ruinie, nie podjęto jego odbudowy.

Ratusz w Strzegomiu został przebudowany w XIX w. Pozostałością średniowiecznej budowli jest wieża targowa z XIV w., niegdyś będąca częścią ratusza. Mieścił się w niej areszt, archiwum i siedziba wójta. Obiekt został rozbudowany w XVI w. kiedy osiągnął wysokość 26,2 m. Wolnostojąca, na rzucie kwadratu, posiada 5 kondygnacji oraz balustradę w zwieńczeniu, w 1999 r. otrzymała współczesny, niepasujący do całości, ostrosłupowy hełm ze szkła i stali. W całości otynkowana, poza płaskorzeźbionym kartuszem z herbem miasta w ostatniej kondygnacji – pozbawiona jest dekoracji. Obecnie w wieży mieści się Towarzystwo Miłośników Ziemi Strzegomskiej.

Nowy ratusz, istniejący do dziś, zaprojektował natomiast Karl Lüdecke w latach 1858-1860, nadając budowli neogotyckiego rysu. Jest to budynek czterokondygnacyjny (pierwotnie trójkondygnacyjny), osadzony na rzucie prostokąta, niegdyś z dwukondygnacyjnym wykuszem na osi fasady, ponad rozbudowanym portykiem wejścia głównego). Po II wojnie światowej obiekt został odbudowany z zatarciem wielu pierwotnych elementów dekoracyjnych, w tym krenelażowej balustrady w zwieńczeniu, arkadowego zamknięcia płycin elewacji, wykuszowych wieżyczek narożnych czy trójkątnej ścianki szczytowej w zwieńczeniu wykusza osiowego. Zmieniono też kształt otworów okiennych, dodano boniowanie w obrębie elewacji przyziemia.

Jednym z ciekawszych obiektów jest dawny Reichsbank z 1910 r. na ul. Kościuszki 14. Wzniesiony na nieregularnym planie na skrzyżowaniu dwóch ulic, posiada wklęsłą elewację narożną, kryjącą wejście główne, oraz ciekawy detal architektoniczny, czerpiący zarówno z secesji, jak też z baroku i klasycyzmu.

Klasą artystyczną wyróżnia się budynek łaźni miejskich i domu ludowego przy ul. Wojska Polskiego 14, w stylu neoromańskim, z elementami secesyjnymi, projektu dr Werdelmanna z Barmen. Obiekt otwarto w 1905 r. Mieścił nowoczesne łaźnie i natryski oraz dom ludowy z czytelnią, szkołą gospodarstwa domowego, salami gier. Budynek ten, o silnie rozczłonkowanej bryle, schodkowych szczytach, półkolistych ryzalitach imitujących baszty, zwieńczony czworoboczną wieżą z pasem arkadkowych otworów okiennych – posiada pierwszą kondygnację murowaną z ciosów kamiennych oraz wyższe, ceglane, otynkowane. Budynek znajduje się w bardzo dobrym stanie.

Z przedwojennych szkół miasta Strzegomia zachowało się Liceum Ogólnokształcące z 1910 r. przy ul. Kościuszki 31 klasycyzujące, niemal pozbawione detalu architektonicznego oraz Gimnazjum miejskie, ob. Zespół Szkół Zawodowych z 1874 r. (ul. Krótka 6): jest to budynek trójkondygnacyjny, eklektyczny, swą formą nawiązujący do renesansu włoskiego, zdobiony boniami w przyziemiu i lizenami w partii trzeciej kondygnacji. Z początku XX w. pochodzi również ceglana szkoła przy ul. Wojska Polskiego 16a.

5.3.4. Obiekty sakralne

• Kościoły i parafie

Bazylika mniejsza Św. Apostołów Piotra i Pawła – kościół ten jest niewątpliwie najokazalszym i najcenniejszym zabytkiem Gminy Strzegom. Zbudowany został w latach 1253-1410 przez zakon Joannitów z miejscowych granitów i bazaltów oraz piaskowca użytego do elementów dekoracyjnych (portale, wsporniki). W XIII w. znajdowała się w tym miejscu mniejsza świątynia, którą w wieku kolejnym zakonnicy postanowili powiększyć (osiągnęła imponującą długość 76 m). W latach 1335-1370 powstał korpus nawowy ze sklepieniami naw bocznych, następnie w kolejnych latach mury obwodowe transeptu i prezbiterium. W 2 połowie XV w. dobudowane zostały sklepienia transeptu nawy głównej a w 1522 r. wieża południowa i empora muzyczna. Dnia 15 września 2002 r. papież Jan Paweł II wydał bullę, na mocy której parafia strzegomska otrzymała godność bazyliki mniejszej.

Orientowana, trójnawowa, na rzucie krzyża łacińskiego z transeptem i wielobocznie zamkniętym prezbiterium świątynia do dziś zaskakuje swym ogromem. Fasadę zachodnią zdobią dwie wieże. Jedna z nich, niższa – nigdy nie została ukończona. Zewnętrzne elewacje nawy głównej podpierają kamienne łuki oporowe, zaś prezbiterium i transeptu – szkarpy. Detal architektoniczny wykonano z piaskowca, który kontrastuje z kamiennym licem elewacji. Późniejsze, z pocz. XVI w. szczyty transeptu i fasady zachodniej wzniesiono z cegły, zdobiąc je blendami.

Bogato rzeźbione trzy portale z tympanonami stanowią zbiór rzadkich w Polsce średniowiecznych typów ikonograficznych. Portal zachodni pochodzi z lat siedemdziesiątych XIV w. Reprezentacyjny charakter wejścia nadaje kamienna dekoracja złożona z laskowań – posąg Chrystusa jako sędziego świata, a obok postacie Matki Boskiej i św. Jana. W polach łuku bogaty zespół płaskorzeźb i rzeźb pełnoplastycznych ustawione w dwóch rzędach. Przedstawiają one w sposób narracyjny epizody z życia świętego Pawła. Nad portalem północnym z 3 ćw. XIV w. w obszarze tympanonu pojawia się płaskorzeźbiona kompozycja Koronacji Matki Boskiej przez Chrystusa oraz Koronacji Batszeby przez Salomona i Koronacji Estery przez Ahaswera. Nad portalem południowym z ok. 1400 r. pojawia się natomiast scena Zaśnięcia Matki Boskiej (koimesis).

Nawy wewnątrz posiadają różne sklepienia: w nawie głównej jest to sklepienie sieciowe, w nawach bocznych sklepienia krzyżowo – żebrowe, na ich skrzyżowaniu oraz w kaplicach – gwiazdziste. Wielu wspornikom nadano geometryczne i figuralne formy. Zachowało się również bogate wyposażenie wnętrza, które przybliżone zostanie w rozdziale „zabytki ruchome”. We wnętrzu zachowały się fragmenty polichromii z XIV i XVI w. oraz szereg nagrobków i epitafiów z XVI-XVIII w.

W Polsce istnieje jedynie 30 świątyń wzniesionych przez Joannitów. Strzegomska bazylika wyróżnia się na ich tle zastosowaniem sklepień sieciowy (co zapewne inspirowane było dziełami Piotra Parlera), silnie wyodrębnionym transeptem, użyciem budulca granitowo – bazaltowego (z miejscowych kamieniołomów) oraz niezwykłą dbałością wykonania detalu architektonicznego, bogatym programem ikonograficznym, a także spójną koncepcją całości.

W październiku 2012 r. bazylika została uznana za pomnik historii. W uzasadnieniu zwrócono uwagę na wspomniane wybitne walory architektoniczne i rzeźbiarskie świątyni, utrzymaną jednolitość przestrzenną mimo budowy trwającej 150 lat, jak też na imponujące rozmiary świątyni: 34,5 m wysokości i 76 m długości nawy głównej. Które to gabaryty sprawiają, że od wieków sylweta kościoła dominuje w krajobrazie miasta.

Komandoria Joannitów – ekspansja rycerskiego zakonu Joannitów na ziemiach strzegomskie nasiliła się w XII w. Ich pojawienie się na ziemiach śląskich jest związane ze sprowadzeniem rycerzy przez członka zakonu, a równocześnie króla Czech, Władysława I – ok. poł. XII w. do Pragi, na Małą Stranę. W przypadku Strzegomia ich osadnictwo wynikało z inicjatywy m.in. Imbrama Gniewomirowicza, kasztelana Ryczyny, który nadał rycerzom pomiędzy 1201 a 1203 r. kościół św. Piotra. Joannici byli obecni w mieście już za rządów biskupa Waltera (1149-1169). Ich sytuacja w kolejnych stuleciach była stabilna, od kolejnych panujących otrzymywali darowizny, poszerzano ich prawa.

Posiadany majątek, który w XV w. obejmował kilka wsi, młyny wodne, kamienice i inne dobra, sprawił, że ok. 1484 r. wzniesli oni nowy zamek komandorii (w miejsce budynku z 1291 r.), czyli późniejszy dom parafialny przy ob. Placu Jana Pawła II. Obiekt przebudowano 1704 r. (data na kartuszu portalu). Założony na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny budynek wykazuje cechy stylowe baroku i renesansu (bogato zdobiony portal; gzyms wieńczący z tryglifami), zachował się też element XV wieczy – późnogotycki łuk kotarowy.

Kościół klasztorny pw. Najświętszego Zbawiciela Świata i Matki Boskiej Szkaplerznej – na przestrzeni wieków, kościół był wielokrotnie przebudowywany i modernizowany. Pierwszy na Śląsku klasztor karmelitów wraz ze świątynią założony został w roku 1382 za zgodą króla Czech Wacława V w Strzegomiu, na przedmieściu, przy Bramie Świdnickiej. Zajmowali go karmelici z konwentu praskiego. Już w 1428 r. został jednak zburzony w obawie przed husytami. Nową świątynię wzniesiono przy Bramie Jaworskiej w stylu późnogotyckim, jako budulca używając kamienia. Opuszczony w 1539 r. był używany przez protestantów, aż do 1640 r., kiedy w czasie oblężenia Szwedów został zniszczony. Nowy klasztor zaczęto wznosić w tym samym miejscu w 1704 r. Po sekularyzacji w 1810 r. został przekazany ewangelikom.

Nabożeństwa odprawiane były do 1957 r. Po latach nieużytkowania i dewastacji w 1997 r. przejęła go parafia katolicka pw. Najświętszego Zbawiciela Świata i Matki Boskiej Szkaplerznej. Wzniesiono podówczas nowy budynek parafii, będący formą i kształtem kopią dotychczasowego obiektu.

Klasztor założono na planie w kształcie litery C. Świątynia, przylegająca do klasztoru, jest natomiast dwunawowa, ośmioprzęsłowa, z ośmioboczną wieżą od wschodu, krytą hełmem barokowym. Elewacje boczne umocniono szkarpami. Fasadę, zlokalizowaną od zachodu, przyozdabiają ostrołukowe, smukłe okna oraz trójkątny szczyt. Środkowa oś jest nieznacznie wyodrębniona poza lico muru. Jej najbardziej charakterystycznym elementem jest portal wykonany z piaskowca, ze sceną koronacji Najświętszej Marii Panny w tympanonie i umieszczonymi pod nią – tarczami herbowymi ze strzegomskimi symbolami: kluczem i mieczem. Obok znajdują się lew czeski, orzeł śląski, całość zdobiona jest dwoma sterczynami. Wewnątrz zachowały się empory okalające nawę, typowe dla świątyń ewangelickich.

Od 2011 r. w budynku poklasztornym funkcjonuje Centrum Aktywności Społecznej „Karmel” – siedziba organizacji społecznych, Punktu Informacji Turystycznej, Izby Tradycji Ziemi Strzegomskiej, a także czesko-polskiego centrum informacji o Szlaku Kamienia.

Bożnica/kościół św. Barbary w Strzegomiu – świątynia ma rodowód średniowieczny – powstała w XIV w. jako synagoga żydowska. Funkcję swą spełniała do 1456 r., następnie została przebudowana na potrzeby katolików, użytkujących obiekt od 1463 r. Budowla została zniszczona w trakcie działań wojny 30-letniej i odbudowana w 1650 r. i restaurowana w 1870 r. Wykazuje cechy późnogotyckie.

Kościół jest jednonawowy, murowany z kamienia, z prezbiterium zakończonym trójbocznie. W naroże fasady wpisana jest sygnaturka kryta strzelistym dachem. Wewnątrz nawa sklepiona jest krzyżowo, w prezbiterium pojawia się sklepienie sieciowe.

Kaplica św. Antoniego w Strzegomiu – gotycka świątynia wzniesiona przez Lukasa Schleierwebera w 1520 r., nazywana kościołem pomocniczym. Służyła zarówno celom sakralnym, jak i obronnym – wzniesiono ją jako bastion przy Bramie Nowej. Murowana z kamienia i cegły, założona na rzucie prostokąta, z poligonalnie zamkniętym prezbiterium, posiada ośmioboczną wieżę w obrębie fasady oraz sześcioboczną bastion przy elewacji bocznej, tuż przy prezbiterium. W elewacji prezbiterium zachowały się otwory strzelnicze, zaś w elewacji bocznej m.in. blenda portalu wykonanego z piaskowca, zamkniętego bogato dekorowanym łukiem gotyckim. Wnętrze sklepiono kolebkowo z lunetami.

Kościół św. Jadwigi w Strzegomiu – świątynia znajduje się na obszarze tzw. Starego Strzegomia, gdzie znajdowały się załazki miasta jeszcze przed jego lokacją w XIII w. Wyświęcona została już w 1268 r., pełniła funkcję kaplicy szpitalnej, później cmentarnej. Ta ostatnia funkcja umocniła się, gdy w 1819 r. otworzono obok niej cmentarz miejski. Obecny kształt kościoła związany jest z przebudową z 1460 r. Remonty przeprowadzano w XVIII i XIX w. Kaplica jest orientowana, murowana, jednonawowa z wyraźnie wyodrębnionym czworobocznym prezbiterium. Elewacja oskarpowana. Wewnątrz nawa kryta sklepieniem krzyżowo – żebrowym.

Kościół parafialny Chrystusa Króla w Goczałkowie Dolnym – pierwotny kościół w Goczałkowie Dolnym wzniesiony został ok. 1499 r. Była to mała, murowana, jednonawowa budowla w stylu gotyckim, z prezbiterium sklepionym krzyżowo, powstałym nieco później, na przełomie XV i XVI w. Z budowli tej pochodzi dwuprzęsłowy chór o sklepieniu krzyżowym (2 poł. XVI w.). Obecna świątynia powstała w 1868 r., w wyniku przebudowy. Jest trzy razy większa od pierwotnej. Wzniesiona na rzucie prostokąta murowana świątynia, posiada silnie wyodrębnione prezbiterium przylegające do korpusu głównego oraz czworoboczną wieżę z kruchtą w przyziemiu, wyodrębnioną z korpusu głównego. Elewacje są otynkowane, zaś dekorację architektoniczną tworzy jedynie gzyms wieńczący wieży, nakrytej dachem namiotowym o małym kącie nachylenia połaci.

Kościół św. Jana Chrzciciela w Jaroszowie – pierwotnie drewniany, wzniesiony w XV w. Spłonął w XVII w. oraz po odbudowie – kolejny raz w XIX w. W 1841 r. został odbudowany w stylu neogotyckim, zaś pozostałością dawnej świątyni jest oryginalna, gotycka, kamienna wieża na rzucie kwadratu. Kościół należał do katolików, z krótką przerwą w XVI w. Murowany, na rzucie prostokąta, z wyodrębnioną wieżą i pięciobocznym prezbiterium. Korpus główny zaakcentowano trójkątną ścianką szczytową z attyką i blendami w formie okien biforyjnych. Elewacje oskarpowano. Kamienna wieża posiada w zwieńczeniu biforyjne otwory okienne, zwieńczona jest barokowym hełmem.

Kościół filialny Podwyższenia Krzyża Świętego w Kostrzy – pierwszy kościół wzmiankowany już w 1374 r. W obecnej postaci powstał prawdopodobnie na początku XVI w. Rozbudowano go w XVIII w. w stylu barokowym, gdy powstała m.in. zakrystia. W 1804 r. od południa dostawiono kaplicę. Murowana z kamienia świątynia posiada otynkowane elewacje. Założona na rzucie prostokąta posiada dostawioną czworoboczną wieżę krytą hełmem oraz prezbiterium połączone z kaplicą boczną, dostawioną do korpusu głównego. Świątynię otacza kamienny mur, w którym zlokalizowana jest kapliczka pokutna.

Kościół parafialny pw. św. Trójcy Świątynię w Olszanach – wspominają już dokumenty z 1239 r., jednak współczesny kościół jest wynikiem przebudowy gotyckiej świątyni w XIV w. i w 1522 r. oraz powiększenia w roku 1600. Nosi on ślady stylistyki gotyckiej i renesansowej. Murowany z kamienia, granitu i bazaltu, jednonawowy, z wieżą dostawioną do naroża korpusu głównego od południa i prostokątnym dwuprzęsłowym prezbiterium. Nawę główną sklepieno sieciowo w 1522 r., zaś prezbiterium krzyżowo-żebrowo. Elewację prezbiterium zdobi renesansowe sgraffiti.

Kościół filialny pw. św. Szymona i Judy Tadeusza w Rogoźnicy – obecna świątynia posiada rodowód średniowieczny, wzmiankowaną ją po raz pierwszy w 1291 r., choć jej obecna forma pochodzi z przebudowy z 1500 r. Zniszczony w 1633 r. został odbudowany i spłonął ponownie w 1675 r., by zostać odbudowanym. Był wielokrotnie remontowany, m.in. w 1720 r. oraz pod koniec XIX w. Murowany z kamienia, otynkowany, posiada czworoboczną wieżę z partią ośmioboczną. Skromna dekoracja ogranicza się do opasek ostrołukowych otworów okiennych.

Kościół ewangelicki pw. Matki Boskiej w Rogoźnicy – neogotycki kościół Matki Boskiej Różańcowej powstał jako świątynia ewangelicka w 1872 r., w miejscu starszego kościoła z 1768 r. Murowany z kamienia, z korpusem głównym na planie prostokąta, prostokątnym prezbiterium i transeptem, posiada dostawioną wieżę. Elewacje oskarpowano, zaś opaski otworów okiennych, portali i blend wykonano z cegły. Elewacje boczne transeptu ozdobiono trójkątnymi ściankami, podobnie jak elewacje wieży.

Kościół św. Piotra i Pawła w Rusku – wzniesiony ok. 1239 r. został powiększony w XVI i XVIII w. Murowany, otynkowany posiada ciekawą bryłę, na którą składa się korpus główny na rzucie prostokąta z dobudowaną na osi elewacji bocznej, od północy: cylindryczną, oszkarpowaną wieżą, tworzącą rodzaj transeptu. Kościół jest orientowany. Dekorację architektoniczną tworzą odmiennie tynkowane nisze otworów okiennych oraz gzymsy międzykondygnacyjne. W zwieńczeniu wieży okulusy.

Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stanowicach – został wzniesiony w połowie XVIII w. w stylu późnobarokowym i przebudowany w 1928 r. Świątynię fundował Owgitnsel Hanns Schleght lub, wedle innych dokumentów, odnalezionych podczas remontu w 2005 r., rodzina Winkler. Murowany z cegły kościół na rzucie prostokąta z prostokątnym, dostawionym prezbiterium i wieżą oraz transeptem na skrzyżowaniu naw, posiada typowe dla baroku półkoliste ścianki szczytowe oraz dekorację w postaci narożnych pilastrów. Elewacje zdobią niespełniające zadań technicznych szkarpy.

• Kaplice i mauzolea oraz zabytki jurysdykcji sądowej

Na terenie Gminy Strzegom znajduje się wiele interesujących kaplic, kapliczek oraz krzyży przydrożnych/ pokutnych, o dużej wartości historycznej. W grupie kaplic grobowych i cmentarnych warto wymienić mauzoleum rodziny Kasper i Gurlich z pocz. XX w. w Jaroszowie, ceglane (biała cegła), wzniesione na kamiennym fundamencie, klasycyzujące, z osiami ujętymi w pilastry i tympanonem w zwieńczeniu. W Jaroszowie znajduje się ponadto kamienna kaplica cmentarna z ceglanyimi opaskami, zwieńczeniem i triforium w ścianie szczytowej. Kolejne klasycyzujące mauzoleum znajduje się natomiast w Rogoźnicy i pochodzi z 1 poł. XIX w. Wyróżnia się formą i detałem (akroteriony, charakterystyczny wieńczący gzyms konsolowy), nawiązującym do obiektów szkoły Schinkla, czerpiących z architektury greckiej, nie rzymskiej oraz Rundbogenstillu (sklepione łukiem półkolistym wejście do grobowca, z wydatną opaską naczółka). Ciekawe jest też wykonane z kamieni granitowych mauzoleum Friedricha Bartscha (cmentarz św. Mikołaja w Strzegomiu) z 1840 r., odznaczające się kubiczną bryłą, potężnym symetrycznym przedsionkiem z blokami kamiennymi imitującymi krenelaż w zwieńczeniu oraz dwoma otworami sklepionymi łukami ostrymi, prowadzącymi do wrót grobowca.

W Jaroszowie znajdują się ponadto trzy kapliczki przydrożne z końca XIX w., ceglane, „domkowe” (na rzucie kwadratu, kryte dachem dwuspadowym z dachówek w układzie szczytowym i niszą na rzeźbę w trzonie). W całej gminie nie wiele jest tego typu obiektów, bardzo charakterystycznych dla epoki.

Zaskakuje natomiast ilość obiektów jurysdykcji karnej: jest ich 17, w tym rzadkie kapliczki (także kapliczki wnękowe i słupowe), większość o rodowodzie średniowiecznym. Są to:

- Goczałków Górny – uszkodzony krzyż bez ramion, z dwoma wyrytymi kołami wozu (skraj Lasu Pagórnika),
- Jarosów – cztery krzyże pokutne: na cmentarzu przykościelnym, dwa w wmurowane w elewację świątyni oraz przy drodze 1 km za wsią; kapliczka w murze kościelnym
- Kostrza – kapliczka pokutna w murze otaczającym kościół,
- Morawa – kapliczka naprzeciw wjazdu do stadniny koni,
- Rusko – krzyż przy murze wokół kościoła, kolejny przy drodze do Osieka i dwa dalsze przy drodze do Mielęcina,
- Skarżyce – krzyż bez 1 ramienia przy drodze do Przełęgowa,
- Stanowice – krzyż przy kościele,
- Strzegom – krzyż przy drodze do Morawy, kapliczka pokutna przy domu (ul. Jeleniogórska 23). Krzyż pokutny znajdował się też w ogródku działkowym naprzeciw domu przy ul. Waryńskiego 14, jednak zaginął.

Posiadają one dużą wartość historyczną, wiele podobnych obiektów zachowało się w całym powiecie świdnickim, co jest charakterystyczne dla tego dolnośląskiego obszaru.

Na uwagę zasługuje krzyż pokutny w Stanowicach, kojarzony z wystawionym w 1305 r., popartym średniowieczną dokumentacją. W Archiwum Państwowym w Pradze odnaleziono umowę kompozycyjną, nakazującą Joannicie Konradowi, zarządcy majątku wsi Piaseczna, który zamordował młynarza ze Stanowic Konrada de Langinberc, wystawienie w ramach pojednania krzyża kamiennego. Dokument pieczętowany był

przez księżną Beatrycze, żonę Bolka I Surowego i stanowi jeden z niewielu zachowanych dokumentów tego typu. Nie ma jednak pewności, czy odnaleziony w 1988 r. krzyż jest tym wzmiankowanym w dokumencie.

• Figury i rzeźby

W Gminie Strzegom zlokalizowanych jest kilka rzeźb Jana Nepomucena, bardzo typowych dla obszaru Dolnego Śląska okresu baroku. W Olszanach przy kościele parafialnym Świętej Trójcy znajduje się kamienny posąg świętego na wysokim, boniowanym cokole. Kolejne dwie figury zlokalizowane są w Strzegomiu. Pierwsza, z roku 1735, ufundowana przez rodzinę Nimptschów z Olszan – na rynku, druga – przy prezbiterium bazyliki św. Piotra i Pawła. Ważnym zabytkiem, choć zachowanym częściowo – jest krzyż zlokalizowany na Górze Krzyżowej. Pochodzący z 1850 r. monument upamiętnia bitwę pod Dobromierzem – zwycięską dla Prus batalię z czasów wojen śląskich (1745 r.). Pierwotny, żeliwny krzyż, wystawiony w 1845 r. ze środków prywatnych, zebranych dzięki inicjatywie Gebhardta, został z góry strącony. Zastąpił go kolejny w 1850 r., jednak figura Chrystusa na nim zawieszona uległa zniszczeniu w trakcie II wojny światowej. Obecna, wykonana z brązu i wzorowana na pierwotnym, pochodzi z 2009 r., jednak sam krzyż jest oryginalny, podobnie jak kamienny postument.

5.3.5. Architektura rezydencjonalna

• Zespoły pałacowe

Bartoszków – w Bartoszkowie zlokalizowany był barokowy, wzniesiony w latach 30. XVIII w. pałac, powiększony w XIX w. Murowany, na planie prostokąta z czworoboczną wieżą w narożniku północno-zachodnim został opuszczony i zdewastowany po 1945 r., w wyniku czego przetrwała jedynie wieża. Posadowiona na rzucie czworokąta, murowana z kamienia i cegły, posiada ostatnia kondygnację ośmioboczną i kryta jest hełmem barokowym. Wokół zespołu rozciąga się park krajobrazowy oraz folwark z budynkiem mieszkalnym, stodołami (obie pozbawione zadaszenia), oborą i stajniami o cennej, barokowej formie.

Goczałków Górny – pierwsze wzmianki na temat pałacu pochodzą z 1615 r., kiedy baron von Schliewitz wybudował swoją rezydencję. Obecny charakter pałacu zawdzięcza dwóm przebudowom: pierwszej gruntownej w na przełomie XVIII/XIX w. oraz kolejnej w 1889 r. Współczesny pałac to trójkondygnacyjny budynek, murowany, otynkowany, o rozczłonkowanej bryle, z fasadą zdobioną wykuszowymi wieżyczkami w narożach, ścianką szczytową i wykuszem na osi. Budynek wieńczy dach z blachy falistej, nieoddający oryginalnego kształtu i nachylenia połaci. Elewacja ogrodowa zaakcentowana dwoma ryzalitami, zwieńczonymi wolutowymi ściankami szczytowymi oraz altaną opartą na kamiennych słupach, z kamienną balustradą. Całość jest bogato dekorowana w obrębie otworów okiennych, występują liczne kartusze, wykonane w stiuku muszle, okulusy w wieńcach laurowych oraz geometrycznie zdobione opaski gzymsów międzykondygnacyjnych i wieńczących. Detal i użyte formy nawiązują do estetyki renesansu. Obiekt ten w większości nie jest obecnie użytkowany (w partii przyziemia znajdują się biura), szybko popada w ruinę.

Na zespół w Goczałkowie Górnym składa się pałac, okalający całość park oraz przylegający do niego folwark, czyli dwie oficyny mieszkalne, stajnia (ob. dom), stodoła, budynek gospodarczy oraz obora, pochodzące z końca XVIII i XIX w. Budynki folwarku zostały silnie przebudowane, wszystkie są otynkowane i nie wykazują cech stylowych. Obora posiada w partii użytkowego poddasza (spichrz oraz stodoła) drewniane wrota zamknięte półkolistym łukiem zadaszenia. Cennym elementem zespołu jest brama wjazdowa z oryginalną, pochodzącą z ok. 1889 r. ażurową, metaloplastyką oraz latarniami na ceglanych słupach, flankujących wjazd.

Granica – pałac powstał w 1908 r. wraz z otaczającym go parkiem i folwarkiem. Jest to budowla dwukondygnacyjna, na planie prostokąta, murowana z cegły na kamiennym cokole, z pierwszą kondygnacją otynkowaną. Osie elewacji akcentują ścianki o rozbudowanych szczytach, nawiązujące swymi płynnymi liniami do wzorców barokowych. Na dekorację składają się bonia w narożach, opaski wokół okienne spięte zwornikami. W narożu elewacji trójkondygnacyjna ośmioboczna wieża z latarnią. Na osi elewacji drewniana weranda. Pałac nosi cechy stylowe neorenesansu francuskiego, neobaroku oraz secesji.

Stanowice – zespół istniał już w 2 poł. XVI w., jednak współczesny pałac to wynik przebudowy z końca XIX w., która nadała mu cech neobarokowych. Dwukondygnacyjny pałac wybudowano na planie prostokąta. Posiada elewacja siedmio i pięcioosiowe, kryty jest czterospadowym dachem, ozdobiony został licznymi rozbudowanymi lukarnami. Przedłużeniem osi fasady jest trójosiowa, dwukondygnacyjna ścianka szczytowa, zwieńczona frontonem z wazą i przyozdobiona spływami wolutowymi, z podjazdem krytym w tej części murowaną werandą pełniącą równocześnie funkcję balkonu salonu na drugiej kondygnacji. Na detal składa się boniowanie w narożach oraz lizeny. Obiekt został z zewnątrz i częściowo wewnątrz wyremontowany, nie jest obecnie użytkowany, czeka na nowego właściciela.

W zespole pałacowym znajduje się ponadto spichlerz, dom z wozownią w stylu klasycyzującym oraz dwie bramy wjazdowe (w tym jedna nosząca cechy stylowe późnego renesansu, z rozbudowaną ścianką szczytową i kamiennymi kulami w wierzchołkach).

Morawa – zespół pałacowy, połączony z folwarkiem i kompleksem parkowym w Morawie został założony w latach 60. XIX w. Pałac w 1868 r. wzniosła rodzina von Kramsta w stylu klasycyzującym. Po wojnie znajdowała się tu szkoła, później pałac opustoszał. Staraniami potomków przedwojennych właścicieli otwarto w nim po 1991 r. charytatywne przedszkole oraz dom spotkań, funkcjonujące do dziś.

Jest to jeden z najcenniejszych zabytków Gminy Strzegom, wyróżniając się formą i klasą artystyczną. Ten dwukondygnacyjny obiekt, osadzony na wysokim cokole, kryjącym przyziemie gospodarcze, składa się z korpusu głównego oraz skrzydła z wysoką na cztery kondygnacje czworoboczną wieżą. Fasadę z wejściem głównym zdobi trójosiowy pseudoryzalit zwieńczony frontonem, z kolei fasada ogrodowa zaakcentowana została ryzalitem, poprzedzonym potężnym portykiem podpartym czterema kolumnami w porządku korynckim i zwieńczonym attyką ponad gzymsem koronacyjnym, z wysokimi kamiennymi schodami prowadzącymi do ogrodu. Przyziemie pałacu pokrywa rustyka, pozostałe elewacje są otynkowane. Ich dekorację tworzą profilowane gzymsy, pilastry w narożach oraz proste naczółki otworów okiennych i drzwiowych, a także attykowe balustrady porte fenetre czwartej kondygnacji wieży.

Rezydencja łączy w sobie elementy eklektyczne i klasycyzujące. Stanowi dalekie echo klasycyzmu szkoły Schinkla, opartego na wzorcach greckich. Wewnątrz zachowała się oryginalna klatka schodowa. Od strony fasady przy pałacu znajduje się zespół folwarczny z początku XX w. z budynkami gospodarczymi, trzema czworakami i komórkami gospodarczymi oraz parkiem krajobrazowym.

Olszany – z renesansowego kompleksu pozostało nie wiele. Pałac, pierwotnie założony w XVII w., został gruntownie przebudowany w pocz. XVIII w. Uszkodzony w 1945 r. został po wojnie zdewastowany, by w 1970 r. ulec rozbiórce. Pozostawiono fragment osi fasady z portalem wejścia głównego. Pierwotna budowla murowana, otynkowana, założona na planie podkowy, dwukondygnacyjna, zaakcentowana była jednoosiowym pozornym ryzalitem na osi fasady oraz rozbudowanym portalem balkonowym. Proste elewacje zdobiły gzymsy opaskowe i lizeny rozdzielające osie.

Z całego zespołu zachowały się dwie barokowe bramy wjazdowe, obecnie w bardzo złym stanie oraz XVIII w. budynki folwarku: ceglana oficyna pałacowa, oficyna gospodarcza, obora (ob. bud. mieszkalny) oraz dwie stodoły, ogrodzenie zespołu i most nad fosą.

Żelazów – pałac powstał w latach 1753-1755 prawdopodobnie przy wykorzystaniu ścian dworu, wzniesionego tu w XVII w. przez Heinricha von Posera. Po 1820 r. rezydencję przebudowano. Jest to budynek na rzucie kwadratu, barokowy, dwukondygnacyjny, z rozbudowaną, 9-osiową ścianką szczytową fasady, zaakcentowaną tympanonem. Murowany, otynkowany, z oszczędną dekoracją elewacji – gzymsami profilowanymi i rozetkami.

W zespole znajdują się też zabudowania XIX w.: oficyna, obora, stajnie, dwie stodoły, dom ogrodnika, pokryty boniowaniem, z ok. 1800 r. z ryzalitem, którego forma stanowi połączenie późnego baroku z wczesnym klasycyzmem; oraz ruina oranżerii z 1 poł. XIX w. Zespół został odrestaurowany w latach 2012-2016, jest użytkowany, znajduje się w rękach prywatnych.

Spośród nieistniejących obiektów warto wymienić renesansowy pałac, otoczony fosą, zlokalizowany w Rogoźnicy. Obiekt wyróżniał się rozczłonkowaną bryłą oraz dwoma obszernymi attykowymi ściankami szczytowymi fasady. Nie pozostał po nim ślad, jednak ochronie podlega prowadząca doń brama z 1879 r. oraz mur wraz z ruiną baszty, jak też zachowana zabudowa folwarku.

• Zespoły dworskie

W obrębie Gminy Strzegom znajduje się pięć zespołów dworskich. Najstarszy jest dwór w Kostrzy, pochodzący z 1 poł. XVI w., przebudowany ok. 1730 r. w stylu barokowym, opuszczony w 1945 r. Brak użytkowania i dewastacja obiektu doprowadziła go do ruiny. Jest to murowany, oparty na planie czworoboku obiekt, dwutraktowy, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z lukarnami i powiekami. Parter pokryty był boniami, kolejną, otynkowaną kondygnację, zdobiły pilastry. Całość krył dach mansardowy. Kompleks otaczała fosa z wodą. Po dworze pozostały fragmenty ścian nośnych. Kolejna rezydencja znajduje się w Tomkowicach. Wzniesiony w 1664 r. renesansowy dwór kryty dachem mansardowym posiada otynkowane elewacje pozbawione detalu. Ciekawa jest architektura domu rządcy z ok. 1840 r., z trójkondygnacyjnym, potężnym ryzalitem na osi oraz poddaszem użytkowym. W folwarku znajduje się też spichlerz z XVIII w. oraz inne budynki gospodarcze. Dom rządcy i dwór są zamieszkałe.

W zbliżonym okresie powstał dwór w Jaroszowie, posadowiony na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, kryty dachem namiotowym, pozbawiony dekoracji architektonicznej. Połączony jest on z folwarkiem, w którym znajdują się: stajnia, wozownia i inne budynki gospodarcze.

W Stanowicach zachował się XIX w. dwór właściciela fabryki porcelany (ob. znajdują się w nim biura Herbapolu), nawiązujący do wzorców klasycznych, podobnie jak dwór w Strzegomiu przy ul. Parkowej 8, wzniesiony na przełomie XIX i XX w. (ob. Przedszkole nr 3). Pierwszy z nich posiada werandę w formie trójosiowego portyku fasady, drugi – trójosiowy ryzalit zdobiony frontonem.

Natomiast XVI w. dwór w Skarżycach został przebudowany i przystosowany do pełnienia roli spichlerza w 2 poł. XIX w. Modyfikacja ta zmieniła jego bryłę oraz formę. Wokół tego obiektu wzniesiono w 4 ćw. XIX w. oraz w 1 ćw. XX w. zabudowania gospodarcze i mieszkalne, istniejące do dziś, w tym cztery stajnie.

• Folwarki

Poza zespołami pałacowymi i dworskimi istniały na obszarze gminy liczne folwarki gospodarcze. Wśród nich zachowały się cztery: w Goczałkowie, Rusku i dwa w Żółkiewce. Pierwszy z nich, pochodzący z przełomu XVII i XVIII w. został częściowo zniszczony. Zlokalizowana w nim stajnia z silnie wysuniętym przed lico elewacji ryzalitem z pocz. XIX w. jest najcenniejszym w tym kompleksie budynkiem. W Rusku, na terenie folwarku z poł. XIX w., wyróżnia się dom zarządcy (8a), na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, z symetryczną fasadą ozdobioną pilastrami, gzymsami odcinkowymi w naczółkach otworów okiennych, z oknami powiekowymi w połaci dachu. W Żółkiewce zlokalizowane są dwa folwarki. Jeden z nich, z końca XIX w. stanowi spójny również pod względem architektonicznym kompleks murowanych, otynkowanych budynków, gdzie detal wykonany został z cegły. W kompleksie tym znajduje się jeden z ciekawszych zabytków – stalowa brama wjazdowa osadzona na kamiennym murze, o bogatej, ażurowej, filigranowej strukturze, na którą składają się flankujące wjazd słupy oraz sklepienie o rozbudowanej formie. Drugi zespół

jest wcześniejszy, pochodzi z poł. XIX w. i składają się na niego wielkokubaturowe budynki gospodarcze oraz mieszkalne, w układzie kalenicowym, kryte dachem dwuspadowym.

5.3.6. Zabytki przemysłu i techniki oraz architektura obronna

Rozwój gospodarczy na ziemiach strzegomskich ma rodowód średniowieczny. Miasto słynęło z piwowarstwa, wiadomo też, że już w XV w. znajdował się na Przedmieściu Świdnickim młyn, na obrzeżach – cegielnia, zaś w Stanowicach – folusz sukienników strzegomskich. Sukiennictwo, choć należało do największych cechów rzemieślniczych aż po nowożytność włącznie, nie mogło jednak na skutek warunków naturalnych rozwinąć się w okresie późniejszym (wiązało się to z problemami hydrologicznymi, stany na niezbyt licznych rzekach często były zbyt niskie, by można wykorzystać koło do napędu foluszy; kończyły się też arealy leśne, potrzebne przy bieleniu płótna). Dominującą gałęzią stało się wydobywanie surowców naturalnych. Jednak materialne dziedzictwo przemysłowe okresu poprzedzającego XIX w. nie zachowało się. W Strzegomiu pozostał jedynie ciekawy przykład infrastruktury miejskiej – kamienna studnia przy ul. Św. Anny. Odkryta w 1999 r. datowana jest na XIV-XV w. Wykonano ją z łamanego bazaltu i granitu. Dziś stanowi jeden z zabytków eksponowanych na szlaku kamienia.

Krajobraz osadniczy zmienił się wraz z wprowadzeniem gospodarki kapitalistycznej w XIX w.: pojawiły się budynki przemysłowe – widoczne elementy krajobrazu kulturowego tych ziem. Na terenie wsi w większości były to obiekty związane z przemysłem rolno-spożywczym oraz z gospodarką wodną (urządzenia hydrotechniczne) i wiatrową (wiatraki). Dziś po większości z nich nie pozostał ślad.

Rolniczy charakter ziem gminy przywołują obecnie: dom z młynem wodnym w Skarżycach (nr 13) z ok. 1880 r. Jest to budynek na rzucie prostokąta, ze śladami dawnej dekoracji (trójkątne naczółki otworów okiennych, zachowane szczątkowo). Nie zachowały się w nim ani na zewnątrz żadne urządzenia młyńskie. Natomiast wiatrak Holender w Żółkiewce (nr 62), z 1867 r., z budynkiem mieszkalnym i magazynem, mimo silnych przekształceń elewacji i szczątkowo istniejącymi ramionami wiatraka – stanowi jeden z niewielu tego typu obiektów zachowanych nie tylko w skali regionu, ale i kraju.

Ziemia strzegomska miała jednak inną gałąź przemysłu, która po dziś dzień funkcjonuje – kamieniołomy granitu, bazaltu i iłów, w krajobrazie obecne pod postacią odkrywkowych wyrobisk z towarzyszącą im infrastrukturą, czyli przemysł skalny. Wśród nich najcenniejszy pozostaje kamieniołom Gross-Rosen. Zachowała się oficyna wyrobiska (w zupełnej ruinie), fundamenty dźwignic liniowo-torowych oraz dawny budynek laboratorium. Istota tych obiektów nie tkwi jednak w myśli technicznej, lecz w historycznym kontekście nazistowskiego obozu koncentracyjnego. Z całą pewnością na uwagę zasługuje też sam proces wydobywczy i funkcje poszczególnych elementów infrastruktury, w tym zakład energetyczny w Rusku – w miejscowości z trzech stron otoczonej wyrobiskami gliny. Jest to średniej wielkości zespół z ok. 1920 r. odznaczający się rzadką na terenie osad wiejskich modernistyczną architekturą. Rozwój kamieniołomów i kopalni odkrywkowych wiązał się z powstaniem i rozbudową infrastruktury kolejowej, umożliwiającej korzystny eksport surowca i jego transport.

Na terenie gminy istnieją także pozostałości po liniach kolejowych. W Stanicach przy ul. Świebodzińskiej zlokalizowany jest dworzec z końca XIX w., czerwonej cegły, dwukondygnacyjny z wysokim poddaszem użytkowym, nawiązujący do stylu arkadkowego (biforyjne otwory okienne zamknięte łukiem odcinkowym). W zespole dworca kolejowego znajduje się również ceglany szalet z drewnianym poddaszem i drewnianymi elementami dekoracyjnymi w obrębie ścianki kolankowej. Nieopodal, przy ul. Świebodzińskiej 3 znajduje się też drożnicówka kolejowa z białej cegły.

W Rogoźnicy zachował się dworzec przy ul. Parkowej 19 z końca XIX w., natomiast w mieście Strzegom dworzec przy ul. Kolejowej 7 z pocz. XX w. z drewnianą wiatą peronową i drugą kondygnacją w konstrukcji drewnianej, dworzec w dzielnicy Grabina (ul. Jeleniogórska), ob. zrujnowany, z ok. 1909 r., wyróżniający się konstrukcją szachulcową. Dworzec kolejowy przy ul. Wojska Polskiego znajduje się natomiast najbliżej centrum miasta. Powstał ok. 1910 r., również posiada drewnianą strukturę i wiaty

peronowe. W jego pobliżu znajduje się stalowy wiadukt kolejowy na tożsamych kolumnach. Pięknym zabytkiem techniki jest też betonowa, arkadowa, estakada kolejowa z 1911 r., rozpoczynająca swój bieg w miejscu dworca kolejowego i okalająca miasto od południa. Cenne mosty znajdują się też w parkach bądź nad fosami w zespołach pałacowych w Kostrzy i w Olszanach. W Strzegomiu zachował się także ciekawy most z XVIII w., kamienny, arkadowy, pomiędzy ulicami Brzegową i Dolną.

Z zespołami kolejowymi wiązały się niejednokrotnie wieże ciśnień. Dwie ceglane zachowały się w Strzegomiu przy kompleksie ul. Kolejowej 7. Pierwsza, z 1898 r., wykazuje cechy modernistyczne (ukształtowanie elewacji zbiornika), odwołuje się też do estetyki historyzmu (dekoracja trzonu), z kolei drugą, mniejszą, z 1912 r., wyróżnia drewniany trzon

Odrębną grupę dziedzictwa przemysłowego znaczą fabryki i zakłady produkcyjne, skoncentrowane w Strzegomiu i na jego przedmieściach, bujnie rozwijające się od końca XVIII w. aż po początek wieku XX. Strzegom słynął z Zakładów Papierniczych (z których pozostała wieża przy ul. Rzeźniczej), zakładów porcelany, produkowanej też w Stanowicach do 1933 r. Wraz z nimi wzrastały rezydencje właścicieli zakładów i kamienice przeznaczone dla robotników. W mieście był też browar, kultywujący tradycje średniowieczne i nowożytne. W XIX w. miasto słynęło ze swoich garbarni i zakładów szewskich. Opierając się na taniej sile roboczej (często dostarczanej z miejscowego zakładu karnego), przemysłowcy rozwinęli wytwórnę cygar, papieru, wyrobów skórzanых, srebrnopodobnych, a nawet kartonu, szczotek i krzeseł. Pod koniec XIX w. funkcjonowało tu 57 zakładów, większość średniej wielkości, z czego 33 posiadały napędy mechaniczne (parowy, gazowy lub wodny).

Reminiscencją gospodarczego rozrostu są pozostałe budynki, m.in. nadal funkcjonującej fabryki słoju przy ul. Wojska Polskiego 70, pochodzące z pocz. XX w. – o architekturze ceglanej. Otynkowane budynki fabryczne i administracyjne, wielkokubaturowe, nawiązują w formie i detalu do secesji i estetyki historyzmu. Zespół został wzniesiony w 1897 r. przez rodzinę Warendorf z Westfalii, jednak spłonął doszczętnie w marcu 1906 r. W trakcie odbudowy większość budynków została zupełnie zdemontowana, a w ich miejscu powstały budynki o żelbetowej konstrukcji. Fabrykę wyposażono w najnowocześniejsze maszyny, wybudowano własną elektrownię. Do dziś ta ogromna fabryka, o zachowanej historycznej formie i detalu, stanowi jeden z ciekawszych i bardziej imponujących swą bryłą – zabytków gminy.

Na tej samej ulicy pod numerem 36 znajduje się kolejny kompleks, ponownie odznaczający się ciekawą, secesyjną architekturą. Nieco dalej, pod numerem 76, zachował się budynek przemysłowego młyna motorowego z 4 ćw. XIX w., o bogatej dekoracji eklektycznej. Ten ceglany, kilkukondygnacyjny obiekt, posiada m.in. triforia przechodzące przez dwie kondygnacje. Na terenie wiejskim też lokowano niektóre zakłady. W Goczałkowie znajdują się budynki dawnej cukrowni (nie wszystkie się zachowały), założonej w 1886 r., po wojnie zaadaptowanej do roli wytwórni podkładów strunobetonowych.

Strzegom posiada pozostałości po średniowiecznych murach obronnych. Są to fragmenty kamiennych bloków i baszt, m.in. w okolicach estakady kolejowej (park przy ul. Kasztelańskiej oraz Kamiennej). W stanie kompletnym zachowała się tylko jedna baszta, tzw. dziobowa na zachód od Starego Miasta, z 1378 r., będąca fundacją mieszczanina Eckerhartsdorffa. Elementem murów była kaplica św. Antoniego z około 1520 r., zachowana do dziś. Prosty mur obronny z pięcioma bramami (Jaworską od północy, Wrocławską od wschodu, Nową od południa i Świdnicką od południowego-wschodu) wzniesiono pod koniec XIII w. na rozkaz Bolka II, całość była gotowa w 1299 r. W 1454 r. miasto otoczono drugim pasem murów, zaś w 1475 r., za zgodą króla Węgier Macieja Korwina, wzniesiono przed nim niewielkie basteje, przebudowano stare bramy i pierwotne baszty. Po zniszczeniach wojennych w 1683 r. mury miejskie i umocnienia odbudowano, zaś rozbiórkę rozpoczęto w 1748 r., choć najintensywniejszy front robót miał miejsce w latach 1823-1843, już po wojnach napoleońskich. Po 1810 r. w ich miejscu powstawać zaczęły promenady, część murów rozebrano jeszcze w 1899 r., część uległa zniszczeniu w trakcie II wojny światowej. Zachował się wewnętrzny i zewnętrzny fragment odcinka północno-zachodniego przy kościele karmelitów (obudowany garażami), ze wspomniana baszta ptasia (dziobowa) przy ul. Kamiennej, wzniesioną na planie czworoboku, przechodzącego w ośmiobok, a zwieńczoną ostrosłupowym hełmem z lukarnami. W 2019 r. odrestaurowano zarówno basztę, jak też mury miejskie.

Pozostałości innych fortyfikacji, z 2 poł. XVIII w., znajdują się na Wzgórzu Bazaltowym. Zachowały się jedynie fragmenty podziemnych kazamat, murów oporowych i przejść oraz ruina wiatraka typu „Holender” (tzw. wiatrak prochowy) z tego samego okresu. Zespół został zniszczony w 2 poł. XIX w. W 2021 r. wykonano projekt w Strzegomiu: wiatrak prochowy, „Fort-Gaj. Cały teren został oczyszczony, odnowione zostały mury okalające, wybudowana została kanalizacja, podłączono wodę i prąd. Pojawiły się nowe ścieżki, mała architektura, toalety i nowe nasadzenia, zamontowany zostanie monitoring, fontanna i miejsce na ognisko lub grilla, ławki, stolik kamienny, kosze na śmieci, stojaki na rowery i tablice informacyjne. Koszt rewitalizacji I etapu wyniósł blisko 4,5 mln zł. Środki na remont i modernizację pochodziły z „Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych” (ok. 2 mln zł) i z budżetu gminy;

Z lat 20. XX w. pochodzą budynki koszar przy ul. Armii Krajowej 89 w Strzegomiu, na które składają się oficerki, warsztaty łączności, mechaniczne i elektryczne, budynek izby chorych i kompanii kucharzy. Całość poprzedzona jest placem apelowym. Wszystkie budynki są murowane, otynkowane, wielokondygnacyjne (jedynie warsztaty stanowią parterowe obiekty założone na rzucie wydłużonego prostokąta). Posiadają prostą, wręcz surową dekorację w postaci boniowania naroży oraz boniowanych lizen rozdzielających co drugą oś elewacji, profilowane i opaskowe gzymsy międzykondygnacyjne i wieńczące oraz trójkątne, wieloosiowe, rozbudowane lukarny, akcentujące osie budynków. Obecnie zespół nie jest użytkowany, poza byłym budynkiem kasyna, w którym znajduje się hotel.

W lesie na północ od Goczałkowa Górnego, 4 km od Strzegomia zlokalizowane są pozostałości kompleksu niemieckiej fabryki amunicji Luftwaffen-Munitionsanstalt 3/VIII. Był to naziemny skład, powstały w latach 20. XX w., wysadzony przez Armię Czerwoną w 1945 r. Pozostały po nim bunkry, schrony, rampy kolejowe i betonowe wiaty, z roku na rok znikają kolejne obiekty.

5.3.7. Parki

Na terenie gminy zachowały się liczne parki, związane w przeważającej większości z założeniami dworskimi i pałacowymi. W bardzo dobrym stanie znajduje się XIX wieczny park krajobrazowy przy pałacu w Morawie, jest zadbany i pielęgnowany. W parku, w pobliżu toru przeszkód dla koni (współczesna adaptacja części terenu) zlokalizowano ewangelicką kaplicę. Podobnie park dworski w Rogoźnicy (założony w XVII w., przekształcony na krajobrazowy w XIX w.), w którym w 2019 r. i 2020 r. została wykonana rewitalizacja poprzez zagospodarowanie przestrzeni publicznej w celu stworzenia nowej strefy aktywności wsi oraz wykonano remont i przebudowę murów i wieży widokowej; Granicy z pocz. XX w. (nie uwzględniony w GEZ) jest utrzymany, posiada czytelne aleje i zielen. Układ założenia w Żelazowie z ok. 1830 r. jest czytelny, uporządkowany, przy czym wprowadzono wiele nowych drzew, zaś starodrzew został przetrzebiony, natomiast w Żółkiewce, pomimo faktu, że park jest zadbany, brakuje krzewów i kwiatów, które z pewnością pierwotnie się tu znajdowały. Przekształcono też ścieżki. Relikty starodrzewia znajdują się natomiast w Bartoszówku, Goczałkowie, Goczałkowie Górnym i Stanowicach, gdzie czytelne są tylko fragmenty kompozycji zieleni, jednak założenia te zostały bardzo silnie zaniedbane, pełne są wtórnej roślinności (samosiejki), bądź zostały przetrzebione (Goczałków Górny). Większość założeń zlewa się z dziką roślinnością, od lat układy te nie były pielęgnowane, wskutek czego zatarty się ich granice, zaś obszar z roku na rok traci swe wartości.

Poza opisanymi powyżej parkami w stylu angielskim na terenie gminy znajdują się relikty ogrodów w Kostrzy i Olszanach, jednak oba są w fatalnym stanie. W pierwszym założeniu poza niskim murem kamiennym ciężko się domyśleć, że za nim zlokalizowany jest ogród – roślinność nie została utrzymana. W Olszanach czytelna jest tylko aleja dojazdowa.

W Strzegomiu w miejscu dawnych umocnień i fortyfikacji w latach 1810-1864 powstały planty miejskie, do dziś utrzymane i zadbane. Poza założeniem w Morawie jest to jedyny przykład zadbanego zabytkowego układu zieleni w gminie.

Elementem kompozycji zieleni są też aleje przydrożne, które powstawały przy dojazdach do cmentarzy, zespołów dworsko-folwarcznych, pałacowych oraz na głównych drogach pomiędzy miejscowościami. Trzy spośród tych zachowanych podlegają obecnie ochronie. Są to: aleja prowadząca do cmentarza ewangelickiego w Żółkiewce, prowadząca do Godzieszówka i Strzegomia.

5.3.8. Cmentarze

W gminie zachowało się sporo cmentarzy, które zasadniczo podzielić można na nadal użytkowane i zaniebane, porzucone po II wojnie światowej. W pierwszej grupie znajdują się m.in. przedwojenne nekropolie ewangelickie pochodzące z połowy bądź końca XIX w. (obecnie są to cmentarze parafialne, bądź komunalne w Goczałkowie, w Kostrzy przy ul. Kościuszki, Międzyrzeczu, Jaroszowie, Rogoźnicy, Rusku, Olszanach i Stanowicach). Kolejne mają rodowód jeszcze średniowieczny, znajdowały się wokół kościoła (cmentarze przykościelne): Jarosów (z XIV w., z zachowaną XX wieczną bramą i murem wokół cmentarza), Rusko (posiada kamienny mur, na cmentarzu znajduje się kilka nagrobków), Kostrza (pozbawiona pozostałości po pomnikach nagrobnych). Cmentarz w Rogoźnicy z XIII w. wypełniają nowe nagrobki. W Tomkowicach zlokalizowany jest nadal spełniający swą rolę cmentarz ewangelicki, przykościelny z 2 poł. XIX w., otoczony murem kamienno-ceglanym.

W drugiej grupie znajdują się cmentarze ewangelickie po wojnie nieużytkowane. Wśród nich opuszczona nekropolia w Morawie z końca XIX w. z murowaną kaplicą, w Goczałkowie Górnym z ok. 1918 r., w Olszanach (z rozbitym murem), Rogoźnicy (z 1850 r., z kilkoma nagrobkami widocznymi w krzewach i równo przystryżoną, pozbawioną nagrobków partią). Silnie zaniedbany jest teren dawnego cmentarza ewangelickiego w Żółkiewce, porośnięty samosiejkami, z ruiną kostnicy, z której pozostały fragmenty ścian nośnych.

Po 1817 r., kiedy zakazano dalszych pochówków na cmentarzu przy kościele św. Piotra i Pawła w Strzegomiu, poczęły się rozwijać nowe nekropolie miejskie. Niektóre z nich miały rodowód średniowieczny. Wśród użytkowanych zabytkowych przestrzeni wymienić można cmentarze komunalne przy ul. Olszowej 2 z 3 ćw. XIX w., z kaplicą cmentarną nawiązującą do form neogotyku, choć otynkowaną, czy dawny cmentarz ewangelicki z zachowanym starodrzewiem i ogrodzeniem z przełomu XIX i XX w. Zamknięty jest cmentarz ewangelicki przy ul. Szarych Szeregów. Zachował się okalający go mur. Jednym z ciekawszych obiektów jest cmentarz św. Mikołaja przy ul. Świdnickiej, posiadający rodowód jeszcze średniowieczny, z zachowanymi przedwojennymi nagrobkami i neogotyckim mauzoleum Friedricha Bartscha z 1840 r. Przy ul. św. Jadwigi oddano do użytku w 1815 r. nekropolię żydowską, na której zachowały się nagrobki i macewy bardzo niegdyś aktywnej na terenie Strzegomia Gminy Żydowskiej.

5.3.9. Pomniki

Podobnie jak na całym terenie dawnej Republiki Weimarskiej, również w Gminie Strzegom wzniesionych zostało wiele pomników po I wojnie światowej, upamiętniających poległych w latach 1914-1918 mieszkańców tych terenów. Nie powinien dziwić fakt, że większość z nich wykonana była w granicie. W Stanowicach zachował się fragment miejsca pamięci, będący półkolistym, kamiennym murem, jednak obelisk z inskrypcją nie istnieje. Pomnik w formie obelisku na niskim, kamiennym cokole, z kompletną inskrypcją i płaskorzeźbionym hełmem znajduje się w Goczałkowie Górnym. Wydaje się, że pomnik w Olszanach, dedykowany bojownikom o wyzwolenie ziemi dolnośląskiej, może być adaptacją wcześniejszego, niemieckiego obelisku z ok. 1919 r., nie ma jednak co do tego pewności. Proste obeliski z tablicami inskrypcyjnymi znajdowały się też w Rusku, Granicy (z płaskorzeźbionymi panopliami w zwieńczeniu), Żółkiewce (na Górze Brechelsberg) oraz w Goczałkowsie (z rzeźbą orła z rozłożonymi skrzydłami w zwieńczeniu).

5.3.10. Miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne

GROSS-ROSEN Konzentrations Lager

Na terenie gminy znajduje się ważny zabytek niechlubnego dziedzictwa i historii II wojny światowej: teren dawnego obozu koncentracyjnego w Gross Rosen (ob. Rogoźnica). Został założony w sierpniu 1940 r. jako filia obozu w Sachsenhausen, od 1941 r. funkcjonował jako samodzielna placówka. Więźniowie przymuszeni byli do pracy w pobliskich kamieniołomach, umierając masowo z powodu wycieńczenia, głodu, braku opieki lekarskiej i terroru stosowanego przez oprawców. W 1944 r. placówkę rozbudowano o liczne filie (m.in. kompleks Riese k. Walimia). Tylko w Gross-Rosen zginęło ok. 40 000 ludzi (co trzeci więzień z ok. 125 000, które przeszły przez tę placówkę), wśród nich Żydzi, liczni Polacy, wielu więźniów politycznych, inteligencja. Po wojnie zespół ten został częściowo zachowany jako miejsce pamięci, od 1983 r. funkcjonując jako Muzeum Gross-Rosen.

Zachował się budynek bramny obozu z dwiema przyległymi wartowniami, fundamenty bloków i krematorium, dzwon obozowy, fragment podpiwniczenia łaźni, kuchni więźniarskiej, tkalni oraz bloku 9/10, piec krematorium polowego, ściana śmierci – miejsce masowych egzekucji więźniów, a także fragmenty ogrodzenia. Do obozu przylega kamieniołom, w którym pracowali więźniowie. Część ekspozycyjną ulokowano we wzniesionym w latach 1978-1982 na fundamentach kasyna SS – pawilonie.

5.4. Zabytki ruchome

Najwcześniejsze zachowane zabytki ruchome w gminie Strzegom pochodzą z XIV w. i stanowią wyposażenie obiektów sakralnych. Gotyckie zabytki ruchome znajdują się w Bazylice w Strzegomiu. Są to m.in.: trójarkadowa, kamienna sedilia i kamienne sakramentarium w kształcie wieży z 1 poł. XV w. (autorstwa Wolfa z Wiednia), polichromiczna figura z ok. 1470 r., kamienna chrzcielnica z XVI w.

W kościele św. Barbary w Strzegomiu zachowały się w ścianach prezbiterium kamienne sedilia, gotyckie sakramentarium oraz kamienna figura MB z Dzieciątkiem. W kościele we wsi Rusko zachowała się drewniana rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z końca XV w.

Kolejne zabytki pochodzą już z okresu renesansu i zachowało się ich znacznie mniej. W kościele św. Barbary w Strzegomiu jest to kamienna chrzcielnica z ok. 1500 r. Ponadto w kościele we wsi Kostrza do najcenniejszego wyposażenia należy renesansowa, drewniana, polichromowana ambona z 1585 r., ozdobiona postaciami ewangelistów konserwowana w 1964 r. W bazylice w Strzegomiu znajduje się skromna manierystyczna ambona z 1592 r. Jest ona dziełem Caspra Bergera z Legnicy. Natomiast we wnętrzu kościoła w Rogoźnicy znajdują się dwa manierystyczne obrazy.

Okresem z którego zachowało się szczególnie wiele elementów wyposażenia jest barok. W kaplicy św. Anny w Strzegomiu znajduje się ołtarz główny wykonany z drewna polichromowanego z początku XVIII w. zaś w bazylice ołtarze, m.in. św. Anny Samotrzeciej z lat 1720-1725, dzieło wybitnego twórcy Jana Jerzego Urbańskiego. W kościele filialnym we wsi Rogoźnica znajduje się renesansowo-barokowy, polichromowany drewniany ołtarz z XVII w. W kościele parafialnym we wsi Kostrza znajdują się drewniane pokryte polichromią figury świętych z ok. poł. XVI i XVIII w., a także polichromowany drewniany ołtarz z końca XVII w. i XVIII-wieczne obrazy olejne. We wsi Jaroszków – we wnętrzu kościoła pw. św. Jana Chrzciciela odnaleźć można dwie barokowe skromne figury. Podobnie we wsi Olszany: ołtarz główny, ołtarz boczny, ambona, konfesjonał i chrzcielnica pochodzą z 1 połowy XVIII w.

W Gminie Strzegom na wyposażeniu obiektów sakralnych znajduje się również wiele zabytków ruchomych pochodzących z XIX w. We wsi Rogoźnica w kościele MB Różańcowej zachowały się organy z 1868 r., ambona, obrazy z 2 poł. XIX w. Z tego okresu pochodzi również całe wyposażenie kościoła w Goczałkowie Dolnym. We wsi Jaroszków we wnętrzu kościoła pw. św. Jana Chrzciciela znajduje się drewniana ambona, drewniany ołtarz, chrzcielnica z drewnianą pokrywą, obrazy olejne. Kolejnym zabytkiem ruchomym pochodzącym z XIX w. są organy kościoła fil. pw. św. Piotra i Pawła w Rusku z 1896 r.

Na terenie gminy do szczególnie cennych zabytków należą dzwony. W wieży bazyliki w Strzegomiu znajduje się cenne dzieło sztuki ludwisarskiej, najstarszy w Polsce pracujący dzwon kościelny pochodzący z 1318 r. Dzwon jest fundacją ojca Przedbora z Widawy pod Wrocławiem. W kościele w Goczałkowie Dolnym znajdują się dwa dzwony spiżowe. Wryta na nich data – 1494 – sugeruje, że dzwony były już gotowe, zanim ukończono budowę kościoła. Dzwony zachowały się do dziś i nadal są w bardzo dobrym stanie. Na przykościelnej wierzy w Kostrzy wisi natomiast dzwon z 1768 r. Do 1946 r. również na Wieży Targowej – pełniącej świeckie funkcje i będącej pozostałością po dawnym ratuszu – wisiały dwa dzwony. Pozostał z nich jeden, prawdopodobnie przeniesiony z klasztoru benedyktynek, którego majątek po sekularyzacji w 1810 r. dóbr kościelnych – został rozsprzedany. Na dzwonie tym widnieje inskrypcja w łacinie: „Roku Pańskiego 1365 na chwałę Bożą dzwon ten odlano i sześć dni po świętej Małgorzacie zawieszono”.

Ciekawą grupę zabytków ruchomych tworzą maszyny oraz technologie produkcyjne dawnych fabryk i przedsiębiorstw strzegomskich, jednak ich obecny stan i liczebność nie jest dokładnie znana. Jednym z powodów jest ciągłe użytkowanie fabryk oraz ich struktura własności wraz z dynamiką zachodzących zmian, co często skazuje oryginalne maszyny na niebyt.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Strzegom nie występują parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Strzegom znajduje się 78 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 20 stanowisk archeologicznych. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy.

Wśród nich zauważalna jest duża różnorodność: są to zarówno kościoły, pałace, jak też budynki mieszczące niegdyś klasztory, budynki mieszkalne o średniowiecznym rodowodzie, obiekty techniczne (młyny, wiatraki), użyteczności publicznej (wieża targowa), obronne (mury miejskie z basztą dziobową), mauzolea, cmentarze, infrastruktura kamieniołomów czy miejsca historycznej pamięci (dawny obóz koncentracyjny). Wszystkie spośród wymienionych obiektów istnieją. Wśród nich parki i cmentarze znajdują się w najgorszej kondycji. Niektóre z nich od lat nie są pielęgnowane, zaś starodrzewie i oryginalna kompozycja zieleni została znacznie zaburzona wskutek swobodnego wzrostu samosiejek oraz nieużytkowanie tych zespołów. Podobnie na wielu cmentarzach doszło do dewastacji i zniszczeń nagrobków. Tymczasem w najlepszym stanie zachowane są kościoły oraz zabudowa mieszkalna i użytkowa w obrębie miasta Strzegomia oraz obiekty pałacowe. W przeważającej większości w ostatnim dwudziestolecu zostały w ich obrębie przeprowadzone prace remontowe.

Odrębną grupę stanowią stanowiska archeologiczne. W rejestrze zabytków znajduje się obecnie 20 stanowisk archeologicznych. Większość z nich to osady i znaleziska późnośredniowieczne (np. Bartoszków, Goczałków), są też stanowiska z epoki brązu, cmentarzysko ciałopalne z epoki brązu w Jaroszowie, czy ślad osadnictwa neolitu w miejscowości Wieśnica.

Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Strzegom

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT/ ZESPÓŁ	ULICA	NR	NR REJESTU	DATA
1	Bartoszków	wieża pałacowa			A/3587/804/Wł	14.05.1981
2	Bartoszków	park			A/3588/829/Wł	18.09.1981
3	Bartoszków	aleja dębowa szosa Strzegom - Lusina			A/3589/1319/Wł	7.03.1991
4	Goczałków Dolny	kościół paraf. pw. Chrystusa Króla			A/1784/1674	12.05.1966
5	Goczałków Dolny	park dworski			A/4168/1367/Wł	19.03.1992
6	Goczałków Górny	pałac, ob. nieużytkowany			A/4169/1216/Wł	16.06.1987
7	Goczałków Górny	zespół pałacowo-folwarczny (obszar)			A/1149	05.03.2009
8	Goczałków Górny	park pałacowy			A/1149	05.03.2009
9	Jaroszew	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny pw. św. Jan Chrzciciela			A/1943/939/Wł	21.09.1983
10	Kostrza	kościół fil. pw. św. Krzyża			A/1791/1679	12.05.1966
11	Kostrza	cmentarz katolicki (stara część)			A/4269/1436/Wł	20.06.1995
12	Kostrza	dwór			A/4268/987	30.08.1963
13	Kostrza	ogrody dworskie i sad			A/4267/827/Wł	18.09.1981
14	Morawa	cmentarz ewangelicki			4456/1377/Wł	23.09.1992
15	Morawa	pałac		1	A/4454/733/Wł	9.07.1979
16	Morawa	park			A/4455/831/Wł	18.09.1981
17	Olszany	kościół paraf. pw. św. Trójcy			A/1771/1043	24.01.1964
18	Olszany	założenie ogrodowe, dworskie, ob. ogrody użytkowe			A/4458/858/Wł	18.09.1981
19	Rogoźnica	kościół pomoc. pw. św. Szymona i Tadeusza			A/1914/783/Wł	25.05.1981
20	Rogoźnica	kościół ewangelicki, ob. katolicki pw. MB Różańcowej	Świdnicka		A/5849/1-2	22.11.2012
21	Rogoźnica	mauzoleum Richthofenów przy kościele	Świdnicka		A/5849/1-2	22.11.2012
22	Rogoźnica	cmentarz ewangelicki			A/4555/1435/Wł	20.06.1995
23	Rogoźnica	park			A/4557/857/Wł	18.09.1981
24	Rogoźnica	teren obozu Gross-Rosen			A/4556/973	9.04.1963
25	Rogoźnica	wyrobisko granitu-kamieniołom Gross-Rosen			A/4558/1372/Wł	15.06.1992
26	Rogoźnica	oficyna, ok. 1940 r., teren wyrobiska, dz. nr 431/7			DP. 024/30/96/97 MKiS	09.07.1997

27	Rogoźnica	ruina oficyny ok. 1940, teren wyrobiska, dz. nr 431/7			DP. 024/30/96/97 MKiS	09.07.1997
28	Rogoźnica	fundamenty dźwignic linowo-torowych ok. 1940 r., teren wyrobiska, dz. nr 431/7			DP. 024/30/96/97 MKiS	09.07.1997
29	Rogoźnica	budynek d. laboratorium, ob. dom mieszkalny, ok. 1962 r., teren wyrobiska			DP. 024/30/96/97 MKiS	09.07.1997
30	Rusko	kościół fil. pw. św. Piotra i Pawła			A/1757/1196	14.12.1964
31	Stanowice	kościół fil. pw. Najśw. Serca Pana Jezusa			A/1755/1197	14.12.1964
32	Stanowice	pałac, ob. nieużytkowany	Strzegomska	50	A/4713/732/WŁ	18.07.1979
33	Stanowice	park pałacowy wraz z terenem dziedzica-gosp.			A/4714/1363/WŁ	3.03.1992
34	Żelazowo	pałac			A/5217/803/WŁ	14.05.1981
35	Żelazowo	park			A/5219/828/WŁ	18.09.1981
36	Żelazowo	dom ogrodnika, ob. dom mieszkalny w zespole pałacowo-parkowym		12	A/5218/1631/WŁ	26.10.1998
37	Żółkiewka	park			A/5220/830/WŁ	18.09.1981
38	Żółkiewka	wiatrak wieżowy-holenderski			A/5221/1383/WŁ	27.01.1993
39	Strzegom	kościół Joannitów, ob. kościół paraf. pw. św. Piotra i Pawła	pl. Jana Pawła II		A/1685/73	23.03.1949
40	Strzegom	komandoria Joannitów, ob. plebania	pl. Jana Pawła II	10	A/4731/1199	14.12.1964
41	Strzegom	kaplica obronna, ob. kościół pom. p.w. św. Antoniego	Dąbrowskiego		A/1679/199	31.05.1950
42	Strzegom	kościół pom. pw. św. Barbary	Kościelna		A/1718/740	17.09.1960
43	Strzegom	kościół pomoc. pw. św. Jadwigi	Szarych Szeregów		A/4732/798/WŁ	15.05.1981
44	Strzegom	kościół klasztorny Karmelitów, nast. ewangelicki, ob. parafialny pw. Najśw. Zbawiciela Świata i Matki Boskiej Szkaplejnej	I Dywizji T. Kościuszki		A/4733/938	09.8.1961
45	Strzegom	klasztor Karmelitów, nast. siedziba gminy ewangelickiej, ob. dom mieszkalno-usługowy	I Dywizji T. Kościuszki	2	938	09.8.1961
46	Strzegom	dom Zgromadzenia Sióstr Elżbietanek	Obywatelska	3 i 5	A/4734/1636/WŁ	12.9.1998
47	Strzegom	cmentarz żydowski	św. Jadwigi		A/6145	06.26.2019
48	Strzegom	mury obronne			A/4730/939	09.8.1961
49	Strzegom	baszta dziobowa			A/4730/939	09.8.1961
50	Strzegom	szmatruz, ob. hotel Granit	Rynek	39	A/4742/1686	12.05.1966
51	Strzegom	wieża targowa			A/4739/940	09.8.1961
52	Strzegom	hotel Zumftblucher, ob. hotel z restauracją	Kasztelańska	18	A/4737/1302/WŁ	17.04.1990
53	Strzegom	dom mieszkalny	Paderewskiego	3	A/4738/1042/WŁ	28.09.1984
54	Strzegom	dom mieszkalny	Rynek	1	A/4741/1044/WŁ	28.09.1984

55	Strzegom	dom mieszkalny (piwnice)	Rynek	11	A/4740/1376/Wł	29.09.1992
56	Strzegom	wiatrak tzw. Garbarski lub prochowy - Wzgórze Bazaltowe	dz. 1090 AM-2		A/6195	04.15.2021
57	Strzegom	młyn wodny ob. dom mieszkalny z usługami	Kasztelańska	12	A/4736/734/Wł	18.07.1979
58	Strzegom	zespół budynków dworca Strzegom-Grabina	Jelenia		A/4735/1487/a-c/Wł	25.03.1996
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE						
LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR STAN. W MIEJSC.	NR STAN. NA OBSZARZE	OBSZAR AZP	NUMER REJESTRU	DATA
59	Bartoszków	1	26	82-22	215/1074/Arch/83	1984-02-23
60	Goczałków	1	32	82-22	214/1073/Arch/83	1984-02-23
61	Graniczna	1	9	82-22	183/Arch	1966-02-07
62	Jaroszów	1	24	82-22	216/1075/Arch/83	1984-02-23
63	Jaroszów	3	23	82-22	217/1076/Arch/83	1984-02-23
64	Jaroszów	4	4	82-23	445/Arch	1969-04-20
65	Skarżyce	1	65	83-23	446/Arch	1969-04-20
66	Strzegom	8	12	82-22	218/1077/Arch/83	1984-02-23
67	Strzegom	9	13	82-22	219/1082/Arch/83	1984-02-23
68	Strzegom	10	14	82-22	220/1082/Arch/83	1984-02-23
69	Strzegom	11	15	82-22	221/1082/Arch/83	1984-02-23
70	Strzegom	12	16	82-22	222/1082/Arch/83	1984-02-23
71	Strzegom	13	17	82-22	223/1082/Arch/83	1984-02-23
72	Strzegom	16	20	82-22	224/1083/Arch/83	1984-02-23
73	Strzegom	17	21	82-22	225/1084/Arch/83	1984-02-23
74	Strzegom	18	22	82-22	226/1085/Ach/83	1984-02-23
75	Wieśnica	1	27	82-22	227/1085/Arch/83	1984-02-23
76	Wieśnica	2	28	82-22	228/1085/Arch/83	1984-02-23
77	Wieśnica	3	29	82-22	229/1085/Arch/83	1984-02-23
78	Wieśnica	5	31	82-22	230/1085/Arch/83	1984-02-23

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Strzegom wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one głównie wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych (Tabela nr 2). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Strzegom

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NUMER REJESTRU
1	Jaroszów	Kapliczka pokutna w ogrodzeniu cmentarza przy kościele paraf. pw. św. Jana Chrzciciela	1260/432 10.03.1983 r.
2	Jaroszów	Krzyż pokutny w ogrodzeniu cmentarza przy kościele paraf. pw. św. Jana Chrzciciela	1261/433 10.03.1983 r.
3	Jaroszów	Elementy wyposażenia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela	B/2515/1-36 6.06.2016 r.
4	Jaroszów	Krzyż pokutny wmurowany w ogrodzenie cmentarza przy kościele paraf. pw. MB Królowej Polski	1262/493 10.06.1983 r.
5	Jaroszów	Krzyż pokutny (dz. nr 62/6)	B/2022/573 20.12.1983 r.
6	Kostrza	Wyposażenie kościoła fil. pw. Podwyższenia Krzyża Św.	1134/641 1.04.1985 r.
7	Morów	Kapliczka przydrożna naprzeciw wjazdu do Stadniny Koni	1259/494 10.06.1983 r.
8	Olszany	Wyposażenie kościoła paraf. pw. Trójcy Świętej	1238/661 15.10.1985 r.
9	Rogoźnica	Wyposażenie kościoła paraf. pw. MB Różańcowej	B/1788/547 15.12.1983 r.
10	Rogoźnica	Wyposażenie kościoła pomocniczego pw. św. Szymona i Tadeusza	B/1789/545 15.12.1983 r.
11	Rusko	Krzyż pokutny w murze cmentarza przy kościele fil. pw. św. Piotra i Pawła	1284/484 10.06.1983 r.
12	Rusko	Elementy wyposażenia kościoła fil. pw. św. Piotra i Pawła	B/2516/1-25 8.06.2016 r.
13	Rusko	Dwa krzyże pokutne na wsch. krańcu wsi	1285/572 B 20.12.1983 r.
14	Rusko	Krzyż pokutny w widłach dróg do Osieka i Mielęcina	1286/557 20.12.1983 r.
15	Strzegom	Kapliczka pokutna koło domu ul. Jeleniogórska 23	1256/495 10.06.1983 r.
16	Strzegom	Krzyż pokutny przy polnej drodze do Morawy za wiaduktem kolejowym	1257/496 10.06.1983 r.
17	Strzegom	Pomnik św. Jana Nepomucena w rynku	1258/543/822 9.07.1977 r.
18	Strzegom	Rzeźba Trójcy Św. na Placu Kościelnym	1283/503/782/1 2.01.1995 r.
19	Strzegom	Wyposażenie kościoła pom. pw. św. Jadwigi	B/1797/548 15.12.1983 r.
20	Strzegom	Wyposażenie, detal architektoniczny, maswerki okienne kościoła pom. pw. św. Barbary	B/1798/549 15.12.1983 r.
21	Strzegom	Ołtarz główny i detal architektoniczny kościoła pom. pw. św. Antoniego	B/1799/550 15.12.1983 r.
22	Strzegom	Wyposażenie kościoła paraf. pw. św. Piotra i Pawła	B/1843/1-27 12.09.2007 r.
23	Strzegom	Epitafia i płyty nagrobne na zewn. kościoła paraf. pw. św. Piotra i Pawła	B/2189/1-49 28.11.2011 r.
24	Strzegom	Płyty nagrobne we wnętrzu i trzy epitafia na zewnątrz kościoła paraf. pw. św. Piotra i Pawła	B/2213/1-29 28.06.2012 r.

25	Strzegom	Elementy wystroju i wyposażenia kościoła paraf. pw. Najśw. Zbawiciela Świata i MB Szkaplerznej	B/2699/1-10 14.08.2019 r.
26	Strzegom	Dzwon z 1365 r. na Wieży Targowej, Rynek 46/47	B/2228 22.08.2012 r.

5.5.3. Pomnik historii

Pomnik historii to jedna z pięciu form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Wśród ustanowionych pomników historii jest **Strzegom – kościół pod wezwaniem św. św. Apostołów Piotra i Pawła**, który został uznany za Pomnik Historii Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r.

5.5.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Strzegom, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Cały obszar gminy pokryty jest MPZP. Zawierają one szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Poniżej przedstawiono spis obecnie obowiązujących MPZP.

Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

1. Stanowice, dz. 596/2 (42/01) Uchwała nr 42/01 z dnia 26 kwietnia 2001r.
2. Graniczna - złożę granitu (118/01) uchwała nr 118/01 z dnia 21 listopada 2001r.
3. Stanowice, dz. 335/2 (11/03) uchwała nr 11/03 z dnia 25 lutego 2003r.
4. Graniczna - zabudowa rzemiosła usług. i produkc. (33/03) uchwała nr 33/03 z dnia 15 kwietnia 2003r.
5. Stanowice, Grochotów, Olszany, Modłęcín, Granica, Stawiska, Tomkowice, Godzieszówek (80/04) uchwała nr 80/04 z dnia 18 października 2004r.
6. Bartoszówec, Jaroszów, Rusko, Skarżyce, Morawa, Międzyrzecze (81/04) uchwała nr 81/04 z dnia 18 października 2004r.
7. Strzegóm (91/04) uchwała nr 91/04 z dnia 10 listopada 2004r.
8. Goczałków, Goczałków Górny, Rogoźnica, Graniczna, Wieśnica, Żółkiewka, Kostrza, Żelazów (104/04) uchwała nr 104/04 z dnia 3 grudnia 2004r.
9. Graniczna, dz. 269/4 (59/06) uchwała nr 59/06 z dnia 13 lipca 2006r.
10. Rogoźnica - gospodarstwo ogrodnicze (50/07) uchwała nr 50/07 z dnia 25 kwietnia 2007r.
11. Żółkiewka, dz. 40 (27/08) 24 kwietnia 2008r.
12. Kostrza (36/08) uchwała nr 36/08 z dnia 5 czerwca 2008r.
13. Skarżyce (47/09) uchwała nr 47/09 z dnia 19 sierpnia 2009r.
14. Tomkowice (65/09) uchwała nr 65/09 z dnia 10 listopada 2009r.
15. Morawa (11/10) uchwała nr 11/10 z dnia 10 marca 2010r.
16. Stawiska (74/10) uchwała nr 74/10 z dnia 27 października 2010r.
17. Stawiska (20/11) uchwała nr 20/11 z dnia 31 stycznia 2011r.
18. Stanowice (32/11) uchwała nr 32/11 z dnia 28 lutego 2011r.
19. Goczałków - ul. Strzegomska (72/12) uchwała nr 72/12 z dnia 27 września 2012r.
20. Strzegóm, obręb 3 (10/13) uchwała nr 10/13 z dnia 30 stycznia 2013r.
21. Grochotów (43/13) uchwała nr 43/13 z dnia 23 maja 2013r.
22. Kostrza (105/13) uchwała nr 105/13 z dnia 18 grudnia 2014r.
23. Rusko (63/14) uchwała nr 63/14 z dnia 24 września 2014r.
24. Strzegóm, obręb 2 (64/14) uchwała nr 64/14 z dnia 24 września 2014r.
25. Strzegóm, obręb 5 (65/14) uchwała nr 65/14 z dnia 24 września 2014r.
26. Żółkiewka (83/14) uchwała nr 83/14 z dnia 29 października 2014r.
27. Jaroszów, Bartoszówec (84/14) uchwała nr 84/14 z dnia 29 października 2014r.
28. Graniczna, obręb 2 miasta Strzegóm (39/15) uchwała nr 39/15 z dnia 19 maja 2015r.
29. Bartoszówec (65/15) uchwała nr 65/15 z dnia 20 sierpnia 2015r.
30. Strzegóm obręb 3 (66/15) uchwała nr 66/15 z dnia 20 sierpnia 2015r.
31. Strzegóm, obręb 2 (27/16) uchwała nr 27/16 z dnia 30 marca 2016r.
32. Rogoźnica (28/16) uchwała nr 28/16 z dnia 30 marca 2016r.
33. Jaroszów - obszary 1U, 1M/U, 1MN-3MN, 1KDW-4KDW (53/16) uchwała nr 53/16 z dnia 23 maja 2016r.
34. Rogoźnica (54/16) uchwała nr 54/16 z dnia 23 maja 2016r.
35. Jaroszów, Bartoszówec (84/16) uchwała nr 84/16 z dnia 24 sierpnia 2016r.
36. Morawa (15/17) uchwała nr 15/17 z dnia 31 stycznia 2017r.
37. Grochotów (16/17) uchwała nr 16/17 z dnia 31 stycznia 2017r.
38. Strzegóm, obręb 3 (35/17) uchwała nr 35/17 z dnia 26 kwietnia 2017r.
39. Godzieszówek, Granica, Tomkowice (46/17) uchwała nr 46/17 z dnia 31 maja 2017r.
40. Olszany (58/17) uchwała nr 58/17 z dnia 21 sierpnia 2017r.
41. Goczałków (59/17) uchwała nr 59/17 z dnia 21 sierpnia 2017r.
42. Rogoźnica (60/17) uchwała nr 60/17 z dnia 21 sierpnia 2017r.
43. Strzegóm, obręb 4 (5/18), Żółkiewka uchwała nr 5/18 z dnia 25 stycznia 2018r.
44. Goczałków Górny (45/18) uchwała nr 45/18 z dnia 15 czerwca 2018r.
45. Strzegóm, obręb 3 (58/18) uchwała nr 58/18 z dnia 28 sierpnia 2018r.

46. Międzyrzecze (59/18) uchwała nr 59/18 z dnia 28 sierpnia 2018r.
47. Morawa (74/18) uchwała nr 74/18 z dnia 11 października 2018r.
48. Strzegom, obręb 5 (106/18) uchwała nr 106/18 z dnia 19 października 2018r.
49. Obszar w sąsiedztwie linii 110 kV w obrębach: Tomkowice, Granica, Modłęcín i Olszany (63/19) uchwała nr 63/19 z dnia 11 lipca 2019r.
50. Strzegom, obszary położone w historycznym centrum miasta (18/19) uchwała nr 18/19 z dnia 13 marca 2019r.
51. Olszany (72/19) uchwała nr 72/19 z dnia 22 sierpnia 2019r.
52. Międzyrzecze (58/19) uchwała nr 58/19 z dnia 6 czerwca 2019r.
53. Obręb 1 miasta Strzegom (59/19) uchwała nr 59/19 z dnia z dnia 6 czerwca 2019r.
54. Uchwała nr 50/2020 z dnia 17 czerwca 2020r.
55. Uchwała nr 61/20 z dnia 28 sierpnia 2020r.
56. Uchwała nr 63/20 z dnia 28 sierpnia 2020r.
57. Uchwała 68/20 z dnia 30 września 2020r.
58. Uchwała nr 70/20 z dnia 30 września 2020r.
59. Uchwała nr 93/20 z dnia 22 grudnia 2020r.
60. Uchwała nr 94/20 z dnia 22 grudnia 2020r.
61. Uchwała nr 9/21 z dnia 10 lutego 2021r.
62. Uchwała 39/21 z dnia 12 maja 2021r.
63. Uchwała 40/21 z dnia 12 maja 2021r.
64. Uchwała nr 54/21 z dnia 28 czerwca 2021r.
65. Uchwała nr 55/21 z dnia 28 czerwca 2021r.
66. Uchwała 88/21 z dnia 27 października 2021r.
67. Uchwała nr 95/21 z dnia 26 listopada 2021r.
68. Uchwała nr 105/21 z dnia 22 grudnia 2021r.
69. Uchwała nr 104/21 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 22 grudnia 2021 r.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz.U. z 2021 r. , poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej.

Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Strzegom została opracowana w 2017 r., przyjęta została Zarządzeniem nr 285/B/2017 Burmistrza Strzegomia z dnia 20 listopada 2017 r. W 2021 r. ewidencja została zaktualizowana i wykonana zgodnie ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ zawierają Załącznik nr 1 i Załącznik nr 2, który zawiera spis stanowisk archeologicznych.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

5.5.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Gmina Strzegom obfituje w interesujące znaleziska archeologiczne, stając się jednym z najważniejszych dla archeologów regionem Dolnego Śląska. Niestety wiele z nich nie przetrwało na skutek rabunkowego wydobywania surowców naturalnych, powstawania kolejnych kamieniołomów i kopalni odkrywkowych. W ten sposób przestały istnieć grody w Granicznej, Żółkiewce, dwa grodziska na Bazaltowej Górze w Strzegomiu. Ich likwidacja została poprzedzona badaniami ratunkowymi. Równocześnie, badania w miejscach przeznaczonych na poszerzenie wydobywania przy kopalni odkrywkowej glin kaolinowych w Rusku – pozwoliły na dokonanie wielu, wręcz sensacyjnych odkryć, do których nie doszłoby bez powstania i rozrostu tej kopalni.

Jedne z najstarszych znalezisk paleolitycznych w Polsce pochodzą z Ruska, k. Strzegomia, gdzie dotychczas zinwentaryzowano 9 stanowisk z tego okresu, 4000 wyrobów krzemiennych i wiele odpadów pracownianych, wskazujących na lokalną produkcję narzędzi z krzemienia. Wszystkie pochodzą z paleolitu dolnego i związane są z działalnością *homo erectus* (człowiek wyprostowany). Unikatowym narzędziem jest odnalezione zgrzebło, wykonane z obsydianu z rejonu Tokaju (północno – wschodnie Węgry). Część znalezisk wpisuje się w regionalną specyfikę (wykazuje analogie z narzędziami odnalezionymi w Trzebnicy, wykonanymi 500 tys. lat temu), inne należą do kompleksu klaktońskiego.

Brakuje na obszarze gminy znalezisk ze środkowego i schyłkowego paleolitu, jak też stanowisk mezolitycznych, co nie powinno być jednak postrzegane jako brak osadnictwa w tym czasie, jako, że w pobliskiej Jaworzynie czy Świdnicy odnaleziono mezolityczne narzędzia.

Poza drobnymi znaleziskami neolitycznymi (siekiery i toporki kamienne) odnaleziono także fragmenty naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej (ok. 5 tys. p.n.e.) oraz klutej (z ok. 4 tys. p.n.e.) w Rusku.

Kolejne ślady związane są z kulturą przedłużycką. Jednym z ciekawszych obiektów jest brązowa szpila o długości 27 cm, zdobiona okrągłą główką, pochodzą z ok. 1500 r. p.n.e., odkryta w okresie międzywojennym. Pod koniec epoki brązu i na początku epoki żelaza Wzgórza Strzegomskie, w tym obszar współczesnej gminy, był gęsto zasiedlony. W Jaroszowie i Rusku odnaleziono cmentarzyska, w Rusku i na Bazaltowej Górze – osady. Ta druga została zniszczona na skutek eksploatacji bazaltu, jednak była jednym z ciekawszych założeń w regionie.

Grodzisko to, pochodziło z wczesnej epoki żelaza (okres halsztacki C, ok. 700 r. p.n.e.) i opisywane było już w XVIII w. Znajdowało się na szczycie góry, otaczał je podwójny wał, częściowo związany z późniejszym grodziskiem średniowiecznym, zlokalizowanym w tym samym miejscu, zaś w środku odnaleziono pozostałości drewnianych budynków mieszkalnych i gospodarczych w konstrukcji słupowej oraz wykutą w skale wielką cysternę na wodę, którą zasypano dopiero po 1817 r.

Inne grodzisko kultury łużyckiej znajdowało się na Krzyżowej Górze (grodzisko otwarte, pozbawione wałów), zaś cmentarzyska ciałopalne odnaleziono na wschodnim zboczu Bazaltowej Góry (1200-800 r. p.n.e. oraz 700-500 r. p.n.e.). Najwięcej stanowisk tej kultury zlokalizowano w Rusku, gdzie zachowały się relikty budynków mieszkalnych oraz m.in. ślady pracowni produkcyjnej, obrabiającej poroża jeleni (stanowisko nr 34). Wśród drobnych znalezisk tego okresu ciekawy jest nóż syberyjski ze Strzegomia, pochodzący z fazy

tuż przed najazdem koczowników (VII-VI w. p.n.e.), a wykazujący analogie z podobnymi przedmiotami ze wschodniej Europy i południowo-zachodniej Syberii.

Kres grodu kultury łużyckiej na Bazaltowej Górze oraz wielu innych w okolicy przyniósł najazd koczowników wschodnioeuropejskich (niegdyś jednoznacznie identyfikowanych ze Scytami, dziś raczej z koczownikami strefy naddnieprzańskiej lub tracko-scytyjskimi koczownikami żyjącymi we wschodniej części Kotliny Karpackiej), na co wskazują liczne groty strzał (trójgraniaste i trójskrzydłkowe), charakterystyczne dla tych ludów.

Przez kolejne 200 lat osadnictwo na obszarze współczesnej gminy osłabiło się, choć wciąż występowało. Z okresu lateńskiego epoki żelaza (400 p.n.e. do przełomu er) oraz okresu wpływów rzymskich (od przełomu er do ok. 375 r.) pochodzi ok. 20 osad w regionie (m.in. Rusko, Jaroszków, Stanowice), brakuje jednak cmentarzysk. Z drugiego z wymienionych okresów pochodzą ciekawe znaleziska numizmatyczne: złoty aureus cesarza Aleksandra Sewera wybity w 235 r., brązowa moneta cesarza Klaudiusza Tacyta (275-276 n.e.) oraz niewielki skarb monet srebrnych czterech antoninianów i jednego brązowego follisa (z okresu 268-395 r.).

Z okresu wędrówki ludów (375 r. do pocz. VII w.) także zachowały się znaleziska. Jedno z nich (stanowisko nr 48 w Rusku) wyznacza granicę południowo zachodnią występowania kultury przeworskiej (znaleziska pochodzą z fazy D). Z kolei jednym z ważniejszych stanowisk wczesnośredniowiecznych są ślady grodziska z końca IX w. w Granicznej. Posadowione ono zostało na szczycie Góry Zwycięstwa, ok. 450 m od współczesnej wsi. Był to jeden z największych tego typu obiektów na Dolnym Śląsku (5 ha, 400 m długości, 110 m szerokości), otoczony wałem drewniano-ziemnym. Obiekt ten, podobnie jak grodzisko na Bazaltowej Górze, został zlikwidowany z powodu wydobycia bazaltu. Był zamieszkały do początków X w., prawdopodobnie pozostawał w orbicie oddziaływań Państwa Wielkomorawskiego.

Wraz z włączeniem ziem do państwa pierwszych Piastów dotychczasowe osady zostały zniszczone, inne opustoszały w poł. XI w. Rozpoczął się proces budowy grodów kasztelańskich, stanowiących centra administracyjne i militarne, w miejscach grodów plemiennych. Wznoszone były często w oparciu o rekonstrukcję opuszczonych grodów z epok wcześniejszych. W okresie tym, korzystając z łużyckiego założenia na Bazaltowej Górze, wzniesiony został też gród w Strzegomiu. W trakcie badań, jeszcze przed ostateczną likwidacją stanowiska, odkryto tu domy mieszkalne i gospodarcze w konstrukcji zrębowej, obwałowania oraz wieżę w ciągu wałów o konstrukcji zrębowej na kamiennym cokole, wzniesioną w miejscu najbardziej narażonym na atak. W źródłach pisanych grodzisko to pojawia się kilkakrotnie w XII i XIII w. Na zboczach Bazaltowej Góry znajdowało się też cmentarzysko. W grobach odnaleziono sztylety (miecze), damskie ozdoby głowy (kabłączki skroniowe) oraz ceramikę.

Późnośredniowieczne znaleziska związane są z przedmiotami codziennego użytku. Wśród nich ciekawym jest odkrycie składanej wagi, wykonanej z brązu, a pochodzącej z ok. XIV w. oraz liczna ceramika o jasnej barwie. Wiele jej fragmentów odkryto w Rusku, barwę uzyskiwano dzięki miejscowej glinie kaolinowej, która już w średniowieczu musiała być zatem eksploatowana. Fragmenty podobnych naczyń odnaleziono w wielu dolnośląskich miastach. Zabytki archeologiczne z obszaru gminy pozwoliły nie tylko na poszerzenie występowania niektórych kultur, lecz także obaliły tezę, jakoby obszar Dolnego Śląska posiadał okresy pozbawione osadnictwa. Jak widać na przykładzie obszaru Wzgórz Strzegomskich i okolic – takie okresy nie istniały, zaś przerwy chronologiczne podyktowane są brakiem odnalezionych stanowisk z danego czasu.

Wśród zabytków archeologicznych znajdujących się nadal na terenie gminy wymienić można cmentarzysko ciałopalne z epoki brązu w Jaroszowie, późnośredniowieczną osadę w Goczałkowie, osady kultury przeworskiej w Jaroszowie, ślad osadnictwa kultury celtyckiej w Stanowicach oraz bardzo liczne drobne stanowiska z okresu pradziejów.

• Zasady ochrony stanowisk archeologicznych

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Wszystkie stanowiska wymagają dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postać nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 3 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Strzegom.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY STRZEGOM	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• opracowana gminna ewidencja zabytków; • występowanie znaczących stanowisk archeologicznych, w tym wpisanych do rejestru zabytków; • różnorodność zasobów zabytkowych, w tym charakterystyczny krajobraz kulturowy (kamieniołomy) jako nieprzeciętna atrakcja i element dziedzictwa;	• stan zachowania obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • przeciętna jakość usług turystycznych dostępności do bazy gastronomicznej i noclegowej w gminie; • zły stan zachowania zabytkowych parków; • brak oznakowania wszystkich najatrakcyjniejszych zabytków.

• zabytki o wartości regionalnej i ponadregionalnej, a nawet międzynarodowej (strzegomska bazylika, obóz Gross Rosen); • wytyczone szlaki rowerowe oraz zawarcie części obiektów zabytkowych na trasie polsko-czeskiego projektu Szlak Kamienia; aktywna działalność Strzegomskiego Centrum Kultury, Centrum Aktywności Społecznej „Karmel”, Izby Tradycji Ziemi Strzegomskiej, Izby Tradycji w Kostrzy, Gminnego Centrum Sztuk Wizualnych w Modłęcinie, świetlicami wiejskimi, które zajmują się krzewieniem kultury; • organizacja od 2011 r. konkursu „Odnów i wygraj” za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy Strzegom; • dotacje udzielane z budżetu Gminy Strzegom na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie Gminy Strzegom.	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • osuwiska i ekspansja kamieniołomów w obrębie zabytkowych stref; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu

na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych oraz zapomnianych cmentarzy, szczególnie ewangelickich.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Strzegom. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami, które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Strzegom na lata 2019-2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 4.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:**PRIORYTET I:** Świadome kształtowanie i ochrona krajobrazu kulturowego.**PRIORYTET II:** Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju gospodarczego i społecznego.**PRIORYTET III:** Promocja, edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa służąca budowaniu tożsamości.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Strzegom

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
PRIORYTET I: Świadome kształtowanie i ochrona krajobrazu kulturowego.		
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Umieszczenie w widocznym miejscu tablic informacyjnych na obszarze zabytkowych cmentarzy oraz podjęcie również prac porządkowych.	Czy i gdzie umieszczono tablice, gdzie i jakie prace porządkowe wykonano, ich zakres
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.	Czy pozyskano środki, z jakich środków, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Strzegom w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością lub współwłasnością.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów i podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.	Czy opracowano plan, ile obiektów ujęto, jakie, zakres prac
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Wprowadzenie i egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Czy i jakie zapisy wprowadzono, zmieniono, dla jakich obiektów
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Systematyczne weryfikację gminnej ewidencji zabytków.	Czy wykonano, czy dodano/usunięto obiekty
	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy opracowano Plan, czy aktualizowano
	Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów historycznourbanistycznych w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego).	Jakie zapisy dotyczące zabytków wprowadzono i gdzie
Ochrona układów ruralistycznych	Dbanie o ład przestrzenny wsi i przeciwdziałanie rozproszaniu osadnictwa, w tym zachowanie relacji przestrzennych pomiędzy zabytkowymi zespołami; wypełnianie zabudową wolnych działek zgodnie z historyczną kompozycją otaczającego obszaru oraz gabarytami i formą znajdujących się na nim obiektów.	Jakie działania zrealizowano, czy były konieczne interwencje

PRIORYTET II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju gospodarczego i społecznego.		
Zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego	Przeprowadzanie systematycznych prac porządkowych w obrębie zabytkowych zespołów zieleni (cmentarzy poniemieckich, parków zespołów podworskich), wytypowanie dwóch – trzech z nich i zagospodarowanie celem udostępnienia jako atrakcja turystyczna (cmentarze) czy rekreacyjna (parki).	Czy i gdzie wykonano prace, ich zakres, czy udostępniono jakieś obiekty, wartość poniesionych środków
	Określenie zasad umieszczania na zabytkach architektury i budownictwa szyldów reklamowych w obszarze zabytkowego układu urbanistycznego i ich konsekwentne egzekwowanie.	Czy określono, szczegółowy zakres
	Wzbogacenie istniejących szlaków rowerowych o informacje dot. najbliższych położonych zabytków gminy oraz stworzenie szlaków łącznikowych ze ścieżkami (np. szlaków edukacyjnych i krajoznawczych lokalnego dziedzictwa kulturowego), stworzenie szlaku rowerowego na miejscu dawnych linii kolejowych, wyznaczenie szlaków konnych (w gminie znajduje się wiele stadnin).	Czy utworzone nowe, gdzie, jakie obiekty zabytkowe są w pobliżu, z kim współpracowano
	Systematyczne dodawanie kolejnych iluminacji najcenniejszych zabytków i miejsc.	Gdzie i jakie obiekty oświetlono, wartość poniesionych środków
Wsparcie w funkcjonowaniu obiektów zabytkowych	Kontynuowanie udzielania dotacji z budżetu Gminy Strzegom na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie Gminy Strzegom.	Ilość złożonych wniosków, wartość zaplanowanych środków, wartość przyznanych dotacji, na ile obiektów
	Utrzymanie organizacji konkursu „Odnów i wygraj” za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy Strzegom.	Wartość przyznanych środków, na ile obiektów
PRIORYTET III: Promocja, edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa służąca budowaniu tożsamości.		
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Wspieranie organizacji konkursów historycznych w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe.	Ilość zorganizowanych konkursów, ich tematyka, z kim współpracowano
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów we ścisłej współpracy m.in. z Strzegomskim Centrum Kultury, Centrum Aktywności Społecznej „Karmel”, Izbą Tradycji Ziemi Strzegomskiej, Izbą Tradycji w Kostrzy, Gminnym Centrum Sztuk Wizualnych w Modłenicie oraz świetlicami wiejskim.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy dla uczniów szkół podstawowych w ramach zajęć lekcyjnych.	
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Wsparcie merytoryczne w celu opracowania tablic informacyjnych zawierających podstawowe informacje na temat najbardziej wartościowych zabytków rejestrowych, które zamieszczone zostaną na zewnątrz obiektów.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Wspieranie opracowania pozycji literackiej o lokalnym dziedzictwie Strzegom i okolic.	Czy opracowano, ilość wydanych pozycji, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków
	Opracowanie ulotek promujących zabytki gminy (również w formie edukacyjnej).	
	Rozpowszechnienie informacji na temat rejestru zabytków z terenu gminy.	Gdzie rozpowszechniano, w jakiej formie, informacje na jaki temat, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków
	Nawiązanie współpracy z niemieckimi ośrodkami	Czy i w jakim zakresie

	muzealnymi i kulturalnymi, w celu stworzenia wspólnej koncepcji ochrony i promocji lokalnego, wspólnego dziedzictwa oraz nawiązania międzynarodowego dialogu.	współpracowano, z kim
--	---	-----------------------

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Strzegom),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Strzegom dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Strzegom,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje z Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – co roku Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków we Wrocławiu przyjmuje Zarządzenie w sprawie: udzielania przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wniosek składa się:

- 1) do dnia 30 czerwca, w którym dana dotacja ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- 2) do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Dolnośląskiego – Samorząd Województwa Dolnośląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w złożonych wniosków. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr XXVIII/788/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2012 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego wraz ze zmianą przyjęta w uchwale nr XVIII/466/16 z dnia 28 stycznia 2016 r.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Gminy Strzegom – udzielane są zgodnie z uchwałą nr 18/13 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 14 marca 2013 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Strzegom, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie Gminy Strzegom, ze zmianą przyjętą uchwałą nr 31/20 Rady Miejskiej w Strzegomiu z dnia 29 kwietnia 2020 r.

Z budżetu Gminy Strzegom mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na obszarze Gminy Strzegom.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się z ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.

Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00 zł, do 500.000,00 zł i do 3.500.000,00 zł.

Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego.

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Strzegom.
11. Materiały udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, Delegatura w Wałbrzychu.
12. Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Strzegom na lata 2014-2017 i na lata 2019-2022.
13. www.nid.pl.
14. www.nimoz.pl.
15. www.zabytek.pl
16. www.stat.gov.pl/gus.
17. www.isap.sejm.gov.pl.

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Strzegom.
2. Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Strzegom.
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT.
4. Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Strzegom.

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Strzegom

TEREN MIASTA

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	UWAGI
1	Strzegom	al. Wojska Polskiego	1	dom mieszkalny	
2	Strzegom	al. Wojska Polskiego	2/1	budynek dworca kolejowego	
3	Strzegom	al. Wojska Polskiego	2/1	wiata peronowa	
4	Strzegom	al. Wojska Polskiego	2a	dom mieszkalny	
5	Strzegom	al. Wojska Polskiego	3	biblioteka i szkoła podstawowa nr 7	
6	Strzegom	al. Wojska Polskiego	3	ewangelicka szkoła dla dziewcząt i chłopców, ob. szkoła podstawowa nr 4	
7	Strzegom	al. Wojska Polskiego	4a	dom mieszkalny	
8	Strzegom	al. Wojska Polskiego	4b	dom mieszkalny	
9	Strzegom	al. Wojska Polskiego	7	budynek produkcyjny d. Sp. Pracy im. M. Nowotki	

10	Strzegom	al. Wojska Polskiego	8	dom mieszkalny	
11	Strzegom	al. Wojska Polskiego	11	budynek administracyjno- produkcyjny Zakładu Energetycznego	
12	Strzegom	al. Wojska Polskiego	12	dom mieszkalny	
13	Strzegom	al. Wojska Polskiego	12a	dom mieszkalny	
14	Strzegom	al. Wojska Polskiego	12d	stodoła w zespole	
15	Strzegom	al. Wojska Polskiego	12f	dom mieszkalny, ob. budynek gospodarczy	
16	Strzegom	al. Wojska Polskiego	12f	obora w zespole, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	
17	Strzegom	al. Wojska Polskiego	14	łazienka miejska, ob. budynek usługowy	
18	Strzegom	al. Wojska Polskiego	14a	budynek straży pożarnej	
19	Strzegom	al. Wojska Polskiego	16	szkoła ob. warsztaty szkolne ZSZ	
20	Strzegom	al. Wojska Polskiego	16	wieża hali fabrycznej, ob. nieużytkowana	
21	Strzegom	al. Wojska Polskiego	22	dom mieszkalny	
22	Strzegom	al. Wojska Polskiego	24	dom mieszkalny	
23	Strzegom	al. Wojska Polskiego	24 i 24a	dom mieszkalny między	
24	Strzegom	al. Wojska Polskiego	24a	dom mieszkalny	
25	Strzegom	al. Wojska Polskiego	26	dom mieszkalny	
26	Strzegom	al. Wojska Polskiego	28	dom mieszkalny	
27	Strzegom	al. Wojska Polskiego	28a	dom mieszkalny	
28	Strzegom	al. Wojska Polskiego	34	budynek administracyjno- produkcyjny Sp. Pracy Wytrobów i Usług Met.	
29	Strzegom	al. Wojska Polskiego	36a	dom mieszkalny	
30	Strzegom	al. Wojska Polskiego	37	dom mieszkalny	
31	Strzegom	al. Wojska Polskiego	38	dom mieszkalny	
32	Strzegom	al. Wojska Polskiego	39	dom mieszkalny	
33	Strzegom	al. Wojska Polskiego	42	dom mieszkalny	
34	Strzegom	al. Wojska Polskiego	43	dom mieszkalny	
35	Strzegom	al. Wojska Polskiego	46	dom mieszkalny	
36	Strzegom	al. Wojska Polskiego	46	klub techniki i racjonalizacji	
37	Strzegom	al. Wojska Polskiego	47	budynek administracyjny Zakładu Produkcyjnego "Zremb", ob. restauracja „Stragona”	
38	Strzegom	al. Wojska Polskiego	47	ogrodzenie z bramą	
39	Strzegom	al. Wojska Polskiego	48	dom mieszkalny	
40	Strzegom	al. Wojska Polskiego	51	dom mieszkalny	
41	Strzegom	al. Wojska Polskiego	52	dom mieszkalny	
42	Strzegom	al. Wojska Polskiego	57	dom mieszkalny, budynek I	
43	Strzegom	al. Wojska Polskiego	57	dom mieszkalny, budynek II	
44	Strzegom	al. Wojska Polskiego	60	dom mieszkalny	
45	Strzegom	al. Wojska Polskiego	61	dom mieszkalny	
46	Strzegom	al. Wojska Polskiego	61a	dom mieszkalny	
47	Strzegom	al. Wojska Polskiego	62	willa, ob. Przychodnia Weterynaryjna,	

48	Strzegom	al. Wojska Polskiego	70	budynek produkcyjno-magazynowy Słodowni	
49	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	budynek administracyjny w zespole młyna	
50	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	budynek czyszczalni w zespole młyna	
51	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	budynek magazynowy z motorownią w zespole młyna	
52	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	budynek magazynu w zespole młyna	
53	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	budynek młyna właściwego	
54	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	silosy w zespole młyna	
55	Strzegom	al. Wojska Polskiego	76	śrutownik w zespole młyna	
56	Strzegom	pl. Jana Pawła II	1	dom mieszkalny	
57	Strzegom	pl. Jana Pawła II	4	dom mieszkalny	
58	Strzegom	pl. Jana Pawła II	10	kościół Joannitów, ob. kościół paraf. p.w. św. Piotra i Pawła	rejestr zabytków nr A/1685/73 z dnia 23.03.1949
59	Strzegom	pl. Jana Pawła II	8	komandoria Joannitów, ob. plebania	rejestr zabytków nr A/4731/1199 z dnia 14.12.1964
60	Strzegom	Armii Krajowej	1-3-5-7	zespół koszar wojskowych	
61	Strzegom	Bankowa	14	dom mieszkalny	
62	Strzegom	Bankowa	16	dom mieszkalny	
63	Strzegom	Bohaterów Getta	2	dom mieszkalny	
64	Strzegom	Bohaterów Getta	4	dom mieszkalny	
65	Strzegom	Bohaterów Getta	6	dom mieszkalny	
66	Strzegom	Bohaterów Getta	9	dom mieszkalny	
67	Strzegom	Bohaterów Getta	11	dom mieszkalny	
68	Strzegom	Bohaterów Getta	26	dom mieszkalny	
69	Strzegom	Bohaterów Getta	28	dom mieszkalny	
70	Strzegom	Bohaterów Getta	30	dom mieszkalny	
71	Strzegom	Bohaterów Getta	32	dom mieszkalny	
72	Strzegom	Brzegowa	15	obora w zespole	
73	Strzegom	Brzegowa	15	oficyna mieszkalno-gosp. w zespole	
74	Strzegom	Brzegowa	15	stajnia w zespole	
75	Strzegom	Brzegowa	15a	dom mieszkalny	
76	Strzegom	Brzegowa	43	budynek gospodarczy w zespole, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	
77	Strzegom	Brzegowa	43	dom mieszkalny	
78	Strzegom	Brzegowa	55	dom mieszkalny	
79	Strzegom	Brzegowa	57	dom mieszkalny	
80	Strzegom	Brzegowa	59	dom mieszkalny	
81	Strzegom	Brzegowa	61	dom mieszkalny	
82	Strzegom	Brzegowa	61	obora I w zespole	
83	Strzegom	Brzegowa	61	obora II w zespole	
84	Strzegom	Brzegowa	61	stodoła w zespole	
85	Strzegom	Brzegowa	65	dom mieszkalny	
86	Strzegom	Brzegowa	71	dom mieszkalny	
87	Strzegom	Brzegowa - Dolna		most na Strzegomce	

88	Strzegom	Czerwonego Krzyża	2	dom mieszkalny	
89	Strzegom	Dąbrowskiego	1	dom mieszkalny	
90	Strzegom	Dąbrowskiego	3	dom mieszkalny	
91	Strzegom	Dąbrowskiego	5	dom mieszkalny	
92	Strzegom	Dąbrowskiego	7	dom mieszkalny	
93	Strzegom	Dąbrowskiego	9	dom mieszkalny	
94	Strzegom	Dąbrowskiego	11/13	dom mieszkalny	
95	Strzegom	Dąbrowskiego	12	dom mieszkalny (I)	
96	Strzegom	Dąbrowskiego	12	dom mieszkalny (II)	
97	Strzegom	Dąbrowskiego	15	dom mieszkalny	
98	Strzegom	Dąbrowskiego	18	dom mieszkalny	
99	Strzegom	Dąbrowskiego	20	dom mieszkalny	
100	Strzegom	Dąbrowskiego	22	dom mieszkalny	
101	Strzegom	Dąbrowskiego	23	dom mieszkalny	
102	Strzegom	Dąbrowskiego	24	dom mieszkalny	
103	Strzegom	Dąbrowskiego	25	dom mieszkalny	
104	Strzegom	Dąbrowskiego	26	dom mieszkalny	
105	Strzegom	Dąbrowskiego	27	dom mieszkalny	
106	Strzegom	Dąbrowskiego	32	dom mieszkalny	
107	Strzegom	Dąbrowskiego	34	dom mieszkalny	
108	Strzegom	Dąbrowskiego		kaplica obronna, ob. kościół pom. p.w. św. Antoniego	rejestr zabytków nr A/1679/199 z dnia 31.05.1950
109	Strzegom	Dolna	1	dom mieszkalny	
110	Strzegom	Dolna	3	dom mieszkalny	
111	Strzegom	Dolna	4	dom mieszkalny	
112	Strzegom	Dolna	4a	dom mieszkalny	
113	Strzegom	Dolna	6	dom mieszkalny	
114	Strzegom	Dolna	8	dom mieszkalny	
115	Strzegom	Dolna	9	dom mieszkalny	
116	Strzegom	Dolna	11-13	dom mieszkalny	
117	Strzegom	Dolna	26	dom mieszkalny	
118	Strzegom	Dolna	34	dom mieszkalny	
119	Strzegom	Dolna	44	dom mieszkalny-oficyna	
120	Strzegom	Dolna	44a, 44b	dom mieszkalny-oficyna	
121	Strzegom	Dolna	44c, 44d	dom mieszkalny	
122	Strzegom	Dolna	56a	dom mieszkalny	
123	Strzegom	Dolna	58	dom mieszkalny	
124	Strzegom	Dolna	60	dom mieszkalny	
125	Strzegom	Dolna	68	dom mieszkalny	
126	Strzegom	Dolna	68a-b	dom mieszkalno-gosp.	
127	Strzegom	Górnica	1	dom mieszkalny	
128	Strzegom	Górnica	3	dom mieszkalny	
129	Strzegom	Górnica	5	dom mieszkalny	
130	Strzegom	Górnica	6	budynek administracyjny Zakładów Kamienia Budowlanego	

131	Strzegom	Górnica	6	oficyna, ob. wydział utrzymania ruchu mechanicznego	
132	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 1	dom mieszkalny	
133	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 2	klasztór Karmelitów, nast. siedziba gminy ewangelickiej, ob. dom mieszkalno-usługowy	rejestr zabytków nr 938 z dnia 08.09.1961
134	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 2	kościół klasztorny Karmelitów, nast. ewangelicki, ob. parafialny p.w. Najśw. Zbawiciela Świata i Matki Boskiej Szkaplerznej	rejestr zabytków nr A/4733/938 z dnia 08.09.1961
135	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 4 (d. 4a)	dom mieszkalny	
136	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 5	dom mieszkalny	
137	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 12	poczta	
138	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 13	dom mieszkalny	
139	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 14	bank	
140	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 16	dom mieszkalny	
141	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 18	dom mieszkalny	
142	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 20	dom mieszkalny	
143	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 20a	dom mieszkalny	
144	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 25	dom mieszkalny	
145	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 26	dom mieszkalny	
146	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 30-32	dom mieszkalny	
147	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 31	szkoła, ob. I LO	
148	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 34	dom mieszkalny	
149	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 39	dom mieszkalny	
150	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 41	dom mieszkalny	
151	Strzegom	I Dywizji Kościuszki	T. 43	dom mieszkalny	
152	Strzegom	Jeleniogórska	1	dom mieszkalny i restauracja	
153	Strzegom	Jeleniogórska	2	dom mieszkalny	
154	Strzegom	Jeleniogórska	10	dom mieszkalny	
155	Strzegom	Jeleniogórska	12	dom mieszkalny	
156	Strzegom	Jeleniogórska	14	dom mieszkalny	
157	Strzegom	Jeleniogórska	15	dom mieszkalny	
158	Strzegom	Jeleniogórska	16	zespół budynków dworca Strzegom-Grabina	rejestr zabytków nr A/4735/1487/a-c/Wł z dnia 25.03.1996
159	Strzegom	Jeleniogórska	17	dom mieszkalny	
160	Strzegom	Kamienna	1	dom mieszkalny	
161	Strzegom	Kamienna	5	dom mieszkalny	

162	Strzegom	Kamienna	6	dom mieszkalny	
163	Strzegom	Kamienna	7	dom mieszkalny	
164	Strzegom	Kamienna		baszta dziobowa	rejestr zabytków nr A/4730/939 z dnia 08.09.1961
165	Strzegom	Kasztelańska	2	dom mieszkalny	
166	Strzegom	Kasztelańska	8	dom mieszkalny	
167	Strzegom	Kasztelańska	8a	dom mieszkalny	
168	Strzegom	Kasztelańska	12	młyn wodny ob. dom mieszkalny z usługami	rejestr zabytków nr A/4736/734/Wł z dnia 18.07.1979
169	Strzegom	Kasztelańska	14	dom mieszkalny	
170	Strzegom	Kasztelańska	18	hotel Zumftblucher, ob.hotel z restauracją	rejestr zabytków nr A/4737/1302/Wł z dnia 17.04.1990
171	Strzegom	ul. Kasztelańska 20E		stodoła	
172	Strzegom	ul. Kasztelańska 20L-K		oficyna mieszkalno-gosp.	
173	Strzegom	ul. Kasztelańska 20Ł		dom mieszkalny	
174	Strzegom	Kolejowa	1	dom mieszkalny	
175	Strzegom	Kolejowa	2-2a	budynek dworca kolejowego i wiaty	
176	Strzegom	Kolejowa	2-2a	budynek nastawni w zespole dworca	
177	Strzegom	Kolejowa	2-2a	wiata peronowa	
178	Strzegom	Kolejowa	5	dom mieszkalny	
179	Strzegom	Kolejowa		kolejowa wieża ciśnień nr 1 , stacja PKP	
180	Strzegom	Kolejowa		kolejowa wieża ciśnień nr 2 , stacja PKP	
181	Strzegom	Kościelna	9	dom mieszkalny	
182	Strzegom	Kościelna	11	dom mieszkalny	
183	Strzegom	Kościelna	14	dom mieszkalny	
184	Strzegom	Kościelna	16	dom mieszkalny	
185	Strzegom	Kościelna	18	dom mieszkalny	
186	Strzegom	Kościelna	21	dom mieszkalny	
187	Strzegom	Kościelna	23	dom mieszkalny	
188	Strzegom	Kościelna	25	dom mieszkalny	
189	Strzegom	Kościelna	27	dom mieszkalny	
190	Strzegom	Kościelna		kościół pom. p.w. św. Barbary	rejestr zabytków nr A/1718/740 z dnia 17.09.1960
191	Strzegom	Kościuszki	8	budynek administracyjno-produkcyjny Spółdzielni Odzieżowej im. Kopernika	
192	Strzegom	Krótką	1	dom mieszkalny	
193	Strzegom	Krótką	4	dom mieszkalny	
194	Strzegom	Krótką	5	dom mieszkalny	
195	Strzegom	Krótką	6	szkoła	
196	Strzegom	Krótką	8	internat, ob. przedszkole nr 1	
197	Strzegom	Księdza Kanonika Marka Żmudy 10	10	dom mieszkalny	
198	Strzegom	Księdza Prałata Stanisława Siwca	1	dom mieszkalny	

199	Strzegom	Księżda Pralata Stanisława Siwca	3	dom Zgromadzenia Sióstr Elżbietanek	rejestr zabytków nr A/4734/1636/Wł z dnia 09.12.1998, d. ul. Obywatelska 3-5
200	Strzegom	Legnicka	2	dom mieszkalny	
201	Strzegom	Legnicka	3	dom mieszkalny	
202	Strzegom	Legnicka	4	dom mieszkalny	
203	Strzegom	Legnicka	5	dom mieszkalny	
204	Strzegom	Legnicka	6	dom mieszkalny	
205	Strzegom	Legnicka	8	dom mieszkalny	
206	Strzegom	Legnicka	9	dom mieszkalny	
207	Strzegom	Legnicka	10	dom mieszkalny	
208	Strzegom	Legnicka	12	dom mieszkalny	
209	Strzegom	Legnicka	17	dom mieszkalny	
210	Strzegom	Legnicka	18	dom mieszkalny, ob. Pogotowie Ratunkowe i żłobek	
211	Strzegom	Legnicka	19	dom mieszkalny	
212	Strzegom	Legnicka	21	dom mieszkalny	
213	Strzegom	Matejki	2	dom mieszkalny	
214	Strzegom	Matejki	4	dom mieszkalny	
215	Strzegom	Niepodległości	1	dom mieszkalny	
216	Strzegom	Niepodległości	4	dom mieszkalny	
217	Strzegom	Niepodległości	8	dom mieszkalny	
218	Strzegom	Niepodległości	10	dom mieszkalny	
219	Strzegom	Niepodległości	12	dom mieszkalny	
220	Strzegom	Niepodległości	dz. nr 1122, obręb Krzyżowa Góra Nr 1	fort - Wzgórze Bazaltowe	
221	Strzegom	ul. Niepodległości	dz. nr 1090, obręb Krzyżowa Góra Nr 1	wiatrak tzw. Garbarski lub prochowy - Wzgórze Bazaltowe	rejestr zabytków nr A/6195 z dnia 15.04.2021
222	Strzegom	Olszowa		cmentarz komunalny	
223	Strzegom	Olszowa		kaplica cmentarna na cmentarzu komunalnym	
224	Strzegom	Olszowa		mur ogrodzenia cmentarza komunalnego	
225	Strzegom	Paderewskiego	1	dom mieszkalny	
226	Strzegom	Paderewskiego	1	sala widowiskowa	
227	Strzegom	Paderewskiego	3	dom mieszkalny	rejestr zabytków nr A/4738/1042/Wł z dnia 28.09.1984
228	Strzegom	Paderewskiego	17	dom mieszkalny	
229	Strzegom	Paderewskiego	19	dom mieszkalny	
230	Strzegom	Paderewskiego	21	dom mieszkalny	
231	Strzegom	Paderewskiego	23	dom mieszkalny	
232	Strzegom	Paderewskiego	25	dom mieszkalny	
233	Strzegom	Paderewskiego	29	dom mieszkalny	
234	Strzegom	Paderewskiego	30	dom mieszkalny	

235	Strzegom	Paderewskiego	31	dom mieszkalny	
236	Strzegom	Paderewskiego	33	dom mieszkalny	
237	Strzegom	Paderewskiego	35	dom mieszkalny	
238	Strzegom	Paderewskiego	37	dom mieszkalny	
239	Strzegom	Paderewskiego	43	dom mieszkalny, ob. Hotel „Granit”	
240	Strzegom	Parkowa	2	dom mieszkalny	
241	Strzegom	Parkowa	8	dom mieszkalny, ob. przedszkole	
242	Strzegom	Parkowa	8	wieża widokowa	
243	Strzegom	Parkowa	8a	oficyna mieszkalna	
244	Strzegom	Parkowa		planty miejskie	
245	Strzegom	Reja	2	dom mieszkalny	
246	Strzegom	Reja	4	dom mieszkalny	
247	Strzegom	Reja	6	dom mieszkalny	
248	Strzegom	Rybna	5	dom mieszkalny	
249	Strzegom	Rynek	1	dom mieszkalny	rejestr zabytków nr A/4741/1044/Wł z dnia 28.09.1984
250	Strzegom	Rynek	11	dom mieszkalny (piwnice)	rejestr zabytków nr A/4740/1376/Wł z dnia 29.09.1992
251	Strzegom	Rynek	12	dom mieszkalny	
252	Strzegom	Rynek	13	dom mieszkalny	
253	Strzegom	Rynek	19	dom mieszkalny	
254	Strzegom	Rynek	22	dom mieszkalny	
255	Strzegom	Rynek	23	dom mieszkalny	
256	Strzegom	Rynek	24	dom mieszkalny	
257	Strzegom	Rynek	25	dom mieszkalny	
258	Strzegom	Rynek	26	dom mieszkalny	
259	Strzegom	Rynek	27	dom mieszkalny	
260	Strzegom	Rynek	27a	dom mieszkalny	
261	Strzegom	Rynek	37	dom mieszkalny	
262	Strzegom	Rynek	38	dom mieszkalny, ob. budynek usługowy	
263	Strzegom	Rynek	38	ratusz	
264	Strzegom	Rynek	39	szmatruz, ob. hotel Granit	rejestr zabytków nr A/4742/1686 z dnia 12.05.1966
265	Strzegom	Rynek	40	dom mieszkalny	
266	Strzegom	Rynek	42-43	dom mieszkalny	
267	Strzegom	Rynek	44	dom mieszkalny	
268	Strzegom	Rynek	46-47	dom mieszkalny	
269	Strzegom	Rynek	48	dom mieszkalny	
270	Strzegom	Rynek		wieża targowa	rejestr zabytków nr A/4739/940 z dnia 08.09.1961
271	Strzegom	Rzeźnicza	3	budynek produkcyjny Sp. Pracy Wyrobów i Usług Met.	
272	Strzegom	Szarych Szeregów	4	dom mieszkalny	
273	Strzegom	Szarych Szeregów	5	kino "Muza", ob. budynek usługowy	

274	Strzegom	Szarych Szeregów	6	dom mieszkalny	
275	Strzegom	Szarych Szeregów	6e-f	obora w zespole, ob. budynek gospodarczy i garaże	
276	Strzegom	Szarych Szeregów	6i	stajnia w zespole, ob. budynek magazynowy	
277	Strzegom	Szarych Szeregów	6k	spichlerz w zespole, ob. budynek handlowy	
278	Strzegom	Szarych Szeregów	8	dom mieszkalny	
279	Strzegom	Szarych Szeregów	10	dom mieszkalny	
280	Strzegom	Szarych Szeregów	12	dom mieszkalny	
281	Strzegom	Szarych Szeregów	25	dom mieszkalno-gospodarczy	
282	Strzegom	Szarych Szeregów	29	dom mieszkalny	
283	Strzegom	Szarych Szeregów		cmentarz ewangelicki(zlikwidowany)	
284	Strzegom	Szarych Szeregów		fragment muru cmentarza ewangelickiego	
285	Strzegom	Szarych Szeregów		kościół pomoc. p.w. św. Jadwigi	A/4732/798/Wł z dnia 15.05.1981
286	Strzegom	św. Anny	9	dom mieszkalny	
287	Strzegom	św. Anny	11	dom mieszkalny	
288	Strzegom	św. Anny	13	dom mieszkalny	
289	Strzegom	św. Anny	15	dom mieszkalny	
290	Strzegom	św. Anny	17	dom mieszkalny	
291	Strzegom	św. Anny	18	dom mieszkalny	
292	Strzegom	św. Jadwigi	1-1a	dom mieszkalny	
293	Strzegom	św. Jadwigi	3-5	dom mieszkalny	
294	Strzegom	św. Jadwigi		cmentarz żydowski	rejestr zabytków nr A/6145 z dnia 26.06.2019
295	Strzegom	św. Jadwigi		mur ogrodzenia cmentarza żydowskiego	
296	Strzegom	św. Jana	1	hala gimnastyczna	
297	Strzegom	św. Tomasza	1	dom mieszkalny	
298	Strzegom	Świdnicka	10	dom mieszkalny	
299	Strzegom	Świdnicka	12	dom mieszkalny	
300	Strzegom	Świdnicka	14	dom mieszkalny	
301	Strzegom	Świdnicka	16	dom mieszkalny	
302	Strzegom	Świdnicka	18	dom mieszkalny	
303	Strzegom	Świdnicka	19	dom mieszkalny	
304	Strzegom	Świdnicka	20	dom mieszkalny	
305	Strzegom	Świdnicka	29	dom mieszkalny	
306	Strzegom	Świdnicka	31	dom mieszkalny	
307	Strzegom	Świdnicka	33	dom mieszkalny	
308	Strzegom	Świdnicka	36	dom mieszkalny	
309	Strzegom	Świdnicka	37	dom mieszkalny	
310	Strzegom	Świdnicka	38	dom mieszkalny	
311	Strzegom	Świdnicka	41	dom mieszkalny	
312	Strzegom	Świdnicka	43	dom mieszkalny	
313	Strzegom	Świdnicka		cmentarz komunalny	

314	Strzegom	Świdnicka		mauzoleum Friedricha Bartscha na cmentarzu	
315	Strzegom	Świdnicka		mur ogrodzenia cmentarza komunalnego	
316	Strzegom	Świdnicka		wiadukt kolejowy	
317	Strzegom	Świdnicka-Kościelna		mury obronne	rejestr zabytków nr A/4730/939 z dnia 08.09.1961
318	Strzegom	Wałbrzyska	1	dom mieszkalny	
319	Strzegom	Wałbrzyska	1	obora I w zespole, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	
320	Strzegom	Wałbrzyska	10	budynek administracyjny	
321	Strzegom	Wałbrzyska		cmentarz ewangelicki, ob. komunalny	
322	Strzegom	Wałbrzyska		mur ogrodzenia cmentarza ewangelickiego	

TERENY WIEJSKIE

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	UWAGI
1	Bartoszków	14	budynek gospodarczy - folwark pałacowy	
2	Bartoszków	14	dom mieszkalny - folwark pałacowy	
3	Bartoszków	14	mur graniczny parku z bramami w zespole	
4	Bartoszków	14	park	rejestr zabytków nr A/3588/829/Wł z dnia 18.09.1981
5	Bartoszków	14	wieża pałacowa	rejestr zabytków nr A/3587/804/Wł z dnia 14.05.1981
6	Bartoszków	27	dom mieszkalny	
7	Bartoszków	31	szkoła	
8	Bartoszków	szosa Strzegom - Lusina, wjazd do wsi od pn.	aleja dębowa	rejestr zabytków nr A/3589/1319/Wł z dnia 07.03.1991
9	Goczałków	Parkowa 4	dom mieszkalny, ob. szkoła	
10	Goczałków	Parkowa 11	dom mieszkalny	
11	Goczałków	Strzegomska 2	zespół folwarku	
12	Goczałków	Strzegomska 2a	park dworski	rejestr zabytków nr A/4168/1367/Wł z dnia 19.03.1992
13	Goczałków	Strzegomska 2b	stajnia I, ob. budynek gospodarczy w zespole folwarku pałacowego	
14	Goczałków	Strzegomska 4c	stajnia III, ob. magazyn w zespole folwarku pałacowego	
15	Goczałków	Strzegomska 15	dom mieszkalny	
16	Goczałków	Strzegomska 29	dom mieszkalny	
17	Goczałków	Strzegomska 31	dom mieszkalny	
18	Goczałków	Strzegomska, dz. nr 349	cmentarz parafialny	
19	Goczałków	Strzegomska, dz. nr 172	cmentarz przykościelny	
20	Goczałków	Strzegomska, dz. nr 172	kościół paraf. p. w. Chrystusa Króla	rejestr zabytków nr A/1784/1674 z dnia 12.05.1966

21	Goczałków	Strzegomska, dz. nr 349	mur cmentarza parafialnego	
22	Goczałków	Szkolna 1	szkoła	
23	Goczałków Górny	7, 8, 9, 11	zespół pałacowo-folwarczny (obszar)	rejestr zabytków nr A/1149 z dnia 05.03.2009
24	Goczałków Górny	7	obora w zespole folwarku pałacowego	
25	Goczałków Górny	7	oficyna mieszkalna przy bramie do zespołu pałacowego	
26	Goczałków Górny	7-11	brama wjazdowa w zespole folwarku pałacowego	
27	Goczałków Górny	8	pałac, ob. nieużytkowany	rejestr zabytków nr A/4169/1216/Wł z dnia 16.06.1987
28	Goczałków Górny	8	park pałacowy	rejestr zabytków nr A/1149 z dnia 05.03.2009
29	Goczałków Górny	9	budynek gospodarczy - folwark pałacowy	
30	Goczałków Górny	9	dom mieszkalny w zespole folwarku pałacowego	
31	Goczałków Górny	11	dom mieszkalny w zespole folwarku pałacowego	
32	Goczałków Górny	11	stodoła w zespole folwarku pałacowego	
33	Goczałków Górny	dz. nr 127/2	cmentarz wiejski	
34	Godzieszówek	1	dom mieszkalny	
35	Godzieszówek	3	dom mieszkalny	
36	Godzieszówek	4	budynek gospodarczy w zespole	
37	Godzieszówek	4	dom mieszkalny	
38	Godzieszówek	4	stodoła w zespole	
39	Godzieszówek	6	dom mieszkalno-gospodarczy I w zespole	
40	Godzieszówek	6	dom mieszkalno-gospodarczy II w zespole	
41	Godzieszówek	6	dom mieszkalny	
42	Godzieszówek	6	obora z wozownią w zespole	
43	Godzieszówek	6	stodoła w zespole	
44	Godzieszówek	12	stajnia, ob. dom mieszkalno-gospodarczy w zespole	
45	Godzieszówek	12a	budynek gospodarczy, ob. dom mieszkalny	
46	Godzieszówek	12b	dom mieszkalny	
47	Godzieszówek	16	dom mieszkalny	
48	Godzieszówek	17	dom mieszkalny	
49	Godzieszówek	20	dom mieszkalny	
50	Godzieszówek	25	dom mieszkalny	
51	Godzieszówek	29	dom mieszkalno-gospodarczy	
52	Godzieszówek	29-30	budynek gospodarczy z bramą w zespole	
53	Godzieszówek	30	dom mieszkalny	
54	Godzieszówek	31	dom mieszkalny	

55	Granica	12	pałac	
56	Granica	16	dom mieszkalny	
57	Granica	19	dom mieszkalno-gospodarczy	
58	Granica	19	stodoła w zespole	
59	Granica	30	dom mieszkalno-gospodarczy	
60	Granica	33	dom mieszkalny, ob. nieużytkowany	
61	Granica	37	budynek gospodarczy	
62	Granica	41	dom mieszkalny	
63	Granica	47	dom mieszkalny	
64	Graniczna	10c-10d	obora I w zespole folwarku	
65	Graniczna	10e-10h	obora II w zespole folwarku	
66	Jaroszów	22	dom mieszkalny	
67	Jaroszów	31	dom mieszkalny, ob. przedszkole	
68	Jaroszów	33	dom mieszkalno-gospodarczy	
69	Jaroszów	33	dom mieszkalny	
70	Jaroszów	33	obora w zespole	
71	Jaroszów	33	stodoła w zespole	
72	Jaroszów	37	dom mieszkalny, ob. przedszkole	
73	Jaroszów	49	plebania	
74	Jaroszów	56	szkoła, ob. dom mieszkalny	
75	Jaroszów	62	dom mieszkalno-gospodarczy w zespole	
76	Jaroszów	62	dom mieszkalny	
77	Jaroszów	62	obora w zespole	
78	Jaroszów	70	dom mieszkalny	
79	Jaroszów	70a-b	dom mieszkalno-gospodarczy	
80	Jaroszów	70a-b	obora w zespole	
81	Jaroszów	90	dom mieszkalny	
82	Jaroszów	95	dwór, ob. dom mieszkalny	
83	Jaroszów	95	obora I w zespole dworskim	
84	Jaroszów	95	obora II w zespole dworskim	
85	Jaroszów	95	stajnia w zespole dworskim	
86	Jaroszów	95	wozownia w zespole dworskim	
87	Jaroszów	95	zespół dworski	
88	Jaroszów	103	dom mieszkalny	
89	Jaroszów	106	dom mieszkalny	
90	Jaroszów	106a	budynek gospodarczy w zespole	
91	Jaroszów	109	dom mieszkalny	
92	Jaroszów	109	obora I w zespole	
93	Jaroszów	109	obora II w zespole	
94	Jaroszów	110	dom mieszkalny	
95	Jaroszów	113	dom mieszkalny, ob. biura Sp. "Nowe Życie"	
96	Jaroszów	dz. nr 121	brama z murem wokół cmentarza	
97	Jaroszów	dz. nr 121	cmentarz parafialny	
98	Jaroszów	dz. nr 119/1	cmentarz przykościelny	
99	Jaroszów	dz. nr 121	kaplica cmentarna	

100	Jaroszów	dz. nr 417/1	kapliczka przydrożna przy drodze Jaroszów- Morawa	
101	Jaroszów	dz. nr 516	kapliczka przydrożna przy drodze Jaroszów- Morawa	
102	Jaroszów	dz. nr 522	kapliczka przydrożna przy drodze Jaroszów- Morawa	
103	Jaroszów	dz. nr 119/1	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki , parafialny p. w. św. Jan Chrzciciela	rejestr zabytków nr A/1943/939/Wł z dnia 21.09.1983
104	Jaroszów	dz. nr 121	mauzoleum rodziny Kasper i Gurlich - cmentarz	
105	Jaroszów	dz. nr 119/1	mur w zespole kościoła	
106	Kostrza	Kopernika 7	dom mieszkalny	
107	Kostrza	Kopernika 8	dom mieszkalny	
108	Kostrza	Kopernika 10	budynek gospodarczy w zespole	
109	Kostrza	Kopernika 10	dom mieszkalno-gospodarczy I	
110	Kostrza	Kopernika 10	dom mieszkalno-gospodarczy II	
111	Kostrza	Kopernika, dz. nr 186	cmentarz katolicki (stara część)	rejestr zabytków nr A/4269/1436/Wł z dnia 20.06.1995
112	Kostrza	Kopernika, dz. nr 186	mur ogrodzenia cmentarza katolickiego	
113	Kostrza	Kościuszki 1	dwór	rejestr zabytków nr A/4268/987 z dnia 30.08.1963
114	Kostrza	Kościuszki 1	most na fosie przed dworem	
115	Kostrza	Kościuszki 1	mur ogrodów dworskich z bramą i furtami	
116	Kostrza	Kościuszki 1	oficyna mieszkalno-gospodarcza w zespole folwarku dworskiego	
117	Kostrza	Kościuszki 1	ogrody dworskie i sad	rejestr zabytków nr A/4267/827/Wł z dnia 18.09.1981
118	Kostrza	Kościuszki 3	dom mieszkalny	
119	Kostrza	Kościuszki 8	dom mieszkalny	
120	Kostrza	Kościuszki 17	dom mieszkalny	
121	Kostrza	Kościuszki 19	dom mieszkalno-gospodarczy	
122	Kostrza	Kościuszki 23	dom mieszkalny	
123	Kostrza	Kościuszki 40	dom mieszkalny	
124	Kostrza	Kościuszki, dz. nr 200/1	cmentarz przykościelny	
125	Kostrza	Kościuszki, dz. nr 200/1	kościół fil. p. w. św. Krzyża	rejestr zabytków nr A/1791/1679 z dnia 12.05.1966
126	Kostrza	Kościuszki, dz. nr 200/1	mur ogrodzenia cmentarza przykościelnego	
127	Kostrza	Pionierska, dz. nr 173	cmentarz ewangelicki	
128	Kostrza	Pionierska, dz. nr 173	mur cmentarza ewangelickiego	
129	Międzyrzecze	1	dom mieszkalny	
130	Międzyrzecze	2	dom ludowy, ob. Świetlica Wiejska	
131	Międzyrzecze	5	dom mieszkalny	
132	Międzyrzecze	14	dom mieszkalny I	
133	Międzyrzecze	14	dom mieszkalny II	

134	Międzyrzecze	16	dom mieszkalno-gospodarczy w zespole	
135	Międzyrzecze	16	dom mieszkalny	
136	Międzyrzecze	16	obora w zespole	
137	Międzyrzecze	18	dom mieszkalno-gospodarczy	
138	Międzyrzecze	18	obora w zespole	
139	Międzyrzecze	25	dom mieszkalny	
140	Międzyrzecze	33	dom mieszkalny	
141	Międzyrzecze	36	dom mieszkalny	
142	Międzyrzecze	38	dom mieszkalny	
143	Międzyrzecze	39	dom mieszkalny	
144	Międzyrzecze	40	dom mieszkalny	
145	Międzyrzecze	41	budynek gospodarczy w zespole	
146	Międzyrzecze	41	dom mieszkalny	
147	Międzyrzecze	50	dom mieszkalny	
148	Międzyrzecze	dz. nr 56	cmentarz ewangelicki	
149	Modlęcin	1	obora	
150	Modlęcin	15	szkoła, ob. dom mieszkalny	
151	Modlęcin	19	dom mieszkalny	
152	Modlęcin	24	dom mieszkalny	
153	Modlęcin	40	dom mieszkalny	
154	Morawa	1	dom mieszkalny w zespole folwarku pałacowego	
155	Morawa	1a	pałac	rejestr zabytków nr A/4454/733/Wł z dnia 09.07.1979
156	Morawa	1a	park	rejestr zabytków nr A/4455/831/Wł z dnia 18.09.1981
157	Morawa	1a	relikty kaplicy w parku	
158	Morawa	1c	dom mieszkalny, ob. biura w zespole folwarku pałacowego	
159	Morawa	1c/1d	stajnia I w zespole folwarku pałacowego, ob. spichlerz	
160	Morawa	1c/1d	stajnia II w zespole folwarku pałacowego	
161	Morawa	1c/1d	stajnia III w zespole folwarku pałacowego	
162	Morawa	1c/1d	stodoła w zespole folwarku pałacowego	
163	Morawa	1d	dom mieszkalny w zespole folwarku pałacowego	
164	Morawa	13	dom mieszkalny	
165	Morawa	15	dom mieszkalno-gospodarczy	
166	Morawa	21	dom mieszkalny	
167	Morawa	22	dom mieszkalny	
168	Morawa	23	dom mieszkalny	
169	Morawa	28	dom mieszkalny	
170	Morawa	dz. nr 22	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	rejestr zabytków nr 4456/1377/Wł z dnia 23.09.1992

171	Morawa	dz. nr 22	kaplica cmentarna	
172	Morawa	dz. nr 22	mur cmentarza	
173	Olszany	k. nr 72	pałac-ruina	
174	Olszany	k. nr 138	cmentarz ewangelicki	
175	Olszany	2	dom mieszkalno-gospodarczy	
176	Olszany	3	dom mieszkalny	
177	Olszany	5	dom mieszkalno-gospodarczy	
178	Olszany	18	dom mieszkalny	
179	Olszany	22	dom mieszkalny	
180	Olszany	72	brama wewnętrzna przy oficynie gospodarczej w zespole folwarku pałacowego	
181	Olszany	72	brama wjazdowa wewnętrzna w zespole folwarku pałacowego	
182	Olszany	72	brama wjazdowa zewnętrzna w zespole folwarku pałacowego	
183	Olszany	72	most na fosie w zespole folwarku pałacowego	
184	Olszany	72	obora w zespole folwarku pałacowego	
185	Olszany	72	oficyna gospodarcza w zespole folwarku pałacowego	
186	Olszany	72	oficyna mieszkalna w zespole folwarku pałacowego	
187	Olszany	72	ogrodzenie w zespole folwarku pałacowego	
188	Olszany	72	stodoła I w zespole folwarku pałacowego	
189	Olszany	72	stodoła II w zespole folwarku pałacowego	
190	Olszany	72	założenie ogrodowe, dworskie, ob. ogrody użytkowe	rejestr zabytków nr A/4458/858/Wł z dnia 18.09.1981
191	Olszany	86	dom mieszkalny	
192	Olszany	91	dom mieszkalny	
193	Olszany	112	dom mieszkalny	
194	Olszany		cmentarz przykościelny	
195	Olszany		kościół paraf. p. w. św. Trójcy	rejestr zabytków nr A/1771/1043 z dnia 24.01.1964
196	Olszany		mur cmentarza przykościelnego	
197	Olszany		mur ogrodzenia cmentarza ewangelickiego	
198	Rogoźnica	Długa 1a	brama w zespole folwarku II	
199	Rogoźnica	Kolonijna 6-6a	dom mieszkalny	
200	Rogoźnica	Krótką 6	dom mieszkalno-gospodarczy w zespole folwarku pałacowego, ob. budynek usługowy	
201	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen 6	dom mieszkalny	
202	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen 12	dom mieszkalno-gospodarczy	
203	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen 31b	budynek laboratorium, ob. budynek biurowy	rejestr zabytków DP. 024/30/96/97 MKiS z dnia 09.07.1997

204	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen 32	teren obozu Gross-Rosen	rejestr zabytków nr A/4556/973 z dnia 9.04.1963
205	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen, w lesie na pn. od wyrobiska	fundamenty dźwignic linowo-torowych	rejestr zabytków DP. 024/30/96/97 MKiS z dnia 09.07.1997
206	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen	oficyna, ok. 1940 r., teren wyrobiska, dz. nr 431/11	rejestr zabytków DP. 024/30/96/97 MKiS z dnia 09.07.1997
207	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen	ruina oficyny ok. 1940, teren wyrobiska, dz. nr 431/11	rejestr zabytków DP. 024/30/96/97 MKiS z dnia 09.07.1997
208	Rogoźnica	Ofiar Gross-Rosen, na pn. od obozu	wyrobisko granitu-kamieniołom Gross-Rosen	rejestr zabytków nr A/4558/1372/Wł z dnia 15.06.1992
209	Rogoźnica	Ogrodowa 2	dom mieszkalny	
210	Rogoźnica	Ogrodowa 4	dom mieszkalny	
211	Rogoźnica	Parkowa 1	szkoła	
212	Rogoźnica	Parkowa 3	dom mieszkalny	
213	Rogoźnica	Parkowa 19	budynek dworca PKP	
214	Rogoźnica	Parkowa 21	budynek WC w zespole dworca PKP	
215	Rogoźnica	Parkowa 21	dom mieszkalny w zespole dworca PKP	
216	Rogoźnica	Parkowa	mur parkowy z wieżą widokową	
217	Rogoźnica	Parkowa-Świdnicka	park	rejestr zabytków nr A/4557/857/Wł z dnia 18.09.1981
218	Rogoźnica	Świdnicka 1	zajazd, ob. dom mieszkalny	
219	Rogoźnica	Świdnicka 2b	cmentarz przykościelny	
220	Rogoźnica	Świdnicka 2b	kościół pomoc. p. w. św. Szymona i Tadeusza	rejestr zabytków nr A/1914/783/Wł z dnia 25.05.1981
221	Rogoźnica	Świdnicka 2b	mur cmentarza przykościelnego	
222	Rogoźnica	Świdnicka 4	plebania	
223	Rogoźnica	Świdnicka 6	brama przy mauzoleum	
224	Rogoźnica	Świdnicka 6	brama w zespole kościoła	
225	Rogoźnica	Świdnicka 6	kościół ewangelicki, ob. katolicki p.w. MB Różańcowej	rejestr zabytków nr A/5849/1-2 z dnia 22.11.2012
226	Rogoźnica	Świdnicka 6	mauzoleum Richthofenów przy kościele	rejestr zabytków nr A/5849/1-2 z dnia 22.11.2012
227	Rogoźnica	Świdnicka 7	dom mieszkalny	
228	Rogoźnica	Świdnicka 7b	dom ludowy, ob. Klub Rolnika	
229	Rogoźnica	Świdnicka, dz. nr 76	cmentarz ewangelicki	rejestr zabytków nr A/4555/1435/Wł z dnia 20.06.1995
230	Rogoźnica	Świdnicka, dz. nr 84/2	cmentarz komunalny	
231	Rogoźnica	Wczasowa 5	dom mieszkalny	
232	Rusko	dz. nr 234/2	cmentarz parafialny	
233	Rusko	dz. nr 234/2	ogrodzenie z bramą cmentarną	
234	Rusko	7	cmentarz przykościelny	

235	Rusko	7	kościół fil. p. w. św. Piotra i Pawła	rejestr zabytków nr A/1757/1196 z dnia 14.12.1964
236	Rusko	7	mur w zespole kościoła fil. p.w. św. Piotra i Pawła	
237	Rusko	8	dom mieszkalny	
238	Rusko	8	obora w zespole	
239	Rusko	8	stodoła I w zespole	
240	Rusko	8	stodoła II w zespole	
241	Rusko	8a	dom zarządcy, ob. dom mieszkalny	
242	Rusko	8b	dom mieszkalny	
243	Rusko	9	budynek Zakładu Energetycznego, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	
244	Rusko	37	dom mieszkalny	
245	Rusko	40	budynek gospodarczy z przejazdem w zespole	
246	Rusko	40	dom mieszkalny	
247	Rusko	40	obora w zespole	
248	Rusko	40	stodoła w zespole	
249	Rusko	43	dom mieszkalny	
250	Rusko	44	dom mieszkalny	
251	Rusko	44	obora w zespole,	
252	Rusko	44	stodoła w zespole	
253	Rusko	46	dom mieszkalny	
254	Rusko	47	dom mieszkalny	
255	Skarżyce	1/1a	dwór, ob. budynek nieużytkowany	
256	Skarżyce	2	dom zarządcy folwarku	
257	Skarżyce	2a	dom mieszkalny	
258	Skarżyce	2d	stajnia I w zespole folwarku	
259	Skarżyce	2d	stajnia II w zespole folwarku	
260	Skarżyce	2d	stajnia III w zespole folwarku	
261	Skarżyce	2d	stajnia IV w zespole folwarku	
262	Skarżyce	3	dom mieszkalny	
263	Skarżyce	7-7a	dom mieszkalny	
264	Skarżyce	13	dom mieszkalny z młynem wodnym, ob. dom mieszkalny	
265	Skarżyce	13	obora, ob. warsztat kamieniarski	
266	Stanowice	Strzegomska 11	dom mieszkalny	
267	Stanowice	Strzegomska 17	dom mieszkalny	
268	Stanowice	Strzegomska 17a	dom właściciela fabryki porcelany, ob. biura Zakładu "Herbapol"	
269	Stanowice	Strzegomska 21	dom mieszkalny	
270	Stanowice	Strzegomska 25-25a	dom ludowy z restauracją, ob. dom mieszkalny i świetlica wiejska	
271	Stanowice	Strzegomska 29-29a	dom mieszkalny	
272	Stanowice	Strzegomska 41-43	dom mieszkalny	
273	Stanowice	Strzegomska 50	brama wjazdowa II w zespole pałacowym	
274	Stanowice	Strzegomska 50	brama wjazdowa z murem w zespole pałacowym	
275	Stanowice	Strzegomska 50	ogrodzenie w zespole pałacowym	

276	Stanowice	Strzegomska 50	pałac, ob. budynek nieużytkowany	rejestr zabytków nr A/4713/732/WŁ z dnia 18.07.1979
277	Stanowice	Strzegomska 50	park pałacowy wraz z terenem dziedzica-gospodarczego	rejestr zabytków nr A/4714/1363/WŁ z dnia 03.03.1992
278	Stanowice	Strzegomska 52b-52c	spichlerz, ob. dom mieszkalny w zespole folwarku pałacowego	
279	Stanowice	Strzegomska 52d	dom mieszkalny z wozownią w zespole folwarku pałacowego	
280	Stanowice	Świebodzka 5	dom mieszkalny dróżnika w zespole dworca PKP	
281	Stanowice	Świebodzka 5a	budynek dworca PKP	
282	Stanowice	Świebodzka 5a	budynek WC w zespole dworca PKP	
283	Stanowice	Świebodzka 7a	poczta, ob. budynek mieszkalny	
284	Stanowice	Świebodzka 18	dom mieszkalny	
285	Stanowice	Świebodzka 33a	kościół fil. p. w. Najśw. Serca Pana Jezusa	rejestr zabytków nr A/1755/1197 z dnia 14.12.1964
286	Stanowice	Świebodzka	cmentarz parafialny	
287	Stanowice	Świebodzka	ogrodzenie cmentarza parafialnego	
288	Tomkowice	naprzeciwko nr 1	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	
289	Tomkowice	naprzeciwko nr 1	mur ogrodzenia cmentarza ewangelickiego, ob. cmentarza katolickiego	
290	Tomkowice	11	dwór	
291	Tomkowice	11	zespół dworski	
292	Tomkowice	25	dom mieszkalny	
293	Tomkowice	27	dom mieszkalny	
294	Tomkowice	47	dom zarządcy w zespole folwarku	
295	Tomkowice	47	spichlerz, ob. magazyn zbożowy w zespole dworskim	
296	Tomkowice	47	stajnia w zespole dworskim	
297	Tomkowice	49	dom mieszkalny	
298	Żelazów	10	oficyna mieszkalna w zespole pałacowo-parkowym	
299	Żelazów	11	suszarnia w zespole pałacowo-parkowym, ob. garaże	
300	Żelazów	11	obora w zespole pałacowo-parkowym	
301	Żelazów	11	pałac	rejestr zabytków nr A/5217/803/WŁ z dnia 14.05.1981
302	Żelazów	11	park	rejestr zabytków nr A/5219/828/WŁ z dnia 18.09.1981
303	Żelazów	11	stajnie w zespole pałacowo-parkowym	
304	Żelazów	11	stodoła I w zespole pałacowo-parkowym	
305	Żelazów	11	stodoła II w zespole pałacowo-parkowym	
306	Żelazów	11	stodoła III w zespole pałacowo-parkowym	

307	Żelazów	12	dom ogrodnika, ob. dom mieszkalny w zespole pałacowo-parkowym	rejestr zabytków nr A/5218/1631/Wł z dnia 26.10.1998
308	Żelazów	19	dom mieszkalny	
309	Żelazów	23	dom mieszkalny	
310	Żelazów	27	dom mieszkalny	
311	Żółkiewka		mur cmentarza ewangelickiego	
312	Żółkiewka	15	dom mieszkalny	
313	Żółkiewka	24	dom mieszkalny	
314	Żółkiewka	25	dom mieszkalny	
315	Żółkiewka	27	dom mieszkalny zarządcy w zespole folwarku II	
316	Żółkiewka	27-28	zespół folwarku II	
317	Żółkiewka	28	brama z murem granicznym w zespole folwarku II	
318	Żółkiewka	28	dom mieszkalny ze stajniami w zespole folwarku II	
319	Żółkiewka	28	stajnia I w zespole folwarku II	
320	Żółkiewka	28	stajnia II w zespole folwarku II	
321	Żółkiewka	28	stodoła w zespole folwarku II	
322	Żółkiewka	56	dom mieszkalno-gospodarczy	
323	Żółkiewka	58	dom mieszkalny w zespole folwarku I	
324	Żółkiewka	58-59	zespół folwarku I	
325	Żółkiewka	58b	mur graniczny parku z ruinami pawilonu	
326	Żółkiewka	58b	park	rejestr zabytków nr A/5220/830/Wł z dnia 18.09.1981
327	Żółkiewka	59	dwór, ob. dom mieszkalny w zespole folwarku I	
328	Żółkiewka	60	dom mieszkalny w zespole folwarku I	
329	Żółkiewka	63	budynek magazynowy i mieszkalny	
330	Żółkiewka	63	stodoła	
331	Żółkiewka	64	wiatrak wieżowy-holenderski	rejestr zabytków nr A/5221/1383/Wł z dnia 27.01.1993
332	Żółkiewka		aleja przy drodze do Godzieszówka	
333	Żółkiewka		aleja przy drodze do Strzegomia	
334	Żółkiewka		aleja przy drodze polnej w stronę cmentarza ewangelickiego	
335	Żółkiewka		cmentarz ewangelicki	
336	Bartoszków		historyczny układ ruralistyczny	
337	Goczałków		historyczny układ ruralistyczny	
338	Goczałków Górny		historyczny układ ruralistyczny	
339	Granica		historyczny układ ruralistyczny	
340	Jarosów		historyczny układ ruralistyczny	
341	Kostrza		historyczny układ ruralistyczny	
342	Międzyrzecze		historyczny układ ruralistyczny	
343	Morawa		historyczny układ ruralistyczny	
344	Olszany		historyczny układ ruralistyczny	
345	Rogoźnica		historyczny układ ruralistyczny	

346	Rogoźnica		obszar obozu zagłady wraz z kamieniołomem i otoczeniem	
347	Rusko		historyczny układ ruralistyczny	
348	Skarżyce		historyczny układ ruralistyczny	
349	Stanowice		historyczny układ ruralistyczny	
350	Strzegom		historyczny układ urbanistyczny-ośrodek miejski	
351	Strzegom		historyczny układ urbanistyczny-przedmieścia	
352	Strzegom		obszar wzgórza bazaltowego	
353	Strzegom		układ przestrzenny Grabiny	
354	Tomkowice		historyczny układ ruralistyczny	
355	Żelazów		historyczny układ ruralistyczny	
356	Żółkiewka		historyczny układ ruralistyczny	

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Strzegom

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STAN. MIEJSCOWOŚCI	NR STAN. NA OBSZARZE
1	Bartoszków	82-22	1	26
2	Goczałków	82-22	1	32
3	Goczałków	82-22	2	27
4	Godziszówek	83-21	1	17
5	Godziszówek	83-21	2	18
6	Granica	83-21	1	23
7	Granica	83-21	2	24
8	Granica	83-21	3	25
9	Granica	83-21	4	26
10	Granica	83-22	5	15
11	Graniczna	82-22	1	9
12	Graniczna	82-22	2	10
13	Graniczna	82-22	11	13
14	Grochotów	84-22	1	13
15	Jaroszów	82-22	1	24
16	Jaroszów	82-22	2	25
17	Jaroszów	82-22	3	23
18	Jaroszów	82-23	4	4
19	Jaroszów	82-23	5	5
20	Jaroszów	82-23	6	6
21	Jaroszów	82-23	7	7
22	Jaroszów	82-23	8	8
23	Jaroszów	82-23	9	9
24	Jaroszów	82-23	10	10
25	Jaroszów	82-23	11	11
26	Jaroszów	82-23	12	12
27	Jaroszów	82-23	13	13
28	Jaroszów	82-23	14	14
29	Jaroszów	82-23	15	15
30	Jaroszów	82-23	16	16
31	Jaroszów	82-23	17	17
32	Jaroszów	82-23	18	18

33	Jaroszów	82-23	19	19
34	Jaroszów	82-23	20	20
35	Jaroszów	82-23	21	21
36	Jaroszów	82-23	22	22
37	Kostrza	82-21	1	39
38	Kostrza	82-21	2	40
39	Kostrza	82-21	3	41
40	Kostrza	82-21	4	42
41	Kostrza	82-21	5	43
42	Kostrza	82-21	6	44
43	Międzyrzecze	83-22	1	19
44	Międzyrzecze	83-22	2	16
45	Międzyrzecze	83-22	3	17
46	Międzyrzecze	83-22	4	18
47	Modłecin	84-22	1	6
48	Morawa	83-22	1	25
49	Morawa	83-22	2	20
50	Morawa	83-22	3	21
51	Morawa	83-22	4	22
52	Morawa	83-22	5	23
53	Morawa	83-22	6	24
54	Olszany	83-22	7	26
55	Olszany	83-22	8	27
56	Olszany	83-22	9	28
57	Olszany	84-21	1	12
58	Olszany	84-22	2	1
59	Olszany	84-22	3	2
60	Olszany	84-22	4	3
61	Olszany	84-22	5	4
62	Olszany	84-22	6	5
63	Rogoźnica	81-21	4	75
64	Rogoźnica	82-21	1	72
65	Rogoźnica	82-21	2	73
66	Rogoźnica	82-21	3	74
67	Rogoźnica	82-21	5	71
68	Rogoźnica	82-21	6	45
69	Rogoźnica	82-21	7	46
70	Rogoźnica	82-21	8	47
71	Rogoźnica	82-21	9	48
72	Rogoźnica	82-21	10	49
73	Rogoźnica	82-21	11	50
74	Rogoźnica	82-21	12	51
75	Rogoźnica	82-21	13	52
76	Rusko	82-23	1	53
77	Rusko	82-23	2	54
78	Rusko	82-23	3	55
79	Rusko	82-23	4	56
80	Rusko	82-23	5	57
81	Rusko	82-23	6	58
82	Rusko	82-23	7	59
83	Rusko	82-23	8	60
84	Rusko	82-23	9	61

85	Rusko	82-23	10	62
86	Rusko	82-23	11	63
87	Rusko	82-23	12	64
88	Rusko	82-23	13	65
89	Rusko	82-23	14	66
90	Rusko	82-23	15	67
91	Rusko	82-23	16	68
92	Rusko	82-23	17	69
93	Rusko	82-23	18	70
94	Rusko	82-23	19	71
95	Rusko	82-23	20	72
96	Rusko	82-23	21	73
97	Rusko	82-23	22	74
98	Rusko	82-23	23	75
99	Rusko	82-23	24	76
100	Rusko	82-23	25	77
101	Rusko	82-23	26	78
102	Rusko	82-23	27	79
103	Rusko	82-23	28	80
104	Rusko	82-23	29	81
105	Skarżyce	83-22	3	35
106	Skarżyce	83-23	1	65
107	Skarżyce	83-23	2	67
108	Stanowice	83-22	6	37
109	Stanowice	83-22	7	38
110	Stanowice	83-22	8	39
111	Stanowice	83-22	9	40
112	Stanowice	83-22	10	41
113	Stanowice	83-22	11	36
114	Stanowice	83-22	12	43
115	Stanowice	83-22	13	44
116	Stanowice	83-22	14	45
117	Stanowice	83-22	15	46
118	Stanowice	83-22	16	47
119	Stanowice	83-22	17	48
120	Stanowice	83-22	18	49
121	Stanowice	83-22	19	42
122	Stanowice	84-22	1	17
123	Stanowice	84-22	2	18
124	Stanowice	84-22	3	19
125	Stanowice	84-22	4	20
126	Stanowice	84-22	5	21
127	Stawiska	83-22	1	50
128	Stawiska	83-22	2	51
129	Stawiska	83-22	3	52
130	Strzegom	82-22	1	1
131	Strzegom	82-22	2	2
132	Strzegom	82-22	3	3
133	Strzegom	82-22	4	4
134	Strzegom	82-22	5	5
135	Strzegom	82-22	6	6
136	Strzegom	82-22	7	7

137	Strzegom	82-22	8	12
138	Strzegom	82-22	9	13
139	Strzegom	82-22	10	14
140	Strzegom	82-22	11	15
141	Strzegom	82-22	12	16
142	Strzegom	82-22	13	17
143	Strzegom	82-22	14	18
144	Strzegom	82-22	15	19
145	Strzegom	82-22	16	20
146	Strzegom	82-22	17	21
147	Strzegom	82-22	18	22
148	Strzegom	83-22	19	53
149	Strzegom	83-22	20	54
150	Strzegom	83-22	21	55
151	Strzegom	83-22	22	56
152	Strzegom	83-22	23	57
153	Strzegom	83-22	24	58
154	Strzegom	83-22	25	59
155	Strzegom	83-22	26	85
156	Strzegom	83-22	27	86
157	Strzegom	83-22	28	87
158	Strzegom	83-22	29	88
159	Strzegom	83-22	30	60
160	Strzegom	83-22	31	61
161	Strzegom	83-22	32	62
162	Strzegom	83-22	33	63
163	Strzegom	83-22	34	64
164	Strzegom	83-22	35	65
165	Strzegom	83-22	36	66
166	Strzegom	83-22	37	67
167	Strzegom	83-22	38	68
168	Strzegom	83-22	39	69
169	Strzegom	83-22	40	70
170	Strzegom	83-22	41	71
171	Strzegom	83-22	42	72
172	Strzegom	83-22	43	73
173	Strzegom	83-22	44	74
174	Strzegom	83-22	45	75
175	Strzegom	83-22	46	76
176	Strzegom	83-22	47	77
177	Strzegom	83-22	48	78
178	Strzegom	83-22	49	79
179	Strzegom	83-22	50	80
180	Strzegom	83-22	51	81
181	Strzegom	83-22	52	82
182	Strzegom	83-22	53	83
183	Strzegom	83-22	54	84
184	Tomkowice	83-21	1	19
185	Tomkowice	83-21	2	20
186	Tomkowice	83-21	3	21
187	Tomkowice	83-21	4	22
188	Wieśnica	83-22	1	27

189	Wieśnica	83-22	2	28
190	Wieśnica	83-22	3	29
191	Wieśnica	83-22	4	30
192	Wieśnica	83-22	5	31
193	Żółkiewka	82-21	2	53
194	Żółkiewka	82-21	3	54
195	Żółkiewka	82-21	4	55
196	Żółkiewka	82-21	5	56
197	Żółkiewka	82-22	1	8
OBSZARY				
198	Bartoszków	82-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
199	Granica	83-21, 83-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
200	Graniczna	82-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
201	Jaroszów	82-22, 82-23	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej obszaru przykościelnego	
202	Kostrza	82-21	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej obszaru przykościelnego	
203	Międzyrzecze	83-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
204	Modlęcin	84-21, 84-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
205	Morawa	83-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
206	Olszany	83-22, 84-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
207	Rogoźnica	81-21, 82-21	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego	
208	Rusko	82-23	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego	
209	Skarżyce	83-23	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego	
210	Stanowice	83-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	
211	Strzegom	82-22	obszar obserwacji archeologicznej archiwalnego grodziska z podgrodzem	

212	Strzegom	83-22	Strzegom - Grabina obszar obserwacji archeologicznej miejscowości średniowiecznej
213	Strzegom	83-22, 82-22	obszar obserwacji archeologicznej historycznych przedmieść średniowiecznego miasta, obszar ochrony archeologicznej historycznych szlaków i plant miejskich
214	Strzegom	83-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznego miasta, w tym ochrony archeologicznej średniowiecznych budowli i szlaków
215	Tomkowice	83-21	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
216	Wieśnica	83-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
217	Żółkiewka	82-21, 82-22	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska